శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్త్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౦. 20 | ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజ కార్తికమాసములు. | సంచిక ౪. 4



కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యరావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-0-0.

విడిసంచిక రు 0-౮-0.

1931.

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజావారు. పరిషద్వ్యవస్థాపాధ్యక్షులు.

హి. హై. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీరాణీ వత్సవాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతిబహద్దరుగారు-తుని రాణీగారు.

హి. హై. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిడాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్న పంతులుగారు. ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు.

రావుసాహేబ్ డాక్టర్ వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి. PH. D. (కోశాధ్యక్షులు.

శ్రీ త్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గోడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., యల్. టి.

దర్భా వెంకటశివరామరాజుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

అకెక్కి వేంకట్రామయ్యగారు.

కేశవరపు రామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయుడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిళ్యారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయుడుగారు.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.



తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి:—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వాంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుట;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారముచేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను వార్షికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట-ఇందుఁ బ్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుంగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౦.	ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము ఆశ్వయుజ కార్తికమాసములు.	సంచిక ౪.

కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి.

—కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, విజయనగరము—

ఈగ్రంథ మలంకారగ్రంథములలో మిక్కిలి ప్రాచీన మైనది. ప్రామాణిక మైనదియుఁ గూడ నై యున్నది. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో సూత్రరూపముగనున్న దిది యొకటియే యని చెప్పవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీగ్రంథమును సూత్రము లని, వృత్తి యని రెండువిధములుగ విభజింపవచ్చును. ఇందలిసూత్రములు వ్యాకరణాది సూత్రములవలె నంత క్లిష్టార్థకములుగ లేవు. వృత్తి కూడ నుదాహరణాదులతో విపులతరముగ వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇందు, కావ్యమునకు రీతియే యాత్మ యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టియీయుభయరూపమగునీగ్రంథమునకు వామనుఁడుకర్తయనిచాలమంది యభిప్రాయపడుచున్నారు.

ఈక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడిన గ్రంథాది శ్లోకమును బరికించి చూడ వామనుఁడు తనసూత్రములకే తాను వృత్తి వ్రాసికొనుచున్నటులఁ దెలియుచున్నది.

శ్లో. ప్రణమ్య పరమంజ్యోతి, ర్వామనేన కవిప్రియా
కావ్యాలంకారసూత్రాణాం, స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే.

మఱి యుఁ దరువాతియలంకారగ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడ సూత్రములయందలి యాశయములను వృత్తియందలి యాశయములను నాయా వాక్యముల నుదాహరించుచు వివరించి వామనునిమతముగాఁ జెప్పుచున్నారు,

దీనినిఁ బట్టిచూడ వామనుఁడే యుభయరూప మగుగ్రంథమునకు గర్త యని తెలియుచున్నది. కాని సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికించి చూచిన రెండును నేకకర్తృక ములుకావని స్పష్టముగఁ దెలియును.

ఇప్పుడు మన కనేకవిధము లగుసూత్రగ్రంథము లుపలభ్యమానము లగుచున్నవి. వానిలో సూత్రము లెంత దురవగాహ మైన యర్థము కలవి యై యున్నను సూత్రకారునిచే నిర్మింపఁబడిన వృత్తి మొదలగునవి దేనికిని గనఁబ డుటలేదు. అట్టిసూత్రగ్రంథములకు సూత్రకారుని పాఠమున కలవడిన శిష్యు లచేఁ గాని యితరులచేఁ గాని వృత్త్యాదులు వ్రాయఁబడినట్లు కనఁబడుచు న్నది. ఇట్టితఱి నీసూత్రములకు సూత్రకారుఁడే వృత్తిని వ్రాసికొనె ననుట యుచితముగ నుండదు.

ఒకవేళ సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొని నను సూత్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగు విషయములనే వివరించును. అంతియె కాని సూత్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థముచే వివరింపఁడు.

చూడుఁడు ! ఈక్రిందిసూత్రములకు వృత్తి యెటులున్నదో !

సూ:—విశిష్టా పదరచనా రీతిః-1-2-7.

వృత్తి:—విశేషవతీ పదానాం రచనా రీతిః.

సూ:—సా త్రిధా-వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీచ. 1-2-9.

వృత్తి:—సాచేయం రీతి స్త్రిధా వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీ చేతి.

సూ:—శబ్దస్మృతివిరుద్ధ మసాధు-2-1-5.

వృత్తి:—శబ్దస్మృత్యా వ్యాకరణేన విరుద్ధ మసాధు.

ఒక్కొకచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండును. సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దాను వృత్తివ్రాసికొనిన నట్లు వివరించు నేమో యూహింపుఁడు.

సూ:—శ్రుతివిరసం కష్టం-2-1-6.

వృత్తి:—శ్రుతివిరసం శ్రోత్రకటు కష్టం—

ఇచ్చట వివరించిన విరసశబ్దమును దిరిగి-

సూ:—విరసవిరామం యతిభ్రష్టం-2-2-8.

వృత్తి:—విరసః శ్రుతికటు ర్విరామో యస్మిం స్తత్ విరసవిరామం యతిభ్రష్టం.

అని యీసూత్రవృత్తిలో వివరించుచున్నాఁడు.

ఇంకను సూత్రకారుఁడే వృత్తి వ్రాసికొనియున్నయెడల వృత్తి లేకపోయినను విశదముగఁ దెలియు నీక్రిందిసూత్రమున కింతవివరణమును వ్రాయునేమో సహృదయు లూహింతురుగాక !

సూ:—పృథక్పదత్వం మాధుర్యం 3-1-21.

బన్ధస్య పృథక్పదత్వం య త్త న్మాధుర్యం. పృథక్ పదాని యస్య సః పృథక్పదః తస్య భావః పృథక్పదత్వం.

ఇట్టివృత్తిని బరిశీలింప సూత్రకారకృతము కా దని సహృదయులకుఁ దోఁపకమానదు.

మఱియుఁ గొన్నిప్రతులలో "స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే" యనుగ్రంథాదిశ్లోకమందు "తేషాం" అని పాఠము గాననగుచున్నది. ఆపాఠమునకుఁగూడఁ గారణ మూహింతము.

వామనుఁడు తానే ప్రసిద్ధములైన యెవరియలంకారసూత్రములకో కవిప్రియ యగువృత్తిని వ్రాయుచున్నటుల "తేషాం" అని ప్రయోగించి సూచించుచున్నాఁడు.

కాని తరువాతి యలంకార గ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడఁ దమగ్రంథములలో నీసూత్రములను వృత్తిని గూడ నుదాహరించుచు సూత్రకారునినామము తెలియకపోవుటచేతను వృత్తికారుఁ డగువామనునినామ ముండుటచేతను రెంటికి వామనుఁడే కర్త యని యభిప్రాయపడిరి.

ఈగ్రంథము క్రమముగ లేఖకపరంపరలోనికి దిగినతరువాత వ్రాసికొనువారు పైగ్రంథకర్తల యాశయానుసారముగ వామనుఁడే కర్త యనినిశ్చయించుకొని రెంటికి నేకకర్తృత్వము స్పష్టముగ సూచించునటులు తమప్రతులలో "తేషాం" అనుచోట "స్వేషాం" అని పాఠాంతరమును గల్పించియుందురు. ఇచ్చట శబ్దవినిమయమును జేయుటకు సులభముగఁగూడనున్నది. ఇదియే పాఠాంతరమునకుఁ గారణమై యుండవచ్చును.

పైహేతువులనుబట్టి బాగుగఁ బరిశీలించి చూచినచో వామనుఁడే వృత్తికారుఁ డని సూత్రకారునికన్న భిన్నుఁ డని యు స్పష్టముగఁ దెలియుచు

న్నది. కనుక వృత్తికారుఁ డగు వామనుఁడే సూత్రకారుఁ డనుట యెంతమాత్రము నుచితము గాదు.

తుదియధ్యాయములయందలి వ్రాయఁబడిన శబ్దబాహుళ్య ప్రతిపాదకసూత్రములను బరికింప సూత్రకారుఁడు గొప్ప వైయ్యాకరణి వలెఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇట్టి యీసూత్రకారుఁ డేనాఁటివాఁడో యెక్కడ జన్మించెనో నామ మేదియో స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినప్రమాణములు కానరావు.

కాని వృత్తికారుఁ డగు వామనుని, క్రీస్తుతరువాత 850 ప్రాంతమునకుఁ జెందినవాఁ డని యాధునికచరిత్రకారులు నిర్ణయించినారు. దీనిని బట్టియు, వృత్తికారుఁడు తాను వృత్తివ్రాయునాఁటికే యీసూత్రములు ప్రసిద్ధముగ వ్యాపించియున్న వని "తేషాం" అని సూచించుటచేతను, వృత్తివ్రాయునాఁటికిఁ బేరుకూడ (సూత్రకారునిది) తెలియకపోవుటచేతను సూత్రకారుఁడు వామనునికంటె నొకశతాబ్దము తప్పక పూర్వుఁడై యుండవలయును. వామనునికి వృత్తి వ్రాయునాఁటికి నామమే తెలిసియున్న సూత్రకారుని నేల నిర్దేశింపఁడు? మొత్తముమీఁద సూత్రకారుఁడు 750 ప్రాంతమునకు నవీనుఁడు కాఁ డని తోఁచుచున్నది.

కవిత్వము.

శతావధాని, పిసుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారు, పిఠాపురము.

జందెము వ్రేళ్లకు వేసికొని విధి విరామము లేక వల్లించుటకు వేదమా! కాదు. వ్యాఖ్యానగ్రంథములతోఁ గూడఁ గంఠపాఠము చేసి యందులో నుండు విషయమునే చర్వితచర్వణముగా నుగ్గడించుచు స్మృతికి రాక కొంచెము వెనుకంజవేయువాని నోడించితి మని చంకలు గొట్టుచు నందులోని విషయములు పృథముగాఁ గంఠపాఠముచేసి ముఖస్థముగా వెల్లడించువానిని గొప్పపండితుఁ డని మెచ్చుకొనుచు విషయాంతరము నెఱుఁగక తమలోఁ దాము సంతసించుటకు వ్యాకరణమా! కాదు. స్వల్పవిషయమును జెప్పవలసి వచ్చినపుడు కొండపీటి చేఁద్రాడువంటి వాక్యము ను బ్రయోగించువాఁడే నేర్పరి యనియును నెవఁడైనను సరసముగా నన్వయించినశ్లోకమును దాఱుమాఱుచేసి యన్వయము కుదురలే దని వాదించుచు మాటకుఁ దొంబదితొమ్మిది సంబంధములు కల్పించుచు నూఁకదంపువలె నిష్ప్రయోజనము లగు పదములు వేనవేలుగాఁ గుప్పరించుటయే పాండిత్య మనుకొని తమకంటె మహాపండితులు లే రని స్వైరసంచారము కావించుటకుఁ దర్కమా! కాదు. వేదములోని కర్మకాండము ననుసరించి ప్రత్యక్షముగా శాస్త్రములచేత ను ననుభవముచేత ను నుగ్గడింపఁబడెడి దేవతలు లే రనియు ను జీవితపర్యంతమును గర్మము లాచరించుచుండుటయే పరమార్థ మని యుఁ జాటించుటకు మీమాంసయా! కాదు. ఉపనిషద్వాక్యముల ననుసరించి బ్రహ్మ మొక్కఁడే సత్యము, ప్రపంచము మిథ్యయని చెప్పినదానినే మార్గాంతరములచేఁ జెప్పుచుండుటకు వేదాంతమా! కాదు నక్షత్రములు లెక్కపెట్టుటకు జ్యోతిషమా! కాదు. మందులు నూఱుటకు వైద్యమా! కాదు. ఇది కవిత్వము. దీనికిఁ బ్రాక్తనసంస్కారము కారణము-

శ్లో. శక్తిః కవిత్వబీజంహి ప్రాక్తనీ సంస్క్రియా మతా
యయా వినా న ప్రసరే త్కావ్యం శిక్షావతా మపి.

ప్రాక్తన సంస్కారము లేనిచో నెంత పాటుపడినను నితరవిద్యలవలెఁ గవిత్వము రానేరదు. వృక్షమునకు బీజమువలెఁ గవితావతారమునకుఁ బూర్వజన్మసంస్కారమే కారణము. పూర్వజన్మ సంస్కార ప్రబోధము లేకుండఁగనే కొందఱు వ్యుత్పత్తి బలమునఁ గావ్యము రచింపఁ బూనుకొందురు, కాని, వారుచేసెడికావ్యము నీటిమూటవలె హాస్యాస్పదము కాకమానదు.

"వ్యుత్పత్తిగౌరవబలా ద్యది కించి త్కథంచన
ప్రసారితం పరం తచ్చ హాస్య మేవ న సంశయః"

పాండిత్యము సంపాదించి తద్బలమునఁ గ్రిందు మీఁదఁ బడి యెట్లేని యే కొంచెమో కవిత్వము చెప్పవచ్చును. అది హాస్యాస్పదమే కాని రక్తికి రానేరదు. మఱియు,

"కవితా వనితా చైవ స్వయ మే వాగతా వరా
బలా దాకృష్యమాణా చే త్సరసా విరసా భవేత్."

దీనివలనఁ గవితావిర్భావమునకుఁ బ్రాక్తనసంస్కారవిశేషము తప్పఁ బాండిత్య మవసరము లే దని కొందఱు భ్రాంతి పడవచ్చును. అది పొరపాటు. పూర్వజన్మసంస్కార మున్నను వ్యుత్పత్తి లేనిచోఁ గవిత్వము బయలుపడ నేరదు. భూమి త్రవ్వనిచో సలిలము బయలుపడునా! ఆవేగము వలన నించుక బయలుపడినను జలసేచనము లేని యంకురమువలె నది క్షీణింపక తప్పదు. అందువలనే-

"నా కవిత్వ మధర్మాయ మృతయే దండనాయవా
కుకవిత్వం పున స్సాక్షా న్మృతి మాహు ర్మనీషిణః."

కవిత్వము చెప్పకున్నచో దండనముగాని మరణము గాని పాపము గాని రానేరదు. కాని, చేతఁగాని కవిత్వముమాత్రము కవికి మృత్యుదేవతయే యనక తప్పదు.

"పరిబర్హవతీం కర్తుం ప్రతిభాం ప్రతిభానవాన్
సాధీయసింతు వ్యుత్పత్తిం సవిధే సన్నిధాపయేత్."

తగిన వ్యుత్పత్తిని బ్రతిభాసామీప్యమున నుంచినచో నప్పుడు చెలము త్రవ్వినచో నీరూరినట్లు కవిత్వము ప్రసరించును. అది పదిమందికి నుపయుక్తమగును.

"వ్యుత్పత్తి ర్లోకచారిత్రకావ్యశాస్త్రాద్యవేక్షణమ్
అభ్యాస ఉపదేశేన కావ్యజ్ఞానాంచ సన్మతా"

లోకజ్ఞానమును, కావ్యజ్ఞానమును, వేదశాస్త్రజ్ఞానమును, అభిజ్ఞుల యుపదేశముచేతఁ జేయఁబడు నభ్యాసమును, వ్యుత్పత్తి యనఁబడును. వ్యుత్పత్తి కవిత్వమునకు మిగుల నావశ్యకము. కావున వ్యుత్పత్తిలేని కవిత్వము ప్రకాశమానము కానేరదు. మఱియు—

"చరస్థిరానేకవిధ లోకవృత్తానువర్తినః
కావ్యస్య కారణం లోకజ్ఞానముచ్ఛ్వసితం కవేః"
అజ్ఞాతలోకవృత్తో యః శాస్త్రకావ్యవిదప్యసౌ
ఋశ్యశృంగ ఇవా శేషైః ఘుష్యతే ముగ్ధపంసది.

కవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము జీవితము. ఎంతపాండిత్యము కలవాఁడైనను లోకజ్ఞానము లేనిచో ఋశ్యశృంగునివలెఁ బరిహాసాస్పదుఁ డగును. కావున, ముఖ్యముగాఁ గవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము కావలసియున్నది. లోకజ్ఞానము లేనిచోఁ గంథునకుఁ బదార్థములు కనఁబడనియట్లు కవికి విషయము గోచరింపదు. మఱియును శబ్దసిద్ధికొఱకు వ్యాకరణశాస్త్రమును వృత్తసంశయము లేకుండుటకు ఛందశ్శాస్త్రమును ముఖ్యముగాఁ గవి యగువాఁడు పరిశీలింపవలయును. అది యిది యు నన నేల; ఎల్లవిద్యలమర్యాదయును గవి యగువానికిఁ దెలిసి యుండవలయును.

"న స శబ్దో న త ద్వాచ్యం న సా విద్యా న సా కలా
జాయతే య న్న కావ్యాంగ మతో భారో మహాన్ కవేః".

కావ్యాంగము గానిశబ్దమును నర్థమును విద్యయు ను గళయు ను లేదు. కావునఁ గవిత్వము చెప్పెడివానికిఁ గలభారము మఱియొకనికి లేదు. దీనింబట్టి కవిత్వ మనునది సర్వజనసాధారణ మని కాని యన్నివిద్యలతోపాటు నిది యు నొకవిద్య యని కాని యన్నివిద్యలను సాధించినట్లు దీనిని సాధింప వచ్చు నని కాని తలంచుట యాపాతరమణీయము. కవిత్వముం గూర్చి మఱియొకవ్యాసము సవిస్తరముగా వ్రాయ నుంటిని గావున దాని స్వరూపము దిక్ప్రదర్శనముగా నిందుఁ జూపఁబడినది.

గ్రంథపరిశోధనము.

— జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కడప. —

శ్లో॥ నిందతు నందతు వా సన్నసూయు రనసూయు రత్ర కింతేన
యత్సన్నానసగమనాన్మై వేదం మమతు పాథేయమ్.

మహాశయులారా! రసికజనశేఖరులారా!

కాలము మానవులమానసముల మార్చివైచును. స్వాతంత్ర్య మాకాలమునకే కలదు. అది భగవత్స్వరూప మగుటంజేసి యనర్గళముగఁ బసరించుచుఁ దాఁ జేయఁదగుకార్యమును జేయుచుండును. అంతియకాక యొకప్పుడది యితరులమూలమునను జేయించును. సర్వస్వాతంత్ర్యము లద్దానికిం గలవు కదా. ఒక్కరిని బురికొలిపి గ్రంథమును వ్రాయించును. వేఱొకరిని బ్రోత్సహించి యద్దానిని విమర్శింపఁజేయును. ఈ రెండుశక్తు లొకరికే యుండిన నేమిబాధ యనియో యది యట్లు చేయును. దాన లాభమేమో మన మెఱుంగఁజాలము. కాని యొకఁడు గ్రంథకర్త నని గర్వింపకయుండ వేఱొకరిమూలమున దానిని విమర్శింపఁజేయు నని యు, విమర్శకుఁడు గర్వింపకయుండ గ్రంథమును జేయుశక్తి లేకుండఁజేయు నని యు మన మూహించుట యంత పొరపాటు గాదు. ఇదియే యిందుఁ గలసార మని మాత్రమునను పలుకరాదు. ఎల్లరను బరిశుద్ధమానసులను జేయుట కాకాల మెంత పాటుపడుచున్నది? ఈకార్యమున దానికిం గలుగునానంద మెంతయో మన మూహింపఁజాలమనుట నిక్కము.

“నానృషిః కురుతే కావ్య”మ్మను ప్రాక్తనసూక్తి కలదు కదా. మనము నిజముగా ఋషులమే యనుకొనుట కవకాశము కవులకుం గలదు. అది పురోవృద్ధికి బాధక మనియే కాఁబోలు విమర్శకులను గాలరూపుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు కల్పించె నని నే నూహించువాఁడను. లేకున్నఁ బరస్పరద్వేషము లేనివారలకు ద్వేషము కల దని యితరు లనుమానింపఁదగు విమర్శనపద్ధతి పట్టుపడఁ గారణమేమి? అదృశ్యరూపము లగుతంతువు లీయిరువురనడుమ నుండు నట్లు పరస్పరకర్మము చేసియుండవలయు ను. లేనిచో నొక్కరిగ్రంథము నే విమర్శించి యదియేమో పరమార్థ మనుకొని కాలము దానిక్రింద వ్యయింప గారణమేమి? దాన నిట్టిపురుషార్థము కల దని యేస్మృతియు నేపురాణము నేయితి

హానమును దెలుపదు. వేదముకూడ నీవిషయమున మూకత్వమును బూను నని నాయూహ. వేదమునం దించుకంతయుఁ బ్రవేశము లేనినే ని ట్లనుట సాహస మ్మని తమ రన్నను—

"సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః"

అన్న కాళిదాససూక్తి నా కాధారము. నాయంతఃకరణము శ్రుతిభావ మిట్లే యుండఁగల దని యూహించుచున్నది. కారణము తమరే పరికింపవల యును. అట్టివిమర్శకుఁడు తాఁ జేయఁబూను కార్యమున గ్రంథకర్తకు మహో పకార మగు నని భావించుచో నుత్తముఁడే యగును. తనవిమర్శనమును గాంచి గ్రంథకర్త తనదోషముల నెఱింగి వానిని సవరించుకొని నిర్దుష్టముగా గ్రంథ మాచంద్రతారార్కముగా నెగడఁగల దని యానందసాగర నిమగ్నుఁ డయ్యె నేని యట్టి సద్విమర్శకునకుఁ బుణ్యమునకుఁ గొఱఁత యేమి? అంతకంటె గ్రం థకర్త కుపకారము చేయఁదగిన దే ముండును? దుర్విమర్శకుఁ డాతఁ డయ్యె నేని దానింగాంచి గ్రంథకర్త విషాదమునొందిన నాపాప మావిమర్శకు నంటక విడువదు. కావుననే కాఁబోలు—

శ్లో॥ యస్యనాస్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కింకరిష్యతి.
మూర్ఖచిహ్నాని షడితి గర్వో దుర్వచనం ముఖే
విరోధీ విషవాదీచ కృత్యాకృత్యం నమన్యతే.
అజ్ఞ స్సుఖమారాధ్య స్సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః
జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మాపి నరం నరంజయతి.

అని సుభాషితరత్నభాండాగారము హెచ్చరించెడిని.

విమర్శకుఁడు దోషజ్ఞుఁడు కావలయును గాని దోషైకదృక్కు కారాదు. అటులైన నాదోషైకదృక్త్వము తనకే హానిని జేయును. ప్రమాదంబడి యది తనకుం గీర్తిని గల్పించు నని యతఁడు భావించు నేని దేవానాంప్రియులలోఁ జేర్పఁ దగినవాఁడే యగును. దోషజ్ఞతను సద్వినియోగముచేసినచో నయ్యది యితరుల కుపకరించుచు నతనికి మహోపకార మొనర్చును. ఎందఱో యట్టివి మర్శనములను జదువుకొని దోషజ్ఞు లగుదురు. కావుననే పండితప్రశంస యొ నరించుచు—

శ్లో॥ దోషాణాం శూక్తిరత్నానాం వందే బృందం విపశ్చితామ్

యన్మధ్యపతితో నీచః కాచో పృచ్ఛ్యే గృహీయతే.
ప్రాజ్ఞోహి జల్పతాం పుంసాం శ్రుత్వా వాచ శ్శుభాశుభాః
గుణవ ద్వాక్యమాదత్తే హంసః క్షీరమి వాంభసః॥

అని సుభాషితరత్నభాండాగారము వాకొనియెను. పండితలక్షణము లివ్వి యని యెఱుంగవలయును. చదువుకొనినంతమాత్రమునఁ బండితుఁ డనఁ బడఁ డని, పరశ్రేయస్సహనము, గుణగ్రహణపారీణత, దోషవిముఖత్వము నను నివి కలిగిననే పండితుఁ డగు నని సుభాషితతాత్పర్యము. దోషవిముఖత్వమున నితరులకు లాభమే మని యడుగవచ్చును. దోషముల నెఱింగి గ్రంథమున నుండి వానిని దొలఁగింపఁజేసి కవికి మహోపకార మొనర్పఁ బూను పండితేంద్రునిచర్య వేఱు. అట్టి మహనీయుఁడే కవికి మహోపకారి. అంతటియోపిక లేకయున్న నూరకుండినను నొకయుపకారమే. దోషైకదృక్త్వము మాత్రము స్వోపకారకము. కావున దానిని మానవలయును.

విమర్శకునిదృష్టి దివ్య మనఁదగినది. కవికిం గలయూహాలు పరీక్షింపఁ గలదు. కవికి లేనియూహాలు కూడ నది యున్నట్లు తెలుపఁగలదు. పాఠకు లెల్ల నిన్నియూహాలు కవికిం గలిగియే యీపద్యము నింతహృద్యముగా రచించె నని తలంతురు.

శ్లో॥ స్థితాః క్షణం పక్ష్మసుతాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః
వలీషు తస్యాస్స్ఖలితాః ప్రపేదిరే చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిందవః.

అను కాళిదాసోక్తికి వ్యాఖ్యాత లెన్నియో యర్థవిశేషములను గల్పించిరి. పార్వతి తపోనియతిం గూరుచున్నది. ఇప్పట్టున నామె కూరుచున్నపద్ధతి యోగమార్గము ననుసరించి యున్న దనునది ప్రకృతార్థము. "క్షణం తాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః చిరేణ" అను పదములకూర్పువలన నామె పద్మినీజాతిస్త్రీరత్న మని తెలియవచ్చుచున్న దనుట విశేషార్థము. మఱియు సమాధిలక్షణము తెలియవచ్చుచున్న దని యుఁ దేటపడుచున్న దనియు నొకయర్థము. నిజముగా నిన్నియర్థము లుండవలయు నని కవి వ్రాసెనో లేదో తెలియరాదు. కాని వ్యాఖ్యాతలదృష్టి విశేషార్థములం దడవఁజాలెను. ప్రతిపదమున నిట్టిస్వారస్యము కల దనియు నీపదములకూర్పువలన నీవిశేషార్థ ముండితీరవలయు ననియు నిర్ణయించుశక్తి గలదయ్యెను. ఇట్టిదృష్టిగల విమర్శకుఁడు కవి కెట్టిమహోపకారము చేయఁజాలునో చెప్ప శక్యమగునా? అటి

విమర్శకునకన్న మేలుకోరినమిత్త్రుఁడు కవి కెవ్వఁడుండును ? కవికి మేలుగోరి యిట్లు విమర్శించి యది మహాపుణ్యకార్య మని సంతసించు సుకృతి మఱియె వ్వఁ డుండును ? అట్టి యుదారబుద్ధి గలవిమర్శకుని గ్రంథకర్త పితృపాదులనుగా భావింపవలయును. అట్లు భావించు గ్రంథకర్తలు, నిట్టిమహోపకారము చేయఁ బూను విమర్శకులు గావలయును. అట్లుగాక-శ్రీయనగారినాఁబరఁగు చెల్వ కు-అనుపద్యమును విమర్శింపఁ బూని తొలుదొలుత శ్రీశబ్దమును జేర్చి నందున నిక్కని దరిద్రుఁడై పరితపించువాఁ డని తోఁచెడిని. కావున సిరికై కైఁజాఁపుచున్నవాఁ డని యూహింప నగును. గారి నాబరఁగు అను వాక్య మును శ్రీశబ్దమున కనుబంధముగాఁ జేర్చుటం బట్టి విశేషించి ధనముకోరువాఁ డనియు విశేషార్థ మూహింపఁదగును. అని చేతులు త్రిప్పువిమర్శశేఖరుఁడు కలిగిన వో నిఁకఁ గవికిని బాఠకులకును గావలసిన దేమి? ఆదేశమున కేమిటం గొఱంత ? ఇట్టి విమర్శకశేఖరపాషాణములు కలుగుటయే మహాసంపద యని యాదేశపురంధ్రీమణి భావించి మఱియు సంభావించి యానందింపవలయుఁ గాఁబోలు?

కువిమర్శకుఁ డాత్మద్రోహియే యగును; ఎల్లప్పు డాతనిచిత్తము క్రోధా సూయాబాధిత మై పరితపించుచుండును. వానికంటె నాత్మద్రోహి యెవ్వఁడుం డును ? అమూల్యమై నిర్మలముగ నుండుమానసము నసూయాపరితాపానల మునఁ గాల్చుట యెట్టిపని ? దానికంటె మించినపాపకార్యమేది ? అరిషడ్వర్గ మున మాత్సర్యమే యున్నతస్థానము నాక్రమించినది. దానికి లోఁబడినచో నది క్రూరుఁద్రోయకపోదు. కావుననే విమర్శకుఁ డసూయకు లోఁబడక కడు జాగరూకుఁడై సద్విమర్శకుఁ డనిపించుకొన సర్వవిధములఁ బ్రయత్నింపవల యును. తొలుదొలుత విమర్శకుఁడు గ్రంథమున నౌచిత్యము పోషింపఁబడి నదా యని పరికింపవలయును. అది లేనిచో నాయది పదములకూ ర్పనిపిం చుకొనును. పాదాలంకారవస్తువులచే హస్త మలంకరింపఁబూనుచో నది య లంకారము కాదుగదా.

ఉచితస్థానవిన్యాసా దలంకృతి రలంకృతిః
ఔచిత్యా దచ్యుతా నిత్యం భవంత్యేవ గుణాగుణాః॥ అని తెల్పి-
అలంకారా స్త్వలంకారా గుణా ఏవ గుణా స్సదా
ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్॥ అని బోధించి

కావ్యస్యాల మలంకారైః కిం మిథ్యాగణితై ర్గుణైః
యస్యజీవిత మౌచిత్యం విచింత్యాపి నదృశ్యతే॥

అనికూడ హితోపదేశము చేసెను. ఇంతియ కాక ఔచిత్య మన నెట్టి దని ప్రశ్నించుకొని-

ఉచితం ప్రాహు రాచార్యా స్సదృశం కిల యస్య యత్
ఉచితస్య చ యోభావ స్తదౌచిత్యం ప్రచక్షతే॥

అని సమాధానము చెప్పెను. ఇట్టి యౌచిత్యము మనపూర్వసత్కవు లెట్లుపోషించిరో యించుక పరికింతము.

ఉ. చిత్తము పొక్కెడుం బురుషసింహుని బౌత్త్రకులాగ్రగణ్యు న
త్యుత్తమరూపు భూరిగుణు నొప్పెడుమెత్తనిమేనివాని నె
ట్లుత్తలపెట్టిరో పలువు రుగ్రమనస్కులు గూడి యక్కటా
యత్తెఱఁగెల్లఁ దేటపడునట్టులు గా వివరించి చెప్పుమా.

పురుషసింహుని బౌత్త్రకులాగ్రగణ్యుని సత్యుత్తమరూపుని భూరిగుణుని ఒప్పెడుమెత్తనిమేనివాని ననుసీయభిమన్యునిగుఱించిన విశేషణములకుఁ దగిన ట్లుగ్రమనస్కులు కూడి, అక్కటా! ఎట్లుత్తలపెట్టిరో యను పదములు ప్రయోగించి మహాకవి కవిబ్రహ్మ తిక్కయజ్వ యౌచిత్యమును జక్కఁగా బోషించెను. ఉగ్రమనస్కులు కూడి-అనువాక్యమును జక్కఁగా బరిశీలించిన నాకొడుకుల లో నొకఁడైన ననన్యసహాయుఁడై యాతనిం బొరిపుచ్చంజాలకపోయెనా! అయ్యో! యనుభావము ధృతరాష్ట్రునకుం గల దనునది ధ్వనిరూపమునఁ దెలియనయ్యెడిని, తొలుదొలుతనే, చిత్తము పొక్కెడిఁ అన్నవాక్యము, ఎంతదారుణకర్మము సాగినది? వినుటకే కష్టముగానున్నదే. అని ధృతరాష్ట్రుఁ డూహించె నన్నయాశయము పైదానికిఁ దోడునీడగా నున్నది. అత్తెఱఁ గెల్లఁ దేటపడునట్టులుగా వివరించి చెప్పుమా యన్నపద్యపాదము ధృతరాష్ట్రునకు నర్జునపుత్త్రునిపైఁ గలప్రీతి దనకొడుకుల పౌరుషమును వినుటకుఁ గలకుతూహలమును వెల్లడిచేయుచున్నది. ఈపద్యమునందు "పలువు రుద్ధతి నొక్కట్టఁ గూడి యక్కటా" అని నావంటివాఁడు చెప్పినట్లే తిక్కయజ్వ చెప్పియున్న వారికిఁ గవిబ్రహ్మ యనుబిరుదము నూడఁగొట్టఁ బ్రయత్నింపవలసినదే. ఇట్లు పదముల కూర్పు మిక్కిలి యౌచిత్యమును బోషించున ట్లుండవలయును.

శ్లో. ఇమాంతు శీలసంపన్నాం ద్రష్టు మ్మర్హతి రాఘవః
రావణేన ప్రమథితాం ప్రపామివ పిపాసితః॥

అని వాల్మీకి మహాకవి చెప్పెను. ఉత్తమబుద్ధి యు ననితరసాధ్యజ్ఞాన మునుగల హనుమ సీతాదేవింగాంచి యిట్లూహించినట్లు కవి తెలిపెను. ఇందు శీలసంపన్నామ్-అనుపదమును వదలి వేఱొండుపదమును "పద్మపత్రాక్షీమ్, కామినీరత్నమ్" అనులోనగువానిలో దేనిని గాని యునిచి యుండిన నౌచిత్య మెట్లుగనికవియే యనవలసివచ్చును. "ప్రపామివ పిపాసితః రాఘవః ద్రష్టు మ్మర్హతి'' అని యుపమానము చెప్పుట మఱింత మెచ్చఁదగియున్నది. సీతాదేవింజూడ రామునిమనస్సు తత్తరపడుచున్న దని తెలుపుట యెంతయో వర్ణింపఁదగియున్నది. పిపాసితునకుఁ బ్రప కనఁబడినచో నెట్లు పరుగిడఁజూచునో యప్పు డద్దానికంటె నేదియు నెక్కుడుగాఁ దోఁపదో యట్లే సాధువర్తనము గల సీతను రావణుఁడు బాధింప నాబాధల ననుభవించుచుఁ దన్నే నమ్మి యున్న సాధ్విని జూడ రాముఁడు తగినవాఁడు. ఇందుఁ గలభావసౌకుమార్యము మానసమున సర్వదా స్మరింపఁదగినదియే.

"మందమంద ముపేత్య తత్రసదసో మత్పాండుపుత్త్రాంకురాః
క్వేతి ప్రేమపురః ప్రసారితకరః కుర్వన్ దృఢాలింగనమ్॥ చంపూభారత.

ఇందు "మత్పాండుపుత్త్రాంకురాః క్వేతి దృఢాలింగనమ్ కుర్వన్" అనుచోఁ గలసూక్ష్మభావము పరిశీలించి యానందింపఁదగినదే. పుత్త్రాంకురాః దృఢాలింగనమ్-అని కవి ప్రయోగించెను. అంకురములవంటి చిఱుత ప్రాయముగల కుమారులను దృఢాలింగనము చేసికొని ధృతరాష్ట్రుఁడు గారవించె ననుచో ధృతరాష్ట్రుని భావ మేమని యనంతకవి యూహించెనో స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్టిభావపోషణమే యౌచిత్య మనఁబడును.

తే. ఆయురైశ్వర్యకీర్తుల నపహరించుఁ, బరసతీసంగమము ధర్మపదమునందుఁ
బరఁగువారలుపరిహరింపంగఁగనియు, వినియుఁదెలియవెయదిదుర్వివేకమగుట.

అని తిక్కనయజ్వ. ఇందుసతీశబ్ద మౌచిత్యపరిపోషణక్షమము. పరవధూసంగమ మనియుంచునే నిట్టియౌచిత్యమును బోషింప దనవలయును. మహాత్ము లట్టులేల ప్రయోగింతురు?

చ. జలధివిలోలవీచివిలసత్తలకాంచిసమంచితావనీ
తలవహనక్షమం బయినదక్షిణహస్తమునం దదున్నమ

ద్గళదురఘర్మవారికణకమ్రకరాబ్జముపట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోఁ. నన్నయ.

ఇందు దక్షిణహస్తమునకు "అవనీతలవహనక్షమంబు" అనువిశేషణము చేర్పఁబడినది. అవనీశబ్దమునకు "జలధివిలోలవీచివిలసత్తలకాంచి" అను విశేషణములు చెప్పఁబడినవి. కమ్రకరాబ్జము, కోమలి, అనుపదములం గలస్వారస్యమిటఁ బరీక్ష్యము. ఈపద్యమున వాగనుశాసనుఁడు చక్కఁగా నౌచిత్యమును బోషించి తనసర్వతోముఖపాండిత్యమును వెల్లడించెను. దేవయానికిఁగాఁ గోమలి యనుశబ్దమును నిలిపి కరాబ్జము అని తదర్థపోషణక్షమముగాఁ బలికెను. సెబాస్! ఔచిత్య మన నెట్టిదో యున్న దున్నట్టు లిమ్మహాకవికిఁ దెలియును. ఇట్టు లెన్నియో గ్రంథములనుండి చూపవచ్చును. ఇట్టిభావములను విమర్శకుఁడు పరికించి కనఁబఱుపవలయును. దోషములం దడవి వానిం దెలియఁజెప్పఁదగు పద్ధతిం దెలుపందగును. గుణదోషముల విమర్శించుటయే విమర్శకలక్షణము. కాని యందు గుణప్రకటనము దోషప్రదర్శనము చేయుమార్గములు వేఱు ఒక్కవిధముననే రెండును దెలుపుట రసజ్ఞుల సమ్మతము కాదు.

ఇప్పటికాలమున గ్రంథపరిశోధన మెట్లు సాగుచున్న దనువిషయము నించుక తడవుదము. మున్ను మహారాజాస్థానముల నాశ్రయించి పండితులుఁ, గవులుఁ దమతమశక్తిని గనఁబఱిచి లోకోపకారము చేయువారు. ఇప్పుడు నట్టివారుకలరు. వారివలన విశేషించి లోకోపకారము కలుగుచునే యున్నది. వారికంటె మఱికొందఱు ముద్రణాలయముల నాశ్రయించి స్వశక్తులను నానాముఖముల వ్యాపింపఁజేయు చున్నవారు. గ్రంథములకు నుపోద్ఘాతములు వెడలుచున్నవి. గ్రంథపఠనమునఁ గుదురు జ్ఞానమునకంటె నుపోద్ఘాతము పఠించుటచే విశేషించి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అనేకరహస్యవిషయము లెల్లరకుఁ గరతలామలకము లగుచున్నవి. ముద్దులుమూటగట్టుచుఁ బొత్తములు మూల్యము విశేషించియున్నను జూడఁదగినట్లున్నవి. బంగరురంగుగల యక్షరములు ముఖముననే కనఁబడుచు రం డోపామరులారా! రండు, రండు, కొనుఁడు, కొనుఁడు, మమ్ముంచుట కొకదర్పణకవాటపేటికం గొనుఁ డని పిలుచుచున్నవి. విషయము నెఱింగి యానందించుటకన్న గ్రంథమును దాని నుంచునద్దపుఁబెట్టెను జూచిచూచి మహానందము నొందుట వాడుక యగుచున్నది. మూలమూలలం బడియున్న ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములు తరంగములవలె వచ్చుచున్నవి. ఒక్క

పుస్తకమునే యించుకమార్చి వ్రాయుట యాచారమగుచున్నది. దానిని వ్రాయు మహాత్ముఁ డిట్టిపాత్రము లేదనులోపమును దీర్పఁబూనియే తా నీమహాకార్యమునకుం బూనితి నని తొలిపలుకు వ్రాయుటయు నిది చాల మంచికార్యమే యని ప్రశంసించుటయు స్వభావకర్మము లైనవి. విమర్శకులు కానివా రిక్కాలమునఁ దఱచుగాఁ గానరాక యున్నవారు. ఇట్టిలక్షణము లెన్నియో కనంబడుచుండఁగా నాంధ్రభాష మహావృద్ధి నొందుచున్న దని యుఁ బ్రతిదినము క్రొత్తక్రొత్తయలంకారముల నాభాషాజనని యలంకృతాంగి యగుచున్న దనియు వార్తాపత్రికాదులు కడుంగడుం గొండాడుట తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది నిజమే కాఁబోలు నని పల్లెలయందుండు పవిత్రమానసులు ద్రవ్యము లేకున్న నున్నరెండుమాన్యక్షేత్రము లాధిపెట్టి యీ గ్రంథములం దెప్పించుకొనుట యుఁ గనంబడు చున్నది. అవి పత్త్రికావహానాలయమునుండి రాఁగానే మాసి పోవు నేమో యని దానియందు మడంగఁ బై నొక గట్టిపత్రము వేసి స్వనామ ముద్రాయంత్రమున నొకచో ముద్రించి పదిలపఱుచు చుండుట యు ననుభవమున నే యున్నది. ఇ వన్నియు సాగుచుండఁ గొందఱు ప్రాఁతపుస్తకములను జదివి రసవంతము లగుపద్యములనుఁ గొన్నింటిని నేర్చుకొని యున్నవా రీదివ్యగ్రంథములం గాంచినంతనే మురియుచు నొక్క మా ఱాపాత్తము నిండు, చదివి యిత్తు మని బతిమాలి వా రీగాఁ గైకొని యందందుఁ జదివి పెదవి విఱిచి యయ్యో ! యిదేటి యచ్చు ! ఇ వేలాటి సం స్కరణములు ! ఇన్నితప్పు లేపాత్రమునందును గన మైతిమి కదా యని నిట్టూర్పులు పుచ్చువా రుండుట యుఁ గ్రొత్తది కాదు. మఱికొందఱివి యు నొకపాఠభేదము లేమో! వీని కర్థముకూడ నేదో యుండును. మనకుఁ దెలియనంతమాత్రమున నాక్షేపింపరాదు. అని యుపోద్ఘాతమును జదువుకొనుచు నందు "మేమెన్నియో ప్రాఁతప్రతులం బరిశీలించితిమి- పాఠభేదములను గ్రహించితిమి. రసవంతము లగునాపాఠముల నిందుఁ జేర్చితిమి. నీరసపాఠముల నెల్లఁ గ్రిందఁ బొందుపఱిచితిమి. పెక్కుతావులఁ దిరిగితిమి. శాసనములం బరిశీలించితిమి. ఒక్కయింటిలోఁ బ్రాఁతరాగిరేకు కనఁబడినది. అం దీపాఠము వ్రాయఁబడి యుండెను. ఇట్టి పాట్లు పడి సంపాదించినపాఠములే యి" వని వ్రాయఁబడి యుండుటం గాంచి "ధన్యాః స్మః" అని పుస్తకము మాయకయుండ నొకచోఁ బదిలపఱుచువా రుండుట యు మన మెఱుంగుదుము. ఇట్టు లీయాస్థానపండితప్రవరులమూల

మున నెన్నియో యభినవవికారపాఠములు పుస్తకములలో లలి వెలయుచున్నవి. ఇదేమి విపరీత మనువారు లేరు. అట్లు చూచి యానందింపవలసినదే కాని గ్రంథభాగమును జూచి ప్రమోదింప వలనుపడకున్నది.

"సజ్జపైఁ బఱచిన సాళాతిరేకులు కలయ నిందీవరదళము లయ్యె" అని ముద్రింపఁబడెను. దాని కొకపెద్ద యుపోద్ఘాతము కూడ వ్రాయఁబడియెను. అందు బహుగ్రంథములఁ బరికించి చక్కనిపాఠముల సేకరించి యిందు దాఁచి పెట్టితి మని యు వ్రాయఁబడియెను. ఈపాఠములేమి ? వీనియర్థ మేమి ? అని ప్రశ్నించువారే లేకుండిరి. కొంతకాల మట్లే జరగెను, ఈశ్వరకృపచే నొక పండితోత్తములు మోమోటమి మాని విమర్శింపఁబూని శయ్యాశబ్దమునుండి సెజ్జయనునది కలిగినది, సాళాతిరేకు లనునది యశ్రుతాదృష్టచర మగుపదము. వీనికిది యర్థ మని యేనిఘంటువునందును గానరాదు. సెజ్జకు సజ్జయనుకొనిన భ్రాంతిచేతనే యీసాళాతిరేకులును గల్పింపఁబడినవి. సెజ్జపైఁ బఱచిన చేమంతిరేకులు కలయ నిందీవరదళము లయ్యె, నని యుండవలయును. అని వ్రాయఁగా నపు డేకొందఱో మిన్నువంక దృష్టిసారించి బాగున్నదనఁగల్గిరి. అట్లేతోఁచినట్లు పాఠములు కల్పించువారు కలరు.

పరాశరస్మృతి మూఁడుసారు లొకచోటనే ముద్రింపఁబడినది. రెండవ తడవ ముద్రించునపుడు "నష్టేమృతే ప్రవ్రజితే" యనుశ్లోకమునకు మాధవాచార్యులు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు "అయం యుగాంతరవిషయః" అని వ్రాసినదానిని సవరించుచు నెవరో యొకమహాత్ముఁడు, "అయం న యుగాంతర విషయః" అని యొక్కనకారము చేర్చెను. కాని, దానఁ గలుగు ననర్థ మెఱుంగఁజాలఁడయ్యెను. అంతకంటె నావాక్యమునే యెత్తివైచిన బాగుగనుండును. ఆపని చేయక తనపైత్యముగా నకారమును జేర్చెను. అట్లే యిక్కాలపుఁ బండితప్రవరులు తమయిచ్చవొప్పునఁ బాఠభేదములఁ గల్పించుచుండుట క్రొత్తది కాదు. ఒకప్పుడు గ్రంథమునఁ దప్పే యుండిన దానిని మార్చునధికారమును వహించినను గుండలీకరణమున నవీనపాఠ మని తెలిపి యిది బాగుండు నేమో యని వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును, గాని, స్వేచ్ఛగాఁ బాఠముల మార్పరాదు. తాళపత్త్రగ్రంథములయందుఁ గొన్నింట మహాభారతమున ద్రోణపర్వమునందుఁ గల "తేఁకువలేక పుత్తెంచిన యప్పాండవజ్యేష్ఠునకుఁ దలవంపు గాఁగ" అన్న పాఠ మొందుఁ గాని ముద్రింపఁబడినదా నామెఱింగినయంతదనుక లేదు.

"తేఁకువ లేక పుత్తెంచిన యప్పాండవాగ్రజునకుఁ దలవంపు గాఁగ" అనియే కలదు. నీరసపాఠముల నెన్నింటినో క, ఖ, గ, ఘ, జ, చ, ఛ అను సంకేతములతో ముద్రించువా రీపాఠము నేలకై కొనరో తెలియఁజాలకున్నాఁడను.

"శ్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బర్వెం బక్షులు"

అను నల్లసాని పెద్దన్నగారి పాఠమును దడవక -

"శ్రేణుల్గట్టి నభోంతరాళమునఁ బాఱెం బక్షులు" అనియే ముద్రింపఁబడినది. ఒక్కొక్క గ్రంథమును గుఱించి యీవిషయము వ్రాయఁబూనిన స్కాందపురాణ మంత గ్రంథ మగును. స్థాలీపులాకన్యాయమున నిందుఁ గొన్నింటిఁ జూపితిని స్వేచ్ఛగా నేవో వ్రాఁత ప్రతులం జూచి తోఁచినట్లు వానిని సంస్కరించుట పాడిగా దనియే నాయీప్రార్థనమునకు ఫలము. మఱి కొన్ని పాఠములం బ్రదర్శింపఁ బూనితిని. ఓపికమై వానిం బరికించి యెట్టిస్వారస్యముకలదో విమర్శింపఁబూనుఁ డని తలయొగ్గి వేఁడువాఁడను.

సీ. "వాఁకలఁబడి నీరు వలియఁబాఱఁగ మిట్టు లొండొండ వెలసి తృణోత్తరముల
తుదలుపచ్ఛదనంబుతోఁదలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యనఁగొంకుదేఱికొనలు
మొగమెత్త" అని పూర్వముద్రణమునఁ గలపాఠము-

"వాఁకల బడినీరు వలియఁబాఱఁగ మిట్టు లొండొండ బలసి తృణోత్తరంబు
తుదలునిశ్ఛదనంబుతోఁదలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యనకొంకుదేఱికొనలు
మొగమెత్త" అని నూతనముగా ముద్రింపఁబడినది.

"పచ్ఛదనంబుతోఁ" అని పాఠాంతరముగా నైన వ్రాయ లేదు. వాఁగులఁబడి- అనుపాఠాంతరము చేర్పఁబడినది, పైపద్యమును బఠింపుఁడు. తెలుఁగుపదముల పొంకముఁ గనుఁడు. పచ్ఛదనంబుతో ననుదానిని దీసివైచి నిశ్ఛదనంబుతో నని ముద్రింపఁబడినది. ఏది యిందు సరసమో యరయుఁడు. ఒండొండ వెలసి=అనఁగా నొకదానివెంట నొకటిగాఁ గనఁబడి యని యర్థము. బలసి- అని యేల సవరింపఁబడినదో, తృణోత్తరములతుదలు-అని యుండఁగా దాని నీడ్చివైచి తృణోత్తరంబు తుద లని చేర్ప నేమి రసమొదవు ననియో తోఁపక యున్నది. ఒయ్యనఁ గొంకుదేఱి=అని యున్నదానిం దొలఁగించి, ఒయ్యన కొంకుదేఱి=అని ముద్రింపఁబడినది. ఒయ్యన అనునది కళగా సాధింపఁబూనిరాఁబోలు. ఈపద్యమును సమగ్రముగాఁ జదివినఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని సులలితాంధ్రపదముల పొందిక తేటపడును. మార్పునఁ గలస్వారస్యము నూహిం

పుఁడు. ప్రాఁతవి రెండుపుస్తకములు గలవు. వానిలో నొక్కఁడు కో॥ అనంతాచార్యులవారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది.

క. కల యగును గాక యిట్టివి, గలవే నిక్కములు నీవు కడుఁబిఁటికి వెదం
దలఁపక యున్నను గలుగుం, బొలఁతీ యేమేని వికృతపుం దెఱఁగు కలన్.
అని ప్రాచీనము.

క. కల యగును గాక యిట్టివి, గలవే నిక్కములు నీవుగడువడి నెడ్డం
దలఁపక యున్నను గలుగుం, బొలఁతీ యేమేని వికృతపుం దెఱఁగు గలన్.
అని నూత్నముద్రణము.

కడుఁ బిఁటికి వెదం దలఁపక యున్నను-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము, కడువడి నెడ్డన్-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము రసికు లూహింతురుగాక.

ఇట్టినూత్న పాఠము లెన్నియేని చేర్పఁబడినవి. ఈయాస్థానపండితులు చేయుసంస్కారములలో మహామహిమను గలది పరుషములకు గసడదవలసంస్కారమే. వాఁ డిట్లు సెప్పెను. వీఁ డిట్లు సేసెను. ద్వంద్వసమాసమునందును- ఎందేఁ బ్రాసస్థానమునందును జేయఁదగు నీసంస్కారము తుకుము మొదలు దేవతార్చనమువఱ కన్న యట్లు వలనుపడినతావుల నెల్లఁ జేయఁబడుచున్నది. గద సేతంగొని అని మార్చినదానికిని, గద చేతం గొని యన్న పాఠమునకుం గలభేద మేమియు లేకున్నను మొదటిది శ్రుతికటువుగా నున్నది. ఇట్టిసంస్కరణములు చేయక యుండఁ బ్రార్థించుట యందఱకు ధర్మముగ నున్నది. చక్కని పాఠములఁ ద్రోసిపుచ్చి అవకతవక యన్నట్లు పాఠములం గూర్చుట భాషాభివృద్ధికి లక్షణము కాదు. మహాశయు లొక్క పరిషత్తుగఁ గూడి ప్రాచీన ప్రబంధములం బరిశీలించి చక్కని పాఠముల నేర్పఱచి భాషాగౌరవమును గాపాడవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. ఈవిషయమునఁ దెలుపఁదగిన విశేషములనేకము లున్నవి. కాని గ్రంథబాహుళ్యభయ మతిశయించుచున్నది. పండితకవిరేణ్యులయెదుట నింతకంటె విన్నవింపఁజాలను. "అతిసర్వత్రవర్జయేత్" తని యున్నది కదా. చక్కఁగఁ బర్యాలోచించి పాఠములను సాధుపద్ధతిని సంస్కరింతు రని మిమ్ము వేఁడుచు నీవిషయమును వదలుచున్నాను. ఇందలి లోపముల మన్నింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణిమూలరూపము.

మహాకవి, కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు—సాలూరు.

శ్రీల కాలవాల మగునాంధ్రదేశమును దద్భాషయుఁ దత్ప్రజాలోకమును నాలోచించుచుండు ముహూర్తమే సుముహూర్త మని తలంచుభాగ్య మెరికేఁ గల్గునే? కల్గుఁగాక పూర్వపుణ్యఫలపరిపాకవిశేష మున్నవారికి. ఆంధ్రు లతిప్రాచీనులు. వారిభాష యత్యంత మధురము. అట్టిమధురాంధ్రభాషకుఁ దగువ్యాకరణశాస్త్రము రచించుటయు సామాన్యసాధ్యముగాదు. అట్టి శాస్త్రము నన్నయభట్టీయ మని యనుకొందుము. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యన్న నదియే- ఈగ్రంథమున కనేకనామములు గలవు. శబ్దశాసనీయము, వాగనుశాసనీయము, నన్నయభట్టీయము, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, ప్రక్రియాకౌముది, అను నామములు గలవు. ఇందుఁ బ్రధానముగ నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనుపేరే యందఱును జెప్పుదురు. ప్రథమనామ మాంధ్రశబ్దచింతామణి యనునదియే యని యనవలయు. ఆగ్రంథమునం దున్నగద్యలో నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని యున్నది.

సరస్వత్యాదు లందఱు నట్లే యాంధ్రశబ్దచింతామణి యని వాడిరి. కాని, 'చాముండికావిలాసమున,

"ఆంధ్రవాక్యానుశాసనం బతిశయిల్లఁ, జేసి లోకోపకారార్థసిద్ధిఁ జేసి
ఘనత రాజనరేంద్రుని కరుణఁ బడసి, నట్టివాఁడను నన్నయభట్ట నేను"

అనుపద్యమువలన "ఆంధ్రశబ్దానుశాసన మనియో 'ఆంధ్రవాగనుశాసన మనియో, ఆంధ్రవాక్యానుశాసన మనియో పేరు గల దనియుఁ జెప్ప నొప్పగును. మిగిలినపేళ్ళన్నియు నితరు లుంచినవే యగును. ఇఁక నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని చెప్పుకొనవచ్చును.

—॥ కర్తృవాదము ॥—

సందిగ్ధమైన భారతనన్నయాచార్యకృతవాద మట్లుండఁ జాముండికావిలాసాదికర్తయు నన్నయభట్టని యుంట నీతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యని యనవలయును. చాముండికావిలాసకావ్యమున "బుద్ధి బుద్ధీ" త్యాది పదముల ప్రయోగముం బట్టి యీతఁడు దత్తమండలము (రాయలసీమ) వాఁ డని యనవ

లయును. చాముండికయు రాయలసీమ నందవరికుల కిష్టదేవత యగుటఁ బైత లఁపు సాధారణ మనవచ్చును. ఇతఁడే లక్షణసార మనియు నింద్రవిజయ మని యుఁ గొన్నిపుస్తకముల వ్రాసినట్లు చెప్పుదురు. ఈతఁడే భారతనన్నియ యని సిద్ధాంతింపవలయును. అంతకు సందేహ మవ్యాహతమే యగును.

ఏది యెట్లైనను భారతనన్నియ యాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యనుట దుర్బలవాదము. విపులముగ భారతిలోఁ బ్రకటింపఁబడును. నన్నయ లిద్ద ఱా! యనియు శంకింపవలసి యుండును.

నన్నియయా, నన్నయయా, అన్నయయా, అనునామచర్చయు నప్ర కృతముగాదు. భారతకర్త నన్నియ, అని శాసనములయందును దత్కాలసందర్భ ముల వాడిననామములయందును, నన్నియ, నన్నె, నన్ని, నన్యదేవ, శబ్దముల వాడుకయందును "నన్నియ" నామము నే నిర్ణయింప నాధారములఁ గాం తుము. నన్ని + అయ్య అనునదియే నన్నయ్య- నన్నయ, లయ్యె నని యనఁ దగును. కాని "అన్నయ" కాఁడు. అయినను గొన్నిలక్షణగ్రంథముల అన్నయ భట్టని యోజింపఁబడియెను. రంగరాట్ఛందస్సులో "అన్నయభ" ట్టని ప్ర యోగింపఁబడెను. కావున అన్నయభట్టే నన్నయభట్టు గా నూహింపఁ బడి యన్నయభట్టకృతము లన్నియు నన్నయభట్టకృతము లని యనుకొనిరేమో ? ఏమనుకొన్న ననుకొందురు గాక. కాని భారతనన్నియభట్టారకకృతము చిం తామణి యనుట కాధారములు లేవు. మఱియుఁ జింతామణికి శేషభూత మాథ ర్వణ మనునది యు విశ్వసనీయము గాదు. ఈయాథర్వణుఁడు నుదిక్కనపూ ర్వుఁ డనిపిలువఁబడు నతఁడు కాఁడేమో యనియే సందేహింపవలసి యుం డును. ద్రుతము, తద్ధర్మము, మున్నగు సంజ్ఞ లాంధ్రవాఙ్మయమున నెందును గానము. సరస్వత్యాదుల యనంతర కాలముననే యీద్రుతాదుల ప్రయో గము గనఁబడుచున్నది. కేతన్న యెఱుఁగఁడు. కావ్యాలంకారచూడామణి యెఱుఁగదు. సులక్షణసారమును నెఱుంగదు. ఆంధ్రభాషార్ణవమును నెఱుం గదు. ఆంధ్రభాషాభూషణాదుల మతమందఱు నెఱింగియున్నవారే. ఇఁకఁ గావ్యాదుల మతమును బ్రదర్శించుట విశేషజ్ఞానమున కాధార మేమో యని యాయాస్థలముల నిర్దేశింతును. కళాపూర్ణోదయము, 5వ ఆశ్వా. 54,వ పద్య మున 'ఒనరించున్' అను రూపము భవిష్యదర్థవచనం బని యున్నది. "అగు" అనునది వర్తమానార్థకవిశేషణ మనియే పూర్వులు వాడిరి. ఆంధ్రభాషార్ణవ

మున 'ప్రోతు వనంగఁ బెంపొరిదు ల్పట్టు.' ఇట్లనేకులు నన్నయనుండి -పెద్దన్న టిదనుక 'నాంతం బని ద్రుత ప్రకృతికిని, భవిష్య త్తని తద్ధర్మంబునకును వాడుకొనుట మెఱుంగుదురు. వ్యాకరణకర్తలు గాని, కావ్యకర్తలు గాని సంజ్ఞామాత్రము నెఱుంగని స్థితి యుండునా? ఇది యొకవింత.

అధర్వణకారికల కాంధశబ్దచింతామణి జ్ఞానమును దగ్గౌరవ మున్నట్లును గానము. చింతామణి స్మరణమేని లేని శేషభూతత్వము భూతతత్వమే యగును.

మఱియుఁ జింతామణి చెప్పిన వానినే యధర్వణుఁడును జెప్పెను. గతార్థత్వదోష మందుఁ గలదు. కొన్నింటిఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.

అధర్వ—నాపభ్రంశత్వ మేవస్యాత్ నియమాభావతస్తుతత్

చింతా—అనియమా ద్గ్రామ్యంహి యత్త్వపభ్రంశః—

అధ—మానాగ్వాన్నిత్యం

చింతా—పరిమితౌ సమస్తానామ్

అధ—నమశ్శబ్ద విసర్గస్యలోపః

చిం—లోపోనమ ఆని కే విసర్గస్య

అధ—పుంపావ్యాఖ్యా వాదేశౌ

చిం—మోస్తు విభక్త్యేకవచనకే పుంపూ

ఇత్యాదు లత్యధికములు గలవు. అన్యోన్య శేషశేషిభావ మత్యంతాభావ మనియే చెప్ప నొప్పగును. ఈసందర్భమున బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు చింతామణిలో నున్నసంధిపరిచ్ఛేదములోని 'ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణాః టిఁట్యాదయో భవన్తిహ -రుల్వాదేర్నామ్నాం స్యుస్తేహి విభక్తౌ సమాసే చ' అనుసూత్రమునకును, నధర్వణములోని 'విభాషయా భవంత్యత్ర భవం త్యుపవిభక్తయః, భవంతి కుత్రచిన్నైవ నిదానం తత్ర సద్వచః, బహూనోఽత్రాంధ్రభాషాయాం, వర్ణా ఔపవిభక్తికాః- ప్రవృత్తి శ్చాప్రవృత్తిశ్చ వికల్పశ్చ క్వచిద్భవేత్, తద్వివేకః ప్రయోగైకశరణం స్యాద్ధిశబ్దతః" అను కారికకును బదరీబాదరాయణ సంబంధమువంటి సంబంధము "హి శబ్దతః" అనుటవలనఁ గలదని యనుచున్నారు. కాని, తదన్యోన్య సంబంధమొక్కను గానము. 'నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిందు స్సమాసే తు ప్రయోగతః, కేషాంచిద్యంతశబ్దానాం లుతా స్యాతాం యథోచితం, క్వచి త్త్వాదేశ ఏవస్యాత్ క్వచి

న్నైవప్రయోగతః, క్వచి న్నత్వం యథాయోగ మన్యచ్చ వ్యవహారతః”

మున్నగు నధర్వణకారికలలో నున్న “తు ప్రయోగతః, ఏవ ప్రయోగతః, చ వ్యవహారతః” వచనములకుఁ జింతామణిలోని వానికిని నేసంబంధమును లేదు. రచనాధోరణి గాని చింతామణి వివేచనాధోరణీప్రయుక్త“హి, తు, చా” ది, రచనాక్రమము గాదు. మఱియుఁ గొన్ని పతులలోఁ బై ‘హి’ కారపాఠమును లేదు. (చూడు—మహాకవి- 4 నం) కావున నధర్వణకారికలకు నాంధ్రశబ్దచింతామణికిని నెట్టి పూరణాదిసంబంధమును లేదు.

కారిక లనునవి పూర్వగ్రంథమునకు శేషభూతములుగనే రచింపఁబడవలయు నను పక్షమును దుర్బలమే. ఉన్నవానినే యనువదించుచుఁ గారికలను రచించుటయుఁ గలదు.

అయినను జింతామణి సంగృహీతము లగు సంజ్ఞలను బ్రక్రియలను నెఱింగినయట్లు స్పష్టలింగముగ నధర్వణకారికలలోఁ బ్రమాణములు లభించుచున్న వనుటలో నందఱును నేకాభిప్రాయులే యగుదురు. ఈయభిప్రాయైక్యము చింతామణికి శేషభూత మాధర్వణ మనుసిద్ధాంతమును నిల్పదు. అధర్వణకారికలను ననువదించుచున్న ట్లాంధ్రశబ్దచింతామణి యుఁ గలదు. అట్లహోబలపతి యు నప్పకవిగృహీత చింతామణిపాఠసాధ్యముల నాధర్వణమున ను నిర్వహింతు నని యనెను. ఈశ్లోక మరయుఁడు.

శ్లో॥ అప్పార్యపుస్తకారూఢ పాఠభేదా ద్యముత్థితః
మయా సంగృహ్యతే రూపం తద ప్యాధర్వణోక్తితః॥

సూచికగ నేనును దాదృశసంబధమును బ్రదర్శించుచున్నాను.

అధ—నమశ్శబ్దవిసర్గస్య లోప ఓత్వమ పీష్యతే
పరుషావా స్వరూపేణ ప్రథమాంతోపరిస్థితాః
కాకా సంబోధనే చాఽపి హ్యవ్యయే కర్మధారయే
అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృంగారభూషణః—

అనుకారికలలో నొక్క “నమశ్శబ్దమునకుఁ జెప్ప ‘రామస్సహాయ, యని యనునప్పుడు కుదురని కారణమున “నమ అదికే విసర్గస్య” అను చింతామణిసూత్రము వివరించుచు సవరించుచున్నది. ఆదిశబ్దమువలన నితరములును గ్రహింపఁబడినవి. మఱియు “గతానుగతికో లోకః” యనునది యు సాధింపఁబడును. అట్లే ‘పరుషావా’ అనునది యు ‘ప్రథమాసూత్రా” దిత్యాది సూత్ర

ముచేత సంగ్రహించి 'ఆత్మాదులయందు నిషేధించు నీధోరణి యరయ నర య నథర్వణమునకుఁ దరువాతిది చింతామణి యని స్ఫురించుచుండును. ఇట్టి పట్టు లెన్నియేనిఁ గలవు. విస్తరభీతిని విరమింతును. హరిమతము నాథర్వణ ముగఁ జెప్పు పాఠముండుటను నథర్వణవచనముల నుండు నధికపదత్వమును దొలఁగించి యనేకము లనుక్తవిషయములకు ?ర్వచనము సేయుచు నుండు టను జింతామణి యథర్వణానంతరప్రోక్త మనుటయే సుఖము.

— అథర్వణకారికల కాలము —

శృంగారభూషణుఁడు, శ్రీకవి, హరికవి, శ్రీకంఠుఁడు, విష్ణుశర్మ ము న్నగుకవులు పేర్కొనఁబడియున్న యథర్వణకారికలలో నన్నయ్య, తిక్కన్న, మున్నగు సుప్రసిద్ధుల నామములు గానరావు. కేతన్న యైన లేఁడు. అతిప్రా చీనమా ? కాదు. ఇఁక నథర్వణహృదయమును గనుఁగొన్నఁ దేలును. ఆప నికి (Psycology of Adharvana's works) నేఁ డవకాశము లేదు. అయినను నీయథర్వణుఁడు కవిత్రయమువారికిఁ దరువాతివాఁ డని విస్పష్టముగఁ గారికల యాంతరంగికప్రమాణమునఁ జెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ లఘుద్వ్యక్షరధాతూనా మించుగ్వాసంధిమిష్యతే
　　యాంతానాం నవికల్పస్స్యాత్ ఇతి త్రికవిసమ్మతేః—

అను నథర్వణకారిక వలనఁ గవిత్రయము నెఱింగిన యథర్వణుఁ డని చెప్పవలయును. "ఎడిన్" అనునది వర్తమానార్థక మని యనుధోరణియుఁ గేత నాదులత్రోవ నున్నది. కవిభల్లటుల నితఁడును స్మరించెను. ఈసందర్భము లన్ని యు నాలోచింప నథర్వణుఁడు కవిత్రయానంతరకాలికుఁ డనియుఁ దదనంతర ప్రోక్త మాంధ్రశబ్దచింతామణియు నని చెప్పక తప్పదు. చింతామణికర్త యథ ర్వణు నెఱింగియుఁ బేరెత్తకుండుట తప్పే. ఈ రెండు గ్రంథములకును మూల భూతము లగు నాంధ్రవ్యాకరణ గ్రంథము లేవియో యుండి యుండు నని యు వానిఁజూచి సంస్కృతీకరించి సమర్థులయి రచించి రనియుఁ జెప్పుట యొప్పు. ఆగ్రంథము లేవి యన 'ఆంధ్రభాషాభూషణము' అలంకారచూడామణి, లక్షణ శిరోమణి, మున్నగు గ్రంథము లయియుండును.

ఈయజ్ఞాతకాలముననే ఫక్కికలు లెక్కకు మిక్కిలిగను స్వనామముల నో పరనామములనో పుట్టెను. కారిక లన్న పేరును సార్థక మగును. చింతా మణి యన్న పేరును నన్వర్థమగును.

చింతామణి—ఇట్టిపేరు సాధారణముగ నాదిగ్రంథమునకుఁ బుట్టదు. కావుననే కొందఱు లేకున్నను నన్నయభట్టీయాది నామములఁ బిలుచుట యుచిత మనుకొనిరి. కాని యది చింతామణి. ఆదిగ్రంథమున కిట్టిపే రుండుట యసంభవము. ఉదాహరణము నెందును గానము.

భూషణము తరువాతఁ జూడామణియును ననంతరము చింతామణులును బయలువెడలుట క్రమమె యైయుంటను జింతామణి యన్నింటికిఁ దరువాతిది యనవచ్చును.

పూర్వగ్రంథానువాదముగలదా ?

చింతామణి.	ఆంధ్రభాషాభూషణాదులు.
ఆద్యప్రకృతిః-	తల్లిసంస్కృతంబెయెల్లభాషలకు
ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణా ఇత్యాది-	ఆదులుస్వరములు-ఇత్యాది- స్వరములు నచ్చులు-ఇత్యాది.
తజ్జాసమాచ ఇత్యాది	తత్సమంబునాఁగ- భువిలోఁదత్సమములు ఇత్యాది.
నపదాన్యవ్యయసుప్తిఙ్త్వాతు మునామనుకృతేస్తివాక్యంతు	వృక్షేణదత్తాయ-ఇత్యాది.
దీర్ఘాణాం హ్రస్వః	లలి నేకాక్షరపదములు.
డా బవిధాత్రాదేః	హరోతధాతయనఁగ ... ...
డుమువులవః ప్రథమా, మహతః అతః,ఉత్, సోర్డుజ్.	డుములుతలమోచిపదముల ... ...

ఇత్యాదిగ నాంధ్రభాషాభూషణము ను గావ్యాలంకారచూడామణిని మున్నగు తెనుఁగువ్యాకరణముల ననువదించుచు నందందుఁ బ్రతివదించుచు రచింపఁబడినయ ట్లుండు నాంధ్రశబ్దచింతామణికి మూలభూతము లగు గ్రంథములు పైగ్రంథము లని సూక్ష్మదృష్టి నరయఁ దెలియఁగలదు. ఇందు సప్తమియు నునది యధర్వణానువాదమై వ్యాఖ్యానముగ "సవిధివర్తినా మిందు" అనియుండవచ్చును. మఱియుఁ జింతామణిలోని సూత్రరచనము ను దత్పూర్వోత్తర సందర్భములు ను నాంధ్రభాషాభూషణాదులయం దున్నట్లే కలదు. అధర్వణమునను గూడ నట్లే కలదు-ఆంధ్రభూషణము 70, 71, 72, 73, 74 పద్యముల వరుసయుఁ దదితరఘట్టముల వరుసయు నందం దేచందమునఁ బొందికపడెనో

యట్లే చింతామణి సూత్రానుక్రమణికయు నుంటఁ బై వాదము సుప్రతిపాదమ గుచున్నది.

చింతామణి స్వరూప మెట్లున్న దనుటయు సందేహాస్పదముగనే యున్నది. పాఠభేదములా పెక్కులు. క్రమభేదమా యత్యంతము. పరిచ్ఛేదములా భిన్నములు. శ్లోకలక్షణమా పూర్ణసందేహవ్యూహము. ఆర్యావృత్తములా! కావందురు. ఎన్నియార్యలు? భిన్నాభిప్రాయమే. ప్రతిపాదితవిషయము సమానమా? కాదు. ఇట్లనేకములు సందేహములు నివారింపఁబడవలయును. ఇంత పనిచేసి మొన్నటిదే వ్యాకరణ మన్నను గౌరవహాని రాదు. చింతామణి కర్త వాగనుశాసనబిరుదమున కర్హుఁడు కాకపోఁడు. అట్టి వాగనుశాసనీయము ను వ్యాఖ్యానించుట యుఁ దపఃఫలమే. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో నున్నయాంధ్రలక్షణ గ్రంథములను దత్తమండలిలో రాయలసీమున లభించిన లక్షణగ్రంథముల నరసి సమన్వయపఱచినఁ జింతామణిమూలము సుఖముగ గ్రహింపఁ గలుగుదుము. ఒక్కరేకాక యేపదుగురేని నుండవలయును. వారును నితరుల యభిప్రాయముల నాలోచింపవలయును. బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారివంటి సద్విమర్శకులును గూడ బ్ర॥ శ్రీ॥ పారనంది రామశాస్త్రిగారిని, మున్నగువారిని స్మరింపక ప్రాయుట ధర్మువుగా దేమో యని యనుకొందును. చింతామణిసూత్రముల గుఱించి నేను ను బత్రికలఁ, బరిషత్పత్రికల, సభలలోఁ, బరిషత్తులలో ననేకపర్యాయములుగొన్నియభిప్రాయములఁ దెల్పి యుండితిని. వానినిఁగూడ నగు ననియో కా దనియో తెలుపుచు సమన్వయగ్రంథమును రచించుట మంచిది. అముద్రితాంధ్రగ్రంథచింతామణిమయూఖము వారును నద్భుతముగఁ బరిశ్రమము గావించి యౌదార్యమున ననేకవిధముల భాషాసేవ గావించి యాంధ్రశబ్దచింతామణి విషయమును గొంచెము విమర్శించియున్నారు. వానినిగూడఁ జూచియే సమన్వయింపవలయును. ఇందుఁ గూర్చి నేను ను బ్రయత్నించుచున్నాఁడను. విరమింపక విసువొందక యింకను దారిద్ర్యము హెచ్చినను బ్రకృతాంధ్రలోకము తోడ్పడకున్నను 'త్యజ కర్మఫలమ్- కురు కర్మసఖే' యను సిద్ధాంతమున నున్న నేను వ్రాఁతప్రతి వ్రాసికొని ప్రకృతికి సమర్పింపక మానను. నారోదన మరణ్యరోదన మనియు ననాగరక మనియు నాలోచింపక విచక్షణులు సమగ్రముగ నాయభిప్రాయముల నరసి యవ్వల నెవ్విధి నన్న మన్ననయే. ఇదే జోహారు.

ఇఁకఁ జింతామణి రచనావిధానము సూత్రపద్ధతి యావృత్తమార్గమా యని వివేకింతము.

ఆర్యాదుల నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణిని వృత్తమయ మనక సూత్రమయ మనుటకుఁ గారణ మేమి ? అథర్వణకారికల నట్లువాడరే. భాషాభూషణాదుల విషయమును సూత్ర మని యనరే. సంప్రదాయసిద్ధముగ నున్న సూత్రము లను వాడుక వ్యర్థముగ నుండదు. చింతామణి సూత్రములుగనే యుండెను. సూత్రగ్రంథ మైనను ప్రారంభమున నొకశ్లోక ముంచుట నన్నియు శ్లోకము లని భావించి యెవ్వఁడేని శ్లోకనిర్వాహము పూనుకొనెనో కాకయన్నియును సూత్రములుగ నున్నను. వాని నార్యాదులకుఁ గూర్చెనో యనిశంకింపవలసివచ్చుట కనేక కారణములు విస్పష్టముగఁ గనుఁగొందుము. కావునఁజింతామణి సూత్రప్రోత మయ్యె ననుటయే యుచితము.

సూత్రగ్రంథము లారంభింపఁబడురీతి న థాత శబ్దములఁ బ్రారంభింపకున్నను వృద్ధిరాదైజాదులవలె నారంభించి యుండును. అనువృత్తులు నధ్యాహారములు ప్లుతులువిపరిణామములు మున్నగు శాబ్దసంప్రదాయములు, "సానునాసికోచ్చారణం జిత్, నుమ్" ప్రభృతి విధానములును, బరిభాషావ్రత్తయము న్నగుసందర్భములు ను, "అన్యైస్త్యవ్యాకరణస్పష్టా, రస్యత్ర గృహ్యాతే ద్వివిధః" అనుదానియందలి "అత్ర" పదమున కీవ్యాకరణమునం దని యర్థ మగుచుఁ బూర్వవ్యాకరణములఁ బోలి తనవ్యాకరణమును సూత్రపద్ధతి నుండవలయు నని యెంచియుండు ననుట కవకాశము కలుగుటను నల్పాక్షరసందిగ్ధత్వాదిపద్ధతు లాశ్రయించి సంగ్రహపఱుచుచున్నట్లు స్ఫురించుటను, వ్యాఖ్యానతః ప్రతిపత్తి యగుతమని రచించిన వానిధోరణియుండుటను "సంప్రదాయవేద్యా" అని యనుట ను నాంధ్రశబ్దచింతామణి, సూత్రగ్రంథ మని యనవలయును. సరస్వత్యాదులును సూత్రములే యని వాడిరి. నాఁన్నసూత్రములని పండితులును సవిమర్శముగ వ్రాసిరి. కావున సూత్రములే.

పాఠభేదములు మున్నగుభేదములును గూడ సూత్రములను బద్యములలోఁ బెట్టుట వలన సంభవించె నని విజ్ఞు లెఱుంగుదురుగాక. ఆసమయమున ఫక్కికలును సూత్రములలో రచింపఁబడెను.

"దారార్థే ఉదపి రేఫస్స్యాత్, దారార్థే ఉదపిరః, వాయిరవు ర్వక్రతమా, వాయ్యవూ వక్రతమా, అయిగవుగాదేశౌ స్తః......................"

పదమధ్య న, ర, ల, డానా ముతశ్చ, నలడాదే రంతరుతశ్చ, పూర్వప్రయోగ సిద్ధానాం, అన్యేషాం చ ప్రయోగమహితానాం, ప్రథమావైభక్తికమో ర్లుక్, పూర్ణో వా పతిక్రియార్థేతు, ప్రథమావైభక్తికమో ర్బిందుర్గహో న్వతిక్రియార్థేషు” ఈమొదలగు పాఠభేదము లరయ సమానసూత్రార్థము వచ్చునట్లును బద్యము గుదురునట్లును సూత్రస్థపదముల నర్థము ను భావము ను విడువక వృత్తికర్తలు రచించియుందు రని తోఁచి యుండదా! ఇంకను సిట్టిసుట్టము లనేకములు గలవు. చింతామణి సూత్రగ్రథిత మనియే చెప్పఁదగును.

అట్లే “చతుర్భుజాభిషేకాదిగ్రంథకర్త యు, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాత యు నగు సోమనాథ పండితుఁడు (చూడు-మహాకవి-నెం 8 రు) నన్నయభట్టీయ సూత్రములఁ బేర్కొనియెను. కావున నెట్లాసూత్రము లుండె నని నిర్ణయించుటకు నాధారభూతంబు లగునయ్యెపుస్తకంబులఁ జూచి యుపలబ్ధము లగునీచింతామణిసూత్రములలోని యధికపదములను ద్రోసిపుచ్చి చక్కనిసూత్రరూపము నేర్పడఁజేయ వలయును. ఉదాహరణముగ నీక్రిందఁ జూపుచున్నాను.

క. రులుడడి లంత్యము లై నక,ులనడఁచి తదంత్యములకుభుట్టగు బహుత్వ

అనుదానిఁ జూడఁ జింతామణిలోని “రోళః” అనుసూత్రము నిస్సందేహముగ దొడ్డళాతో నంత మయ్యె నని చెప్పవచ్చును గదా? లక్షణశిరోమణ్యాదులను జూడఁ బారసందేహము తీఱఁగలదు.

మఱియుఁ జింతామణిసూత్రములుఁ బాణినీయసూత్రములయట్లు పరిభాషాసంప్రదాయవేద్యము లయి యున్నవి. అహోబలపతి, ము న్నగుప్రాచీనులును “బ్రహ్మశ్రీ వఝల చిన సీతారామశాస్త్రిగారును, ఆకొండి వేంకట శాస్త్రిగారును, ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రిగారును బరిభాషావేద్య మని యందురు గదా! తాత్పర్యముగ సూత్రసమన్వయమునఁ (ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక) జూపియున్నాను. సూ॥ వా యిరవుర్వక్రతమా- అనునీసూత్ర మన్వయము గావలయు నన్న నాయొనర్చిన పరిభాషావ్యవస్థ నామోదింపకయున్న నన్వయమే కాదు. అట్టిపరిభాషాపాఠము ముందెఱుంగవలయును. ఆపాఠము నీక్రిందఁ జూపుట మూలరూప నిరూపణమునకుఁ గడు నుపకారక మని తలంతును.

—। ఆంధ్రశబ్దచింతామణిపరిభాష ।—

సూ॥ ద్వైవిధ్య మాకృత్యా ద్వేధాచ—

రస్యాత్ర గృహ్యతే ద్వివిధ యిత్యాదా చరితార్థః.

సూ॥ యుగాది సంఖ్యాయై—2

చజయుగరయుగలయుగ ఇత్యాదా.

సూ॥ నిరుపపద మాద్యం గీర్వాణం—3

ఆద్యః ప్రకృతి రిత్యాదా—

సూ॥ అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్యమ్—4

స్పష్టమేవ—

సూ॥ వైధర్మ్యాది రుచ్చారణాయ—5

నాన్యేషాం వైధర్మ్య మిత్యాదా—

సూ॥ విభక్తిసంశయే విన్యాసక్రమః—6

రోశఇత్యాదా—

సూ॥ సంకేతితం ప్రకరణజ్ఞాపకమ్—7

క్వచిద్గకారోవః, ఇత్యాదా—

సూ॥ విధిప్రాప్త్యై సావర్ణ్యమ్—8

కచటతపాః పరుషా ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశితయోక్తానామపి—9

పూర్వసూత్రాత్ సావర్ణ్య మిత్యస్యానువృత్తిః

రోశః, నలడా దిషు—

సూ॥ నానుదేశినాం—సావర్ణ్యానువృత్తిః—10

దారార్థే ఉదపిరః, ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశానుదేశౌ భిన్నవిభక్తికౌ—11

స్పష్టార్థః—

సూ॥ సిద్ధే కార్యే సిద్ధిస్స్పష్టాయ—12

సుగమః—

సూ॥ సన్నమాసే—13

సూ॥ లుగ్లోపౌసమానౌ—14

సూ॥ తద్వృత్తౌ వదర్శనం లోపః—15

సూ॥ లుప్తేన లుప్తం హిలక్షణమ్—16

ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణ మిత్యాదివ్యావృత్తిః

సూ॥ శబ్దాది రాకృతిగణః—17

సూ॥ సబిందూచ్చారణం జిత్—18

సూ॥ పంచమీపూర్వికా ప్రథమా షష్ఠీ—19

సూ॥ సమస్తబిందుః పూర్ణస్స్యాత్—20

సూ॥ కుత్రచిదేవ వ్యస్తస్య—21

సూ॥ సంశ్లేషోద్రుతస్య నిర్ణిక్త్వం—22

ఇత్యాది పరిభాషాకల్పనమువలన నర్థవంతము లగుసూత్రముల నన్న యభట్టు వ్రాసె నని యనవచ్చును. కాని యార్యావృత్తముల రచించి యుండడేమో యని సందేహింపఁదగు నాధారము లనేకములు గలవు. ఆసూత్ర స్వరూపమున నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణి నేను సిద్ధముచేసి యుంటిని. ఆంధ్రపండితులును నాంధ్రులును దోడ్పడి ప్రకటింపఁదలంచిన నల్పటీకాసమేతము గఁ బంపుదును. ఉత్తరప్రత్యుత్తరము లీక్రిందిరీతి నందుటకై వ్రాయుదురుగాక.

మహాకవి కాశీభట్ల కృష్ణరాయశాస్త్రి,

ఆర్షవిద్యాలయము,

సాలూరు- B. N. Ry.

Vizagapatam (Dist.)

దండివామనుల మతము.

— సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. —
(Research Student, Hindu University, Benares)

భరతుని నాట్యశాస్త్రమునఁ బ్రసంగవశమున నిర్దేశింపఁబడిన యలంకారాదిక మగుకావ్యసామగ్రికిఁ దక్షిణయాలంకారికులు తలకొకరీతిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగిరి. అందలంకారములకు భామహుఁడు ప్రాముఖ్యము నొసంగెను. ఉద్భటరుద్రటు లాతనినే యనుసరించిరి. దండి రీతికిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగెననియు, వామనుఁడు దండిమతమునే యనుసరించె ననియుఁ బ్రాచీనాలంకారికులు కొందఱన నధునాతనాలంకారశాస్త్రపరిశోధకు లగు*సుశీలకుమారడే మహాశయులును, పి. వి. కాణే మహాశయులును మఱికొందఱును దమ తమ యలంకారచరిత్రములం దుపవర్ణించియున్నారు.

భామహుని మతమునందువలెనే దండివామనుల మతమునఁ గూడ రసమప్రధానమే. కాని మఱియొక విషయమునఁ గొంచెము వ్యత్యాసము కలదు. భామహుఁ డలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుచు వైదర్భగౌడరీతుల నంగీకరింపక త్రోసిపుచ్చెను. దండి రీతుల కుచితస్థానము నొసఁగుచు నలంకారములను ద్రోసిపుచ్చక, అలంకారభేదములను భామహునికంటె నెక్కుడుగ నిరూపించి రెండధ్యాయములను వానికొఱకే ప్రత్యేకించెను.

కావ్యవిభాగములను జెప్పినపిదప దండి-

"అస్త్యనేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్।
తత్ర వైదర్భగౌడీయౌ వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాన్తరౌ॥" [కావ్యాదర్శము 1- 40]

అని యీరెండుమార్గముల స్వరూపమును నిరూపించుచు గౌడమార్గముకంటె వైదర్భమార్గమునకే ప్రాముఖ్యము నొసంగి గౌడరీతిని గొంతవఱకు నిరసించియున్నాఁడు. అతనికావ్యాదర్శమును బాగుగఁ బరిశీలించినచో నీవిషయము విశదము కాఁగలదు. ఇంచుమించుగ నన్ని విషయములందును దండినే యనుసరించిన వామనాచార్యుఁడు కూడ—

"రీతిరాత్మా కావ్యస్య" [కావ్యాలంకారసూత్రములు 1- 2- 6]

* I S. K. De, History of Sanskrit Poetics i & ii Volumes. P. V. Kane, History of Alankara Literature, [Introduction to his Sahitya-darpana Edition]

అని రీతియే కావ్యమున కాత్మ యని చెప్పియున్నాఁడు. దండి చెప్పిన మార్గములును వామనునిరీతులు నొక్కటియే యనవచ్చును. ఇట్లు వీరిమతమున రీతులకుఁ బ్రాధాన్య మొసఁగఁబడిన దని యనుకొన్నను గుణములకుఁ గల ప్రాధాన్య మీయిరువురిమతమున నంగీకరింపక తప్పదు.

దండి వైదర్భగౌడమార్గములను రెండింటిని నిరూపించియున్నను గౌడికంటె వైదర్భికే ప్రాధాన్య మొసంగెను. అట్లు వైదర్భియే ప్రధాన మగుటకందు గుణములుండుటయే కారణ మనియు, గౌడిని నిరసించుట కందు సామాన్యముగ గుణము లుండకపోవుటయే కారణ మనియు,

ఇతి 'వైదర్భమార్గస్య ప్రాణా దశగుణాః స్మృతాః ।
ఏషాం విపర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గౌడవర్త్మని॥' [కావ్యాదర్శము 1- 42]

అతనివచనములే ప్రమాణములు. ఈవిషయమున నతని వివరణమునే కొంచెము చూపెదను.

'శ్లిష్ట మస్పృష్ట శైథిల్య మల్పప్రాణాక్షరోత్తరమ్
శిథిలం మాలతీమాలాలోలాలికలిలా యథా
అనుప్రాసధియా గౌడై స్తదిష్టం బంధగౌరవాత్
వైదర్భై ర్మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైరితి॥" [కావ్యాదర్శము 1- 43, 44]

వైదర్భరీతియందుఁ గలపదిగుణములలో శ్లిష్ట [శ్లేష] మొకటి. అందు శైథిల్య ముండదు. అల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటయే శిథిలతకు లక్షణము. 'మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" అనునది, యల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటచే గౌడమార్గమున కుదాహరణము. 'మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైః' అనునది వైదర్భమార్గమున కుదాహరణము. ఈరీతినే తక్కినవిషయములందును భేదము కాన నగును. కాన దండిగుణములకుఁ బ్రాధాన్యమొసంగె నని యంగీకరింపవలెను. మఱియు నితఁడు సమాధిగుణముం గూర్చి వ్రాయుచు-

"తదేత త్కావ్యసర్వస్వం సమాధి ర్నామ యోగుణః
కవిసార్థః సమగ్రో౽పి త మేన మధిగచ్ఛతి॥" కావ్యాదర్శము 1- 100]

అని వ్రాయుటచేతను సమాధ్యాదు లగుగుణములకు ముఖ్యత్వ మొసఁగెనని యనవచ్చును.

గుణములకు దండిమతమునఁ గలప్రాధాన్యము వామనునిచే మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది గాని యుపేక్షింపఁబడలేదు. భరతుఁడు, దండి, పదిగుణములనే యంగీకరింపఁగా వామనుఁడు పదిశబ్దగుణములను, పదియర్థగుణములను జెప్పి మొత్తమిరువదిగుణముల నంగీకరించెను. కావ్యమునకు గుణములవలననేశోభ కలుగు ననియు, నలంకారము లట్టిశోభకు మెఱుఁగువెట్టు ననియునువామనుఁడే చెప్పెను.

కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మాగుణాః॥
తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః॥ [కావ్యాలంకారసూత్రములు 111-1-1,2]

'అత్రశ్లోకా—

యువతే రివ రూప మంగ ! కావ్యం స్వదతే శుద్ధగుణం తదప్యతీవ।
విహితప్రణయం నిరంతరాభిః సదలంకార వికల్పకల్పనాభిః॥
యదిభవతి వచశ్చ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యౌవనవంధ్య మంగనాయాః
అపి జనదయితాని దుర్భగత్వం నియత మలంకరణాని సంశ్రయన్తే॥''

ఈమీఁది శ్లోకములఁబట్టి గుణములకు వామనుఁ డెట్టిస్థానము నొసఁగి యున్నాఁడో తేటపడఁగలదు.

అలంకారసర్వస్వకారుఁడు వామనుని మతమును వ్యక్తపఱుచుచు 'వామనేన తు సాదృశ్యనిబంధనాయా లక్షణాయాః వక్రోక్త్యలంకారత్వంబ్రువతా కశ్చిత్ ధ్వనిభేదోఽలంకారతయైవోక్తః కేవలం గుణవిశిష్టపదరచనాత్మికారీతిః కావ్యాత్మత్వే నోక్తా॥' [అలంకారసూత్రము-త్రివేంద్రముప్రతి పుట 6]

అని వ్రాసి "రీతిరాత్మా కావ్యస్య'' [i—2—6]
"విశిష్టా పదరచనా రీతిః[i—2—7]
"విశేషోగుణాత్మా" [i—2—8]

అనువామనమతము ననుగమించెను. దీనింబట్టిగుణములు లేనిచో రీతులకు స్థితియే లేదు. కావుననే సంఘటనాత్మకము లగురీతులందు గుణము లవశ్యముగ నుండితీరవలెను గాన జాతిజాతిమత్తుల కభేదము రీతిని గుణరీతుల కభేదముండు ననియు, కావున రీతిప్రధాన మగుచో గుణముకూడఁ బ్రధానమగుట తప్పదనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. ఆనందవర్ధనాదులమత మియ్యదియని యభినవగుప్తులు నిరూపించిరి.

కొందఱు రీతులకును గుణములకును భేదము కలదని వ్రాసినట్లు తోఁచుచున్నది. వాగ్భటుఁడు తనవాగ్భటాలంకారమున-

"సాధుశబ్దార్థసంబంధం గుణాలంకారభూషితమ్
స్ఫుటరీతిరసోపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే॥"

అనియు, జయదేవుఁడు తన చంద్రాలోకమున-

''నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతి ర్గుణభూషితా।
సాలంకారరసానేకవృత్తిర్వా క్కావ్యనామభాక్॥''

అనియు, విద్యానాథుఁడు ప్రతాపరుద్రీయమున-

"శ్లేషాదయో గుణా స్తత్ర శౌర్యాదయ ఇవ స్థితాః।
ఆత్మోత్కర్షావహా స్తత్ర స్వభావా ఇవ రీతయః॥''

అనియు రీతిగుణములభేదమును జెప్పియున్నారు.

ఈరెండింటికిని భేదమున్నను, లేకున్నను (ఏరీతినయినను) గుణములకుఁ గలప్రాధాన్యమును బ్రతిఘటించుట దుర్ఘటము.

"రీతిరాత్మా కావ్యస్య'' అని వామనుఁడు రీతియే కావ్యాత్మ యని చెప్పినను గౌడపాంచాలరీతులను ద్రోసిరాజుచేసి వైదర్భరీతికే ప్రాధాన్య మొసంగను. అట్లొనర్చుటకుఁ గలకారణము గుణములే యని యతని

"సా త్రిధా- వైదర్భీ- గౌడీ- పాంచాలీ చ।
విదర్భాదిషు దృష్టత్వా త్తత్సమాఖ్యా।
సమగ్రగుణా వైదర్భీ।
ఓజఃకాన్తిమతీ గౌడీయా।
మాధుర్యసౌకుమార్యోపపన్నా పాంచాలీ।
తాసాం పూర్వాగ్రాహ్యా గుణసాకల్యాత్।
నపున రితరే స్తోకగుణత్వాత్॥ [i—2—9—15]

యీపైసూత్రములే విశదముచేయఁగలవు. ఇట్లు వైదర్భికిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగుటయే గాక, వైదర్భరీతి నలవఱుచుకొనుటకై ప్రథమప్రయత్నముల రీతిని గూడఁ దక్షిణరీతు లుపయోగింతు వని యతఁడే యీక్రిందిసూత్రములవలనఁ దెలియపఱుచుచున్నాఁడు.

"తదారోహార్థ మితరాభ్యాస ఇత్యేకే
తచ్చన, అతత్త్వశీలస్య తత్త్వానిష్పత్తేః॥

నళణసూత్రవానాభ్యాసే త్రసరసూత్ర వైచిత్ర్యలాభః

కావున సమగ్రగుణ యగువైదర్భరీతినే యతఁ డంగీకరించుటచే గుణములు ప్రధానము లని యంగీకరింపవలెను.

13 వశతాబ్దపువాఁ డగు [A. C 1265] సముద్రబంధుఁడు అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్యానమున

"ఇహ విశిష్టౌ శబ్దార్థౌ కావ్యమ్। తయో శ్చ వైశిష్ట్యం ధర్మముఖేన వ్యాపారముఖేన వ్యంగ్యముఖేన వేతి త్రయః పక్షాః। ఆద్యే అలంకారతో గుణతో వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ద్వితీయేఽపి భణితి వైచిత్ర్యేణ భోగకృత్త్వేన వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ఇతి పంచసు పక్షేష్వాద్య ఉద్భటాదిభి రంగీకృతః। ద్వితీయో వామనేన, తృతీయో వక్రోక్తిజీవితకారేణ, చతుర్థో భట్టనాయకేన, పంచమ ఆనందవర్ధనేన," [పుట 4.]

"రీతి రాత్మా కావ్యస్య, విశిష్టా పదరచనా రీతిః, విశేషో గుణాత్మా" ఇతి వదతా గుణప్రాధాన్య ముక్తం భవతి." [పుట 7.]

అని గుణప్రాధాన్యమునే యంగీకరించెను. కావున దండివామనులమతమున గుణములు ప్రధానము లని వివరించుచు నీచిన్నివ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

ఉత్తరరామచరితలో నిర్ధర్మవీరము.

—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, కొవ్వూరు—

ఉత్తరరామచరితమున సర్వాంకములలో రామునిశోకము వెల్లడియగుచుండుటంబట్టియు "రామస్య కరుణో రసః" "ఏకోరసః కరుణఏవ" ఇత్యాదివాక్యము లుండుటంబట్టియు "నిరవధి రయుంతు ప్రవిలయః" "సానికే గృహశకుంతికా మివ" ఇత్యాదివాక్యములలో స్వభావోక్తి సంప్రదాయము ననుసరించి యక్షరార్థమును గ్రహించుటంబట్టియుఁ గరుణరస మని యెల్లరకుఁ బ్రప్రథమమునఁ దోఁచుచుండును. "పుత్రపూర్ణోత్సంగాం ఆయుష్మతీం ద్రక్ష్యామః" ఇత్యాది ఋషివాక్యము లనృతములు కా వను నమ్మకము గల రామునకు సీత బ్రతికియుండ వచ్చు నను నూహ యు, మృతినిశ్చయము లేమిచేత నుండవచ్చు ననుకొనిన రామునిదుఃఖవాక్యములలోని సీతామరణసంభావన లన్నియు నాప్త

హృదయములకు ననిష్టాశంకాసహజ మనుపరిపాటి ననుసరించి యేర్పడిన వని యుఁ జెప్పుకొని "నష్టా" ఇత్యాది పదములకు నదర్శనాద్యర్థవిశేషములను గ్రహించినచోఁ గరుణవిప్రలంభము కొందఱిపక్షమునను బ్రవాసవిప్రలంభము కొందఱిపక్షమునను భవభూతి యుత్తరరామచరితమునఁ గొంచెము లోఁతునకు దిగి యాలోచించినప్పు డగుచుండును. ఈరెండుపక్షములవారును దమతమ యభిమతరసములకు గ్రంథములోని సాక్ష్యములను బలాబలనిర్ణయములతోఁ బ్రకటించుకొని యున్నారు.

నాటకములలో శృంగారవీరములే ప్రధానములు కావలె ననుసిద్ధాంతము కథ కుపక్రమోపసంహారములు సరిగ నేర్పడుటకు ను కథానాయకుని ధర్మయాత్రలోని యుద్యమములు ను వానిఫలములును నాటకద్రష్టలకు ననుభవముగఁ జూపుటకు ను నేర్పడి యుండునేమో ? పంచసంధిసమన్వయ మూరసములలోవలె రసాంతరములలోఁ గన్పట్టదని తోఁచెడిని.రతిమంతునికిఁ గామపురుషార్థసిద్ధివలెను, ధర్మాద్యుత్సాహవంతులకు ధర్మాదులవలెను శోకభయవిస్మయహాస్యాద్యాక్రాంతులకు శోకాదులవలనసిద్ధించెడి పురుషార్థ ముండదు గదా ! కానఁ గరుణరసవాదమున, నాటకోపసంహార రామణీయక హేతు వగుకార్యము ఫలసామగ్రితోఁ గన్పట్టకుండుటయు దానిని గూర్చిన యుద్యమములు ప్రతిముఖాదిసంధులలో గగనకుసుమము లగుచుండుట యు దాని వలన నాయకుఁడు వ్యసనిగ మాత్రమే కన్పట్టి కార్యసాధకతారూప మయిన పురుషలక్షణమునకు వెలియగుటయు నాటకవినయాధానమునకు లోపమును వాటిల్లఁజేయుచున్నవి

విప్రలంభశృంగారమునఁ బత్నీప్రాప్తికార్యమును జీవకాశి శత్రుఘ్న సమాగమాదులు ఫలములును కావచ్చును. కాని, ప్రతిముఖగర్భవిమర్శసంధుల లో ధ్వనించుచుండవలసిన కార్యసాధనప్రయత్నము లవాంతరఫలములతోఁ జెలువారుచు నాటకాంతరములలోవలెఁ గన్పట్టుట లేదు. రాముఁడు సీతాప్రాప్తికై యత్నించుచున్నట్లు మన మేయంకమునఁ నైనఁ జూడలేముగదా !

ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీర మనుకొనినచో నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రంపట్టినట్లు కుదురును. పంచసంధిసమన్వయమున కేయభ్యంతరముండదు. స్వసుఖపరాఙ్ముఖు లయినవారికైనను ధర్మవ్యుత్పత్తి బలపడును, శృంగారవీరరసములకుఁ బ్రాముఖ్య మున్న దగును. కార్యము ప్రజానురంజనము,

ఫలము పత్నీపుత్రప్రాప్తితోడి జితకాశిశత్రుఘ్నసమాగమము, బీజము ప్రజా రంజనోత్సాహము, ప్రధానరసస్థాయీభావమే బీజమగుచుండుట సాగరికాను రాగమును బీజ మను ధనికుని మాటకు సరిపోవుచున్నది. ఈబీజమును రామునిలోనిదాని నభివ్యక్త మొనర్చుటకే యష్టావక్రునిముఖమున "యుక్తః ప్రజానా మనురంజనే స్యాః" యనుట "యది వా జానకీ మపి ఆరాధనాయ లోకస్య ముంచతో నాస్తి మే వ్యథా" ఇత్యాదిసందర్భములలో రామునియా త్మనైక్యమును గన్పట్టు. సీతాత్యాగశత్రుఘ్నప్రేషణాదులు యత్నములు. ప్రతి ముఖసంధిని బిందుసమన్వయముతో ననుకూర్చును. ఇట్లే పంచసంధిసమన్వయ మూహ్యము.

సర్వాంకసంస్పర్శము ధర్మవీరమునకు వాచ్యముగ గన్పట్టదు గాని వ్యంగ్య పద్ధతిని గన్పట్టు. ఎట్లన—ద్వితీయాంకములోని శంబుకవధ రాజధర్మమే బ్రాహ్మణశిశురక్షణమున నగుచున్నది. అగస్త్యోపసదనము ధర్మశ్రవణద్వార మున రాజధర్మమే. తృతీయాంకమున సీతాశోకమే పుష్కలింత లగుచున్నను జిట్టచివరకు, నశ్వమేధసమాపనమునకుం బోవుటకు వాసంతిదగ్గఱ సెలవు దీసి కొనునప్పుడు తత్పూర్వవిషాద మంతయుఁ దృణీకృతమై రామునియందు ధర్మో త్సాహప్రతిష్ఠను జేయుచున్నది. "వంశవీర్య ప్రతాపాది వర్ణయిత్వా రిపోరపి" అనురీతి తృతీయాంకశోకప్రసంగము సీతారామానురాగమయ మై బాధ్య మై ధర్మవీరమును బోషించు జనకుని "ప్రజాపాలకమాతుః" అను కౌసల్యోపాలం భము ను, రాముని రాజధర్మపరతనే వెల్లడించుచున్నది. చంద్రకేతుసమాగ మము రాముని రాజధర్మమైన యశ్వమేధమునే వ్యక్తపఱుచుచున్నది. కుశల వులపౌరుషము "ఆత్మా వై పుత్రనామాసి" యనుశ్రుతిసంప్రదాయము ననుస రించి రాముని క్షాత్రతేజమును వెల్లడించుచున్నది. చివరయంకమునఁ బ్రజలం దఱియనుజ్ఞ వడసియే రాముఁడు సీతను జేకొనుట ధర్మవీరరసమునకు సామ్రాజ్య మొసఁగుచున్నది—కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని వనునంశము ను గూఢసహృదయులు కటాక్షించి, కరుణశృంగారములను వలె విమర్శించుట కిదిసూచన.

పరవస్తు చిన్నయసూరిగారి జీవితము.

— నారాయణవనము, కూ-వకుళాభరణముగారు —

శ్రీమ దుభయవేదాంత ప్రవర్తకాచార్యు లగు శ్రీమాన్ పరవస్తు వేంకటరంగరామానుజార్యు లుత్తరదేశస్థులు. వీరు పదునేడవ శతాబ్దపువారు. పరవస్తు మఠమువారి శిష్యులు. పరవస్తు మఠమువార లుత్తరదేశమునుండి వచ్చినపుడు వారితోఁగూడఁ దాముఁ దమదేవేరు లగు శ్రీనివాసాంబగారు, ఆమెకొమార్తయుఁ జెన్నపట్టణమునకు వచ్చి తిరువల్లిక్కేణి రామానుజకూటము వీధియందు బసచేసి యుండిరి. ఇచ్చట ననేకులకు మంత్రమంత్రార్థముల బోధించుచుఁ బంచసంస్కారపరులఁ జేయుచు నుండిరి. ఇటు లుండఁ బ్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వీరి ప్రవచనములు విని మిగుల సంతసించి వీరిని శ్రీపెరుంబూదూరునకుఁ దీసికొనిపోయి యచ్చట వసతుల నేర్పఱిచి కోవెలయందు ద్రవిడవేద పారాయణాధ్యాపకులుగా నియమించిరి. అచ్చట ననేక వైశ్యులు శూద్రులు మొదలగువారు చెన్నపట్టణమునుండి విచ్చేసి మంత్రమంత్రార్థములను బంచసంస్కారములను బడయుచుండిరి. వేంకటరంగ రామానుజార్యులు సంస్కృతము, ప్రాకృతము, ద్రావిడము, తెనుఁగు చక్కఁగ నెఱిఁగినవారు. శ్రీపెరుంబూదూరి యగ్రహారమునందు బాలురకుఁ బాఠములు చెప్పుచుండిరి. నేఁటికిని వీరిగృహము శ్రీపెరుంబూదూరున నున్నది. అయిన నది శిథిలదశయం దున్నది. రామానుజార్యులకుఁ గొమరితయొక్కర్తు గలరు ఆమె విధంతువు. తనకుఁ బురుషసంతతి లేమిం జేసి రామానుజార్యులు మిగులఁ జింతిలుచుండెను. ఈవిషయమును వారి యాప్తమిత్రులగు ప్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వారికిఁ దెలియఁగా వారు శ్రీనివాసాంబ ఋతుస్నాతయైయుండు సమయమునఁ బుత్రకామేష్టి యాగమువలె నొక్క హోమమును జరపించి యందు శ్రీసూక్తముతోను బురుషసూక్తముతోను నాహుతుల హోమమునందు వేల్చి పాయసము నందుఁ గల్పించి తామ్రకుంభమును జక్కగ మించునట్లు శుద్ధపఱిచి యందు జలము పూరించి దానిపై నొక చిఱుచెంబు నుంచి యందు జలమును మామిడిగొత్తులను దర్భకూర్చములను నారికేళము నునిచి కుంభమున నూర్ధ్వపుండ్రంబులఁ జాఁది కర్పూరహారతి నర్పించి శ్రీనివాసాంబను దనముఖబింబము నందుఁ జూచుమన నామెయు నటులు చేయునపుడు పైభాగమందలియామ్రపల్లవముచుండి జాఱిపడిన నీటిబొట్టొకటి పుడియబొట్టు కుడిపక్కను నల్లని చాయఁ గల్పింపఁగా నీమనోహరవిగ్రహమునామె హృత్పద్మమలంబున లయించుకొంద యాగపాయసంబు నాదంపతుల కొసంగఁగా నామె గర్భంబు దాల్చె. దశమాసంబులు మోసి A. C. 1806 ప్రభవనామ సంవత్సరంబున రేవతీ చతుర్థపాదంబున నొక్క సుకశిశువును బ్రసవించెను.

జాతకర్మ నామకరణాదులు జరిపించి చిన్నయ్య యని పేరిడిరి. ఆశిశువు దిన దినాభివర్ధమానుఁడై యల్లారుముద్దుగ మాతాపితల సంతోషపఱుచుచుండెను. మఱియు నాశిశువునకుఁ గుడికంటియందలి నల్లగ్రుడ్డు కొంచెము స్థలము మాత్రి యుండెను. ఇది పూర్ణకుంభముయొక్క నల్లని చాయ ప్రతిబింబ మని పెక్కు మాఱులు శ్రీనివాసాచార్యులువారు చెప్పుచుండి రఁట. రామానుజార్యులకుఁ జాలకాలమునకుఁ బుత్రుఁడు జనించుటచే మిగుల సంతసించి శిశువును గారాబముగాఁ బెంచుచుండిరి. సుమారు పదునాఱువత్సరముల వఱకుఁ జిన్నయ్యగారికి విద్యయందుఁ జొరవ గలుగలేదు. తల్లితోఁగూడఁ బేరంటములకుఁ బోయి పాటలు పాడుచుండు నఁట. ఇటులుండ నొకనాఁడు వీరిమిత్రులు కంచి రామానుజాచార్యులవారు శ్రీపెరుంబూదూరునకు వచ్చి రామానుజార్యులతోఁ గలసి మాటలాడుచుండఁగాఁ జిన్నయ్య యెచ్చటనో బైట బాలురతో నాడుచుండి లోపలకుఁ బరువెత్తి రాఁగా రామానుజాచార్యులవారు చూచి "యీబాలుఁ డెవఁడు" అని ప్రశ్నింపఁగా విద్యాగంధము లేని తనపుత్రుఁ డని మిగుల సంకోచముతోఁ జెప్పుచు బాలుని బిలిచి యాచార్యులవారికి సాష్టాంగనమస్కారము చేయునట్లు చేసిన వా రాశీర్వదించి బాలునితో "నాయనా మీతండ్రిగారు వృద్ధులు, వారియొద్ద మాబాలురెల్లరుఁ జక్కఁగఁ జదువుకొనిరి. మేమును వారినుండియే యనేక విషయములను గ్రహించితిమి. అట్టివారి కడుపునఁ జదువులేని తుంటరి జన్మించితివిగా! నీకు బాల్యదశ గడచినదే, నాలు గక్షరములు వచ్చి యుండినఁగదా నీవు మీతండ్రివలె సభాపూజ్యుఁడ వగుదువు. లేనియెడల నీజన్మ మొందుకు. తల్లిదండ్రులకుఁ జెడ్డపేరు గల్పించుటకా నీవు పుట్టినది" యని చీవాట్లు పెట్టఁగా బాలుఁడు సిగ్గుతోఁ దలవంచి దేహము కంపింప నొడలు చెమటలుగాఱఁగాఁ గాలుసేతులు తడఁబడఁ గనులయందు ధారలుగాఁ గన్నీరు గాఱుచుండ డగ్గుత్తికతో "లేదు, ఇఁకముందుఁ జదివెదను" అని చెప్పెను. ఆచార్యులవారి శలాకలవంటి తీక్ష్ణవాక్యములు బాలునిమనము న నాఁటి బాధింపఁజొచ్చెను.

మఱుచటి దినము చిన్నయ్య తనతండ్రిని జూచి నాయనా నేఁడు మొదలు నేను (బారములు) చదువుకొనియెదను. అక్షరములు నేర్పవలయు నని కోరఁగాఁ బ్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులయొద్దకు రామానుజార్యుగా రొక కమ్మ వ్రాసి బాలునిచేతి కిచ్చి పంపిరి. చిన్నయ్య యాకమ్మ దీసికొని పోయి వారి కీయఁగా బాలుని జూచి నీవు చదువువాఁడవా! నాకు సందేహముగా నున్నదే యనఁగా, లేదు లేదు, నేను జక్కగాఁ జదువుకొనెద నని బా

లుఁడు చెప్పినదే, యిపకయం దాచార్యులవారు బాలునకు ముందుగ ఓనమాలను వ్రాసి యీయ నాతఁ డట్లనే వ్రాసెను. దానిని జూచి పీఁడు మహా ప్రజ్ఞాశాలి యని గ్రహించి యచ్చులను వ్రాసియిచ్చెను. బాలుఁడు భోజనమునకు వచ్చునంతలో వానిని వ్రాసి చూపెను.

ఆచార్యులవారికి మిగుల సంతసము గలిగి నీవు త్వరలో భుజించి రమ్ము తెమ్ము, పొమ్ము, మిగత విషయములను జెప్పెద ననఁ జిన్నయ్య యింటికిఁ బోయి భుజించి మరలఁ బాఠశాలకు వచ్చెను. ఆచార్యులవారు మిగుల శ్రద్ధతో రామానుజయ్యగారి యందుఁ గల గురుత్వమునకును, చాత్తాద శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణులయందుఁ గల శేష శేషిత్వంబునకును దమకుఁ జిన్నయ్యయందుఁ గలిగిన యప్రాకృత వాత్సల్యముచేతను బాలుని గమనించి హల్లులను గుణితమును గణితమును మిగులఁ ద్వరలో నేర్పెను.

పిమ్మట బాలరామాయణము, అమరము, శబ్దములు, ఆంధ్రనామసంగ్రహమును ద్వరలోఁ జిన్నయ్య యేకసంధాగ్రాహి యగుటం జేసి నేర్చుకొనెను. చిన్నయతండ్రిగారు బీదస్థితియం దున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఆచార్యులుగారు రామానుజయ్యగారిని జూచి మీ బాలుఁడు చక్కగఁ జదువుచున్నాఁడని చెప్ప వారికి సందేహముగా నుండి యొకనాఁడు బాలుని బిలిచి తనయంకపీఠమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని పాఠముల నడుగఁగా మిగుల విశదముగా శ్లోకములను బద్యములను నొప్పఁజెప్పెను. అందులకు మిగుల సంతోషించి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు లేవుగదా పాఠముల నెట్టుల నొప్పఁజెప్పుచున్నావని యడుగంగా బాలురయొద్దఁ బుస్తకములను దీసికొని వచ్చి రాత్రులయందు గుడిని వెలుఁగు దీపమునఁ జదివి మరలఁ బగటియందు వారల కిచ్చుచున్నాఁడ ననఁగాఁ దండ్రి మిగుల విస్మయముఁ బొంది, పీనికి విద్యయందు నక్కఱ పుట్టినది, ఇంకఁ బ్రోత్సహించిన బాగని తలఁచి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు కొని యిచ్చెదను, అనిచెప్పి యాచార్యుల మూలముగా నిచ్చెను. చిన్నయ్య కొద్దిసంవత్సరములలోఁ గావ్యములను ముగించి తండ్రిగారియొద్ద వ్యాకరణముం జదువుటకు మొదలిడియెను. అపుడు చిన్నయ్యగారితండ్రిగారిని "ఈస్టిండియా కంపెనీసుప్రీముకోర్టునందు" న్యాయశాస్త్ర వేత్తగా గాజుల లక్ష్మీనరసింహము శ్రేష్ఠిగారి ప్రోద్బలమున నియమించిరి. చిన్నయ్య తన తండ్రియొద్ద అరవము, తెనుఁగు, ప్రాకృతగ్రంథములును వ్యాకరణమును జక్కగ నేర్చుకొనియెను.

కంచి రామానుజాచార్యులయొద్ద, తర్కము, మీమాంసము, అలంకారమును నేర్చికొనియెను. ఈమధ్య నుత్తరదేశమునుండి వచ్చి నరసింహశ్రేష్ఠిగారి యొద్ద నెలకొని యుండిన రామశాస్త్రులవలన వేదమును వేదార్థమును గ్రహింపఁగాఁ జిన్నయయందు వారికిఁ గలిగిన శిష్యవాత్సల్యముచే నాశాస్త్రులవారు, హయగ్రీవమంత్రము నుపదేశించిరి. చిన్నయగారికి హయగ్రీవమంత్రము సిద్ధమై యుండెను. 1836 సంవత్సరమున వీరి తండ్రి గతించిరి. అప్పుడు వారికి 110 సంవత్సరములు.

చిన్నయ గీర్వాణాంధ్రద్రావిడములందు విశేషప్రజ్ఞ యుండుట చేతను గొంచెముగా నింగ్లీషు తెలిసియుండుటచేతను వేదము వేంకటరమణశాస్త్రులు గమనించుచుఁ దర్కవ్యాకరణములయందుఁ బ్రశ్నించుచు నుండెడివారలు. మఱియుఁ దమ గ్రంథములను జమువ్రటకై సూరిగారికి సహాయ పడుచుం డెడివారలు. వీ రిరువురు సహపాఠులు. ఇటులఁ గొన్ని దినంబులు గడచెను. వీరికి వీరితల్లిగారికి భోజనవసతులు మిగులఁ గష్టమయ్యెను. ఆప్టర్ మిషను బడియందు, కొద్ది వేతనమున కుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. వీరి కింగ్లీషునందు, పరిచయ ముండుటచేత నప్పటి పాదరీలు కొందఱు, గొప్పయింగ్లీషు ఉద్యోగస్థులు మి. బ్రౌను మొదలగు వారలు, వీరియొద్దఁ బాఠములు నేర్చికొనుచుం డెడివారు. అప్పటి పరీక్షాధికారులు చిన్నయసూరి శిష్యులను బరీక్షింపఁగాఁ దర్క వ్యాకరణ కావ్య పాఠములందును, ఆంధ్రంబునను, ద్రావిడంబునను విశేషప్రజ్ఞగలవారై యుండిరి. సూరిగారి కీపదవి చాల దనియు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజీయందు ప్రధానపండితులుగ నుండునట్లును నొకకమ్మ వ్రాసి శ్రీనివాస పిళ్లెగారికిఁ బంపఁగా వారు మిగుల సంతసించి సూరిగారిని దమబడియందుఁ బ్రధానపండితునిగా నియమించుకొనిరి. కొన్ని సంవత్సరములు పచ్చయప్ప మొదలియారు కాలేజిలో వీరు పనిచేసిరి. 1845, 46, 47, 48 స॥ వఱకు నచట నుండినట్లు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజీ రిపోర్టు 1847—48 సూచించుచున్నది. వీరు 1841 సం॥న పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారిపై వ్రాసిన పద్యములు శ్రీ పచ్చయ్యప్ప నృపయశోమండనమును గూర్చియు వీరు రచించిన పెక్కుగ్రంథములనుగూర్చియు నీపరిషత్సంచికలయందును బాఠకులు చదివియేయుందురు.

చ. ద్రుపదుఁడు శుల్కదాత కిఁకుదు న్సుతనంచుఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసె మీ
నృపుఁడు కులంబు శీలము గణింపఁడ యెక్కిడి విల్లు లక్ష్యము
న్నిపతితముం బొనర్చె నటు నేర్చు మహాత్ముఁడు గెల్చెఁ గృష్ణ భూ
మిపసముదాయమధ్యమున మేదినినాథుఁడు నేఁ డు దీనికిన్. ౬౫

మ. పరితాపంపడఁ జెల్ల దీనృపతికి న్వాంఛ ల్ఫలించె న్సను
ష్ఠర మావి ల్సగుణంబు దుర్బలునకుం జక్కన్వివర్ణింప నో
ధరణీనిర్జర హీనజాతికి ననస్త్రజ్ఞాని కిల్లక్ష్యము
న్ధరపైఁ గూల్ప నశక్య మిట్లనుచునుండ న్వచ్చి రాజాజ్ఞచేన్. ౬౬

—పెండ్లివారిని భోజనమునకుఁ బిల్చి వివిధవస్తువుల వర్ణపరీక్ష చేయుట.—

మ. వడి వేఁజొక్కఁడు సిద్ధమన్న మ" తెల్ప స్నాత జన్యార్థ మి
ప్పుడు గృష్ణంగయికొం డొనర్పుఁ డుచితమ్ము ల్వేగ నచ్చోటఁ బు
త్తడినెత్తమ్ముల నబ్బురమ్ములు పరార్థ్యమ్ము ల్రథమ్ము ల్తగు
న్బుడమిం బ్రోచెడువారి కెక్కి యివి చెందుండా నృపాగారముల్. ౬౭

క. అనినఁ బురోహితు ముందిడి
కొని యరదము లెక్కియెల్ల కురుసింహులుకుం
తి నృపాత్మజ యొకయరద
మ్మున రాఁ జని రెలుఁగవారి భూపతిగూర్చెన్. ౬౮

సీ. పలువస్తువులుఫలమ్ములుమాల్యములు మేలికవచముల్డాళ్ళుఖడ్గములుత్రాళ్ళు
బీజము ల్గోవులు వింగ్లు నమ్ములు పీఠములు సెజ్జలు తురంగములు రథములు
రణకృషిక్రీడాకరణములు కృష్ణతోఁ బృథసొచ్చి పార్షదస్త్రీగృహంబు
మానితయమ్యో విస్మయసంశయమ్ములు విడిచి యుత్పీఠోపవిష్టులైరి
పాండవులు వారి నాజాను బాహులఁ గని
రాజు మంత్రులు మిత్రులు ప్రజలు నలరి
రన్న మవనీశభోజ్యము హైమరజత
పాత్రముల భోజకులు వేషభాసు లిడిరి. ౬౯

గీ. తుష్టి గని వారలందు యథేష్టభుక్తి
గైకొనిరి యొందు విడిచి సాంగ్రామికంబు
కని యదందురు రాజనందనమనీషఁ
జెంది యానందమందుచుఁ జేరి రంత. ౭౦

మ. అవనీనేత యుధిష్ఠిరుం బిలిచి విప్రార్హంబుగావించి గా
రవముం, బల్కె నెఱుంగువార మెటు, మీర ల్రాజులో విప్రులో
సవనాగ్నిప్రభవాదిదృష్టధరణీసంప్రాపులో దివ్యులో
వివరింపం దగు, సంశయాంతమున సంప్రీతాత్మతం గందుమే. ౭౧

క. చెప్పుము తథ్యము నృపులం
దొప్పును సత్యంబు యాగయోగముకంటెం
జెప్పఁ దగు సత్య మాపయిఁ
దప్పక యొనరింతు సముచితవివాహవిధిన్. ౭౨

—(ధర్మరాజువచనమునఁ బాండవు లని నిశ్చయించి ద్రుపదుఁ
డర్జునుఁ గూఁతుం బెండ్లాడ గోరుట.)—

సీ. పలికె ధర్మరాజు పాంచాల! వగవకు ఫలియించె నీకోర్కి పాండుసుతుల
మేము నే జ్యేష్ఠుఁడ నీయిరువురు భీమవిజయులు నీసుత వీరు గెలిచి
రుర్వీశ సభఁ గృష్ణయున్నచో నున్నది కుంతి సత్యం బీవు గురువు మాకు
ననఁ బార్షదుఁడు సంమదాతిరేకంబునఁ బలుకఁజాలక సుంత నిలిచిపలికె
భూపనందన జతుగృహముక్తులైతి
రెట్లు, నా సర్వముం దెల్ప నెఱిఁగి యాఱ
డించె ధర్మతనూజు, నిందించె ధార్త
రాష్ట్రు, రాజ్యము సాధింపఁ బ్రతినఁ జేసె. ౭౩

గీ. పిదపఁ గుంతియుఁ గృష్ణయు భీమవిజయ
నకులసహదేవు లాభవనమ్ము సొచ్చి
రనియె సంతుష్టుఁడై నృపుఁ డర్జునుండు
నాతనుజ నేఁడె పెండ్లాడిన నగు ముదము. ౭౪

చ. నరపతిఁ బల్కె ధర్మజుఁడు నాకును బెండిలిసేయఁగాఁ దగున్
గరము గ్రహింపు నీవయినఁ గన్నకు నెవ్వనికిఁ దలంతువో
పరిణయ మాచరింప జరపం దగు నందఱ కౌను రాణి యో
నరవర మాకు నీసుత యనంబడె మున్నిటు మాకుఁ దల్లిచేన్. ౭౫

గీ. నేను మారుతియును బెండ్లిగానివార
మర్జునార్జితరత్న మేమందఱకును
భోజ్య మగు, రత్నసహభోగము వ్రతంబు
పూనితిమి మా ప్రతిన వీడఁ బుట్ట దిచ్చ. ౭౬

గీ. మూకు నందఱకును ధర్మమహిషి కృష్ణ
యగుఁ గ్రమంబునఁ బాణిగ్రహంబు జరగు
నెల్లరకుఁ నగ్నిసన్నిధి; నిట్టు లనిన
ధర్మజుఁడు, పల్కెఁ బంచాలధరణివిభుఁడు. ౭౭

క. బహుమహిషీపతిభావము
విహితం బొకపురుషునకికి; వెలఁది కొకతెకు
న్బహుపురుషవల్లభాత్వము
తుహినాంశుకులాంబునిధివిధుః విన మెందున్. ౭౮

క. బుద్ధియెటు లోకవేదవి
రుద్ధ మధర్మం బొనర్పఁ బ్రోత్థిత మయ్యె
న్శుద్ధుఁడవు ధర్మవిద్యఁ బ్ర
సిద్ధుఁడు నగునీకు, ననిన, క్షితినాథునితోన్. ౭౯

సీ. పలికె ధర్మసుతుండు పార్థివ! సూక్ష్మము ధర్మ మెఱుంగము దానిమార్గ
మనుసరింతుము పూర్వు లాశ్రయించిన తెర్వు నా వాకు మునువ దేనాఁడు కల్ల
మది యధర్మముఁ దగులదు మా జనని యిల్లె పలుకుచున్నది నాదుభావమునిదె
ధర్మ మియ్యోది వసుధాపతి నిక్కము సంశయింపక యిట్లు జరపు మధిప
యనిన ద్రుపదుఁడు పల్కె ధర్మాత్మజాత!
యీవు నీతల్లి నీసుతుఁ డీరలరసి
కృత్య మెఱిఁగింపుఁ డట్టులు రేపొనర్త
మనియెఁ జనుదెంచె నీశేచ్ఛ వ్యాసమౌని. ౮౦

—। వ్యాసమహాముని, పూర్వచరితలు చెప్పి దివ్యదృష్టియిచ్చి పంచేంద్రుల నిందిరం జూపుట. ।—

క. ఎదురు సని మ్రొక్కి రప్పును
ముదమునఁ బాండవులు ద్రుపదభూమీపతియు
న్విదితచరిత్రుం గృష్ణు
న్నది నలరుచు సేమ మడిగి మౌనీంద్రుండున్. ౮౧

గీ. కనకపీఠోపవిష్టుఁడై యనుమతింపఁ
గూరుచుండిరి యెల్లరు, క్షోణిరమణుఁ
డడిగె మధురోక్తి నిట్టులిల్లా లొకర్తు
పెక్కుపురుషుల కగుఁ దెల్పవే! మహాత్మ. ౮౨

గీ. ఈవిరుద్ధధర్మ మే వారి కెటులొప్పుఁ జు
నో వినంగవలతు నుడువు ద్రౌపదిఁ
ద్రౌపదిఁ దనిరఁబలికె సర్వేశ్వరుఁ డధర్మ
మిది తలంతునే మునీంద్రచంద్ర. ౮౩

చ. పలువుర కొక్కభార్య యగుట బ్రాహ్మణసత్తమ యొందు లేదు, పూ
ర్వులు మహనీయులీయ దెవగుం జరియింపర, యెట్లుధర్మమున్
దెలుపఁగలారు పండితులు, సందియ మిందెపుడయ్యె మాకు నేఁ
దలఁప నొనర్ప నీక్రియ, మతంబు వచించె నృపాలపుత్త్రుఁడున్. ౮౪

గీ. పిన్నవాని భార్యఁ బెద్ద సద్వృత్తుఁడు
నెనయు నెట్లు విప్రవృషభ! యెఱుఁగఁ
దరమె మాకు నిది, యధర్మమో ధర్మమో
నృపతి యేర్పరింపనేరఁడు సుత. ౮౫

మ. అనియె ధర్మసుతుండు నా పలుకు సత్యంబే యధర్మస్థాన
స్థనము న్నిల్వదు, నామతం బిది యధర్మం బెట్టునుంగాదు ము
న్మునుల న్గౌతమి యేడ్వుర జ్జటిలయు న్వృక్షజయా వార్క్షి పా
వనులం బద్గురఁ బెండ్లియాడె, నని చెప్పన్వింటిఁ బౌరాణికుల్. ౮౬

గీ. గురువులెల్లరలో మించు గురువు తల్లి
యామె వచన మలంఘ్యము, యనుభవింపుఁ
డందఱని నంబ కావున నధికగర్మ
మిది దలంచెద ధర్మవిదీడ్యబోధ. ౮౭

గీ. కుంతియని ధర్మజుఁడు ధార్మికుండు పలికె
నెట్లు, లిదియట్లె, భయము నాకెంతొ యనృత
మునకు నేగతి ననృతవిముక్తు నౌదు
ముని యనియె, భద్ర! యనృతవిముక్త వవుదు. ౮౮

గీ. ఇది సనాతనధర్మము నెల్లరు వినఁ
జెప్ప రమ్మని పాంచాలిఁ జేతఁబట్టి
చొచ్చియంతర్గృహము వ్యాససూరిమహితుఁ
డేఁగ దయిరత పెక్కురకెట్లుచితమొ. ౮౯

సీ. మును నైమిశారణ్యమున దేవసత్త్రము నందు యముఁడు దీక్షనంది మనుజు
లందు నొకని నేని మ్రందింపఁ డయ్యె, నాక్షత్రమ్ము నమరణహీనత, నరులకు

బహుళత గలుగ దేవతలు శక్రాదులు వనజసంభవుఁ గాంచి పలికి రిట్లు
భయపడి మనుజుల వలనసుఖాపేక్ష శరణుఁ జెందితి మన స్రష్టపలికె
నమరులకు మర్త్యులవలన ననుచితమ్ము
భయము నరులు నమరులైరి బమ్మ ! మావి
శేష మర్థించి యిచటికిఁ జేరితి మన
యముఁడు కృతకృత్యుఁ డైన మే లగు నుమీకు. ౯౦

క. విని పూర్వజువచనమ్ముం
జని సత్రము పట్టు సురలు, జాహ్నవియందుం
గని పుండరీక మచ్చెరు
వున నిలిచిరి శక్రుఁ డేగి పూఁబోఁడిఁ గనెన్. ౯౧

గీ. పావకప్రభ యామోష వారిగోరి
పగవజలపతితము నేత్ర వారికణము
స్వర్ణ పంకజ మయ్యె విస్మయముఁ జెంది
శక్రుఁ డడిగెను గతము విషాదమునకు. ౯౨

చ. అనియె సరోరుహాక్షి తెలియంగల విప్పెడ యేనేవర్త, రో
దనము నిమిత్త మేదో చనెద న్మతు రమ్మన వెంబడించి కాం
చెను గిరిరాజశృంగమున స్త్రీయుతుఁ బాచికలాడువాని యూ
వనిఁ బలికె న్విమూఢ ! గరువంబునఁ గానవు లోకనాయకున్. ౯౩

చ. కినిసినశక్రు నవ్వి తిల కించె నొకించుక దేవి తన్నిరీ
క్షణమునఁ జేష్టఁ దక్కె దివిషత్పతి దేవిని దేవనాంతమం
దనెఁ గొనిరమ్ము వీని దరి కందక పోవుతఁబో త్రమన్నఁ దాఁ
కనె శ్లథగాత్రుఁడై పడిన గర్వము మానుమికఁ న్హగుండనెన్. ౯౪

తరల. అతిబలుండవు నీవు వాసవ ! యద్రిశృంగ మిదెత్తు నీ
ప్రతి రవిద్యుతు లిందు నల్వురు వజ్రి నాగిరియెత్తి త
ద్గతులు నన్యుల నాత్మతుల్యులఁ గాంచి దుఃఖితుఁ డయ్యె వీ
రితుల నా కగునో యటంచు వివృత్తలోచనుఁడై రుషన్. ౯౫

మ. అనలాక్షుం డన యీగుహాం జొరుము దేవాధీశ ! మోహమ్మున
న్ననుదూషించితి మున్ననన్విభుఁడు దైన్యాన న్వణంకె న్గజా
శవపత్రం బనిలాహతిం బలె నమస్కారంబుగావించి నేఁ
డిటుఁ డీవన్నఁ బ్రహాసభాసి యయి యీదృక్షులు రేపుట్టునన్. ౯౬

గీ. అనుభవింపరు మిగులునీయట్టివారె
వీరు మీరెల్లమనుజులై పృథివిఁబుట్టి
కృత్యముల దుష్కరమ్ములగీటడంచి
యరులఁజెక్కాండ్రసురలోకమందఁగలరు. ౯౭

క. సురపతు లనిరి హరా భువి, కరిగెదము యమానిలేంద్రు లశ్వులు మాకు
న్గురులగుత గెల్చినరుల, న్దివ్యర దివ్యాస్త్రములఁజేరెదము సురపురముల్. ౯౮

చ. వరములొసంగె శంకరుఁడు వారికి నిందిరఁ బత్నిఁజేసె నీ
శ్వరుఁడు గన న్వారి న్జనియె వారలతోడనె చక్కఁబర్చె శ్రీ
ధరుఁడదియంత నెల్లరును ధారిణిఁ బుట్టిరి శుక్లకృష్ణము
ల్శిరసిజము ల్వాగించె సరసీరుహనాభుఁడు నప్డుమాయచేన్. ౯౯

క. వసుదేవుదేవి దేవకి, యసితోత్పలనేత్ర కృష్ణు నానకదుందు
భ్యఘనాయిక రోహిణిబలు, నసితసితశిరోభవములనందిరిసుతులన్. ౧౦౦

క. ఆయింద్రులైరి పాండవు, లీయింద్రునియాశ మయ్యెఁ గృష్ణుఁడు లక్ష్మీ
తోయజముఖి తద్గేహిని, యామె న్ద్రౌపదిసవాగ్ని సన్య పాదమునే. ౧౦౧

గీ. చంద్రసూర్యప్రకాశము సంభవించు
రూపమెటులావిప్రసరించుఁ గ్రోశమాత్ర
మన్యకొనఁగెద నీకు దివ్యంపుదృష్టి
గనుము కౌంతేయులను బూర్వతనురుచిరుల. ౧౦౨

క. వ్యాసప్రసాదమున నా, భూసుత్రాముండు గనియెఁ బురుహూతవపు
ర్భాసురుల వారిసుదతి, వ్యాసదృశిఁ దద్గాఁ గాంచి యద్భుతమందెన్. ౧౦౩

క. కని యాయత్యద్భుతము, న్జననాథుఁడు మోదమంది సత్యవతీనం
దను పదములపయిఁబడియనె, మునియిదినీయందుఁగాదపూర్వమున్నృపతీ.

చ. ఒకమునికన్నె రూపవతి యుం బతిగానక శంభుఁగూర్చి యో
పికఁ దపమాచరింపఁ గడుఁ బ్రీతి నుమారమణుండు తోఁచి కో
రికఁ జెపుమన్న నాఁకొనిన రీతిని సర్వగుణాఢ్యు నిమ్మునా
లోకపతి నంచుఁ బ్రాై మఱి యున్నతియు న్వని యీశుఁ డాదృతిన్. ౧౦౫

చ. అవుమరు భర్తలేవురు శుభా! యన వేఁడుచు దేవుఁ బల్కెనో
భవ! యొకభర్త నాకగుట పాడి భవద్దయ నన్నునైదుమా
ర్లు వలికి తిమ్ము భర్త నని రూఢిగ నేవురు వేరుపుట్టున
న్ధవు లనె నయ్యో నీతనుజ తన్వి యు దేవురక న్యాపత్నిగాన్. ౧౦౬

క. జన్మమునఁ బాండుతనుజుల, యున్నతికిం బాడమినట్టి దుర్యశ్రీయగు నా
పున్నపుఁగని నీసుత యిది, విన్నపిదపఁ జేయుమిష్టవిధి భూపుఁడ నెన్. ౧౦౭
గీ. వినక మీపల్కు తలఁచితి వేరుసేయ
విహితము తొలఁగ నరిడియావిధియెకూడె
దైవబంధము తొలఁగంగఁదరమె పురుష
కృత్యమున కించుకేన్ఫల మిందు లేదు. ౧౦౮
గీ. యతన మొనరించినాఁడవ ర్తైక ఫలము
గృతి యదేసిద్ధమిటుగోరెఁ గృష్ణ పెక్కు
పతుల హరుఁడిచ్చె దేవుఁడు పరమ మెఱుఁగు
శంకరకృతంబునకు మాకుశంక యేల. ౧౦౯
ఉ. ఇచ్చితిఁ గృష్ణఁ బాణిగ్రహియింతురు గావుత వీరు కోవిదు
లిచ్చ నన న్యుధిష్ఠిరు నమేయతపోనిధి పల్కె ముందు నీ
విచ్చపలాక్షిఁ బెండ్లియగు మిందుఁడు పుష్యముఁగూడె నేఁడె యో
సచ్చరితా ! సపుత్త్రుఁడు రసాపతి గూర్చె సమస్తవస్తువుల్. ౧౧౦
శా. రావించె న్సుతఁ గృష్ణ నాప్లుతఁ గనద్రత్నోజ్జ్వలాంగి, స్థరా
దేవు ల్మిత్రులు మంత్రులు న్పరిణయర్థింజూడనే తెంచి రు
ర్వీవాస్తోష్పతి మందిరమ్ము మెఱసె న్విస్తీర్ణ మచ్ఛాంబుజ
శ్రీవిభ్రాజితము న్సితోడుకలితార్చి న్నింగిఁ గ్రీడించుచున్. ౧౧౧
ఉ. పూరుకులప్రదీపులు విభూషితు లుజ్జ్వలకుండలు ల్యువ
ల్చారుతరాంబరు ల్మలయజద్రవచర్చితు లంబుధౌతు లా
చారపరాయణు ల్జ్వలనసంనిభుఁడాత్త పురోధ ధౌమ్యుఁడు
న్ధారిణినాథుగేము ప్రమదంబునఁ జొచ్చిరి మెచ్చ నెల్లరున్. ౧౧౨

— యుధిష్ఠిరాదులు ద్రౌపదిఁ బెండ్లియాడుట. —

క. ఆవేదవేది యాహితుఁ, బావకు మంత్రముల వేల్చి పావకజాతం
బావనిఁ గూర్చె యుధిష్ఠిరు, నావరవధువుల దృతాగ్రహస్తాంబుజలన్.
క. వలగొలిపి వహ్ని విబుధుఁడు, సెలవిడి వీరునకు వెడలె క్షితిపతిగృహము
న్నలి నీవరుసనె రాజసు,తులు పరిణయమైరి పార్షదునిసుతఁ బ్రణుతన్.
క. ప్రతిదిన ముత్తమరూపా, శ్రితులు కురూద్వహులు విజయశీలు రిదియు న
ద్భుతమయ్యెఁ గన్యయేస, ద్వ్రతయన్వహమిట్లువిబుధ తాపసుఁడనియెన్.

చ. పరిణయమైన పార్థులకుఁ బార్షదుఁ డిచ్చె ధనంబు నూఱునూ
అరదముల న్గజమ్ముల హయమ్ముల జోదుల మేలిదాసుల
న్దరుణుల భూషణాంబరగణమ్ముల నింద్రసమాను లాధరా
వరపురిభూరిరత్న మగువం గని చెంది రఖండభోగముల్. ౧౧౬

గీ. వేలుపుఁ గేని వెఱవిడె విందుతోటఁ, బాండుతనుజులు పాంచాలపార్థివుండు
క్షోణినాథునిరమణులు కుంతిపేరు, కొనుచుఁ దత్పదముల నిడికొనిరి తలల.

క. వినయమున మ్రొక్కి సత్త్రకు, జననాథతనూజ శీలసౌందర్యవతి
న్ఘనలక్షణఁ గోడలిఁ గూ, ర్మినిటు దీవించెఁ గుంతి కృష్ణ! పతులకున్.

క. హరికిఁ బులోమజ వైశ్వా, నరునకు స్వాహావధూటి నక్షత్రగణే
శ్వరునకు రోహిణి నలునకు, వరగుణ దమయంతి విశ్రవఃపుత్రునకున్.

సీ. భద్ర, వసిష్ఠతపస్వి కరుంధతి నారాయణునకు శ్రీనారి వోలె
నీవగు వీరారణివి బహుసుఖయుత సహధర్మచారిణి చక్కఁ బ్రోవు
మతిథుల సాధుల నభ్యాగతుల గురువృద్ధబాలుర నెప్డు విమతవిజయి
దయిత సహాభిషిక్తవు హయమేధమహాక్రతువిప్రదత్తావని వగు
మచలఁగలయెల్లరత్నములందిభద్ర,సుగముగామనునూత్నేల్లుచూచిసుతులఁ
గన్నవిను నలరెద నింతకంటె మిగుల, సఫల నిశ్చలగుణజాలశాల! బాల!

క. హరి యొసఁగె రత్నభూషాం, బరకంబళకృత్తిశయనభాజనకోటిం
గరితురగరథపదాతుల, మురరిపుఁ డలరంగ ధర్మపుత్త్రుఁడు గొనియెన్. ౧౨౧

శ్రీరస్తు.

విచిత్ర చమత్కారరసమంజరి.

—: సత్యవోలు సోమసుందర కవి ప్రణీతము. :—

దైవప్రార్థనము - పార్వతీపరమేశ్వరులు.

ఉ. శ్రీకరులు సదాశ్రితవశీకరులు న్సకలాకలాపకో
భాకరులు స్దయాకరులు భావుకదాయకనవ్యభవ్యది
వ్యాకృతులు స్మహాత్ములు మహామహిమాన్వితులు న్యశోలతల్
ప్రాక నుమామహేశ్వరులు భద్రగులై మముఁ బ్రోతు రెయ్యెడన్. ౧

గీ. పరమశివుఁడగు నామరూపముల నెవఁడు
మహిమ నేదేవియును సర్వమంగళ యగు
వారి నిర్వుర స్మరియించువారి కెపుడు
సర్వకార్యంబులం దగు జయము శుభము. ౨

—శంకరప్రార్థనము—

క. శరణాగతజనభరణా, భరణా కరుణారసాంబువరుణాలయ నీ
శరణును జేరితిఁ గావున, వర మిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౩

క. నరుఁడనుగానమునను గిన్నరుఁడనుమూఢుఁడను ఖలుఁడ నయహీనుఁడ వా
నరుఁడను గుణముల చేతను, వరమిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౪

క. పరిపోషితనిజదాసా, కరిచర్మసువాస వదనకమలవికాసా
శరదిందుకుంద భాసా, వరపవరపురాధివాస పరమవిలాసా. ౫

—సకలేశ స్తవము—

క. సుందరకవివరహృదయా, నందకర సురాసురాదినందితవిలస
త్కుందసుమసమశరీరా, యిందుధరా మమ్ముఁ బ్రోవు మిఁక సకలేశా.

—అన్నవర సత్యనారాయణస్వామి—

సీ. శ్రీవిశేషముతోడఁ జెన్నారు పన్నగగిరినున్న వేంకటేశ్వరునికన్న
వరదాఖ్యఁగాని సర్వవైభవమ్ములతోడఁ గరిగిరినున్న శ్రీకరునికన్న
సిరులతో నిరవొందుసింహాచలస్థితిఁ జేకొన్న యలనారసింహునికన్న
వేంకటాఖ్యవహించి విభవోన్నతిని మించి గరుడాద్రిపైనున్న ఘనునికన్న
శ్రితజనవరప్రభావప్రసిద్ధి సలరి, యుత్కలియుగంబునందు నీ వెక్కుడైతి
వన్నవరరత్నశిఖరిపై నున్న ఘనుఁడ, సత్యనారాయణాభిధ నిత్యశుభద.

—కవితాధిక్యత—

సీ. సరసాంధ్రగీర్వాణసరసభాషలు రెండు పరివృద్ధి యగుటకుఁ బాదుకొలిపి
జ్ఞానబీజంబును మానుగా నట నాటి సంగీతరసమును జల్లుచుండి
బహుళసాహిత్యము న్పట్టుఁగట్టఁగ ఘటించి పఠనపాఠము లనుబందిరి నిడి
వరకవితాలతం బ్రాఁకున ట్లొనరింప భూరియశం బనుపూలు పూచి
సరసమాధుర్యమృదుశైలిసంక్రమించు,రమ్యపద్యాళిబీజాక్షరములు వెలయ
భవ్యకావ్యంబులనియెడు ఫలములొసఁగు, ధరణి నెల్లెడఁగవితాలతామతల్లి.
ఉ. కావున సంస్కృతాంధ్రములు గ్రమ్మఱ వృద్ధిని జెందునట్లుగా
భావితహూణభాషఁగొను వారల కుంచినపాఠశాలలన్
భావుకలీలతో నిపుడు వానికి వ్యాకరణంబు తోడుగా
నేవిధినైన బాలురకు నిప్పుడు దప్పక చెప్పుటొప్పగున్. ౯
ఉ. ఆతతసర్వశాస్త్రములు నంచితగానము మంచివైద్యమున్
దాతలఖ్యాతి నీతియును ధర్మము నేర్చినవిద్యలన్నియున్
భాతిగ వార లున్నపుడె వన్నెయు వాసియుఁ గాంచి మించుఁ ద
ద్రీతులు వారితోడనె గతించును సత్తువు లెంచి వ్రాయు వి
ఖ్యాతచరిత్రము ల్నిలుచుఁ గానఁ గవిత్వమె శాశ్వతం బగున్. ౧౦

—బాణబాణసుతులు—

సీ. ఏమహాకవిసార్వభౌముఁడు సుకవీంద్రహృదయబాణనిరూఢి నేపుచూపె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁడు లోకస్వభావంబు వర్ణించుప్రౌఢిగాంచె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁడు కవితచే జగమెల్ల నుచ్ఛిష్టముగ నొనర్చె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁ డత్యద్భుతకల్పనాకావ్యసంఘటన మించె
నట్టిప్రతిభావిశేషవిఖ్యాతిసాంద్రు, సరసకీర్తిజితామరసామజేంద్రుఁ
బ్రబలతరశాస్త్రవాదివారణమృగేంద్రు,సిద్ధగుణరుంద్రు బాణకవీంద్రు నెంతు.
క. బాణునిసుతుఁ డతులితమృదు, వాణీచాతుర్య కావ్యవాగ్గుంభనచే
జాణ యయి వెలసె నహహా, రాణించుతుపాకికిని ఫిరంగి జనించెన్. ౧౨

—అరిశాణపాల వేంకటాధ్వరి—

చ. కరమరిశాణపాలకులకంధిమనోజ్ఞశశాంక వేంకటా
ధ్వరివరవాక్సుధారస ముదారత వీనులఁ గ్రోలువారి కి
ద్ధర ననిమేషభావ మమృతత్వము సద్విబుధత్వ మబ్బుచో
సురలు విషానుజామృతముఁ జూఱగ జుట్టుట కేమి వెట్టిరో. ౧౩

చ. అనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిగింప లేనిదు
ర్జననము నొందుచుండెను నిశాపతి దెట్టికలాభివృద్ధి యం
చనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిగించుచుండె నా
ఘనుఁడగు వేంకటాధ్వరివిగా కవిలోకకలాకలాపముల్. ౧౪

—బమ్మెర పోతరాజామాత్యుఁడు—

ఉ. చారుతరోక్తి భక్తివిలసద్గుణయుక్తి కవిత్వమాధురీ
భారపరీతరక్తి గొని భాగవతాఖ్యమహాపురాణమున్
ధీరతఁ దెన్గొనర్చిన సుధీమణి బమ్మెర పోతరాట్కవిన్
సారెకు నెమ్మనమ్మునను సన్నుతిచేసి భజింతు నెంతయున్. ౧౫

—రామరాజభూషణుఁడు—

చ. సరసకవిత్వమాధురియుఁ జక్కని శైలియు గీతచాతురీ
గరిమము గాంచి మంచి యమకంబు లలంకృతు లొప్ప మెప్పుగా
వరవసురాట్చరిత్రముఁ బ్రబంధముగా రచియించినట్టి నే
ర్పరి యగు రాజభూషణుఁ బ్రభావవిభూషణుఁ బ్రస్తుతించెదన్. ౧౬

—మూర్తికవి—

చ. ఇలనల యాబళేంద్రు నరసేంద్రునిపై సరసాంకితంబుగా
లలితకవిత్వచాతురిని లక్షణలక్ష్యసమన్వితంబుగాఁ
దెలిపె నలంక్రియావితతిఁ దెల్లమిగా నిటు లాంధ్రభాషచే
బళిబళి భట్టుమూర్తిఁ బ్రతిభారతి భారతి యైన మెచ్చదే. ౧౭

—కూచిమంచి తిమ్మకవి—

చ. జిలిబిలిముద్దుఁబల్కులను జెన్నలరారెడు గద్దెపద్దెముల్
గులుకఁగఁ దెన్గుకబ్బములు గూర్చి యశంబును గొన్న మిన్నయా
వలఁతిని గూచిమంచికులవర్యుని సత్కవిఁ దిమ్మనార్యునిం
బలుమఱు నామనంబునను భక్తి దలిర్ప నుతింతు నెంతయున్. ౧౮

—సత్యవోలు భగవత్కవి—

చ. సురుచిరసంస్కృతాంధ్ర పరిశోభితసత్కవనప్రశస్తిభ
వ్యరచితరుక్మిణీపరిణయాదికథాదికసత్ప్రబంధసు
స్థిరతరసద్యశోవిశదదేహు మహామహు మత్పితామహున్
వరమతి సత్యవోలు భగవత్కవివర్యు నుతింతు నెంతయున్. ౧౯

—కందుకూరి వీరేశలింగకవి—

గీ. తావి వెదచల్లుమల్లెపూదండలవలె, ముద్దుఁగుల్కెడు పద్దెము ల్గద్దెములును
దెలుఁగుఁగబ్బములనుగూర్చి వెలయు కందు, కూరివీరేశలింగసుధీరు నెంతు.

—దేవులపల్లి సుబ్బరాయకవి—

1907 ఏప్రిల్ ది 5 తేది—

క. అసమానసంస్కృతాంధ్రవి, లసితాలంకారసుగుణలక్షితవాణీ
ప్రసరదతిమృదులమధురస,రసకవితాసాంద్ర సుబ్బరాయకవీంద్రా. ౨౧

ఉ. భావుకవేళలందున సభాసదులెన్నఁగ రావురామరా
డ్భూవరుసన్నిధానమున మోదము మీఱ శతావధానముల్
వావిరిగా నొనర్చి బహువారము లొందితి వాదరాదులన్
దేవులపల్లివంశజ సుధీమణి భారవి సుబ్బరాట్కవీ. ౨౨

—శొంఠి భద్రాద్రిరామశాస్త్రి—

గీ సరసమృదుశైలి నుభయభాషాకవిత్వ,రచన నేకృతిచతురుఁడైరహివహించె
నట్టికవివరు శొంఠిభద్రాద్రిరాము, శాస్త్రి నెద నెంతుఁ గవితను సన్నుతింతు.

—తిరుపతి వేంకటకవులు - శతావధానము—

చ. తిరుపతివేంకటేశ్వరసుధీద్వయి వేంకటజగ్గరాయభూ
వరుని సభాంతరాళమున భవ్యతరప్రతిభావిశేషవి
స్ఫురితశతావధానమును బూని యొనర్చు శతంబ దదీయభా
స్వరతరశక్తియుక్తులను బన్నగనాయకుఁ డెన్నఁగావలెన్. ౨౪

చ. సరసపుఁ దేటమాటలును జక్కగ ముద్దులుగుల్కుపద్దెముల్
వరుస రచించుచు న్నిలఁకువం జతురంగము నాడుచు న్ప్రసో
త్తరకథ లాశుధారగను గాన మొనర్చుచు వ్యస్తవర్ణసం
కరమును గూర్చి పల్కుచును గ్రన్నన వేఱొకకొన్ని సల్పి రీ
తిరుపతివేంకటేశ్వరులు ధీయుతు లష్టవిధావధానతన్. ౨౫

శా. ఆర్యుల్మెచ్చ శతావధానకృతపద్యాళ్యాత్తసారస్యసం
ధార్యంబై శతపత్రరమ్య మగుచుం దాఁ జెల్వునస్మీటి యా
సూర్యాలోకముచేత రంజిలుటచే శుంభద్రమాదేవతా
ధుర్యంబైతగె జగ్గరాయనృపతీ తోరంపు నీకొల్వునన్. ౨౬

మ. వితతప్రశ్నశతావధానతయు నేవేళ న్సహస్రావధా
నతయుం గల్గిన వీరి చిత్తమున కేనాళీకనామంబులా

శతపత్త్రంబు సహస్రపత్త్ర మనుట లసందర్భ మౌఁ గాని స
మ్మతమౌ యెల్లెడ మానసాబ్జమను సామాన్యోక్తి చర్చింపఁగన్. ౨౮
సీ. బహుసువర్ణాధిక్యభాస్వరు లయ్యును సీసనంకలనచేఁ జెలువుగాంత్రు
సత్కవీశ్వరు లయ్యు శార్దూలమత్తేభవిక్రీడితములచే వెలయుచుంద్రు
అనిశంబు వీరు సూర్యాఖ్యను గాంచియు సత్ఫలామోదం బొసంగుచుంద్రు
చెలఁగి ద్విరేఫత్వసిద్ధి నొందియు వీరు చంపకస్వీకృతి సల్పుచుంద్రు
ద్విజకులజులయ్యుఁగీతాప్తిఁదెలుపుచుంద్రు,సుదినకరులయ్యురాజుచేశోభగాంత్రు
సరస తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవీంద్రు, లరయ వీరిచరిత్ర మహాద్భుతంబు.

—నందిగాన వెంకయ్యగారు—

సీ. అందందనందమౌ కుందబృందమరందబిందువు ల్చిందినచంద మొంద
సారెసారెకు మీటి చారుసుధారసధారలుజాటినతీఱు వఱల
సంగతి గలమురుత్సంగతినిజెలంగు గంగాతరంగసంగతి దనర్ప
సుందరమదవన్నిళిందబృందామంద లలితగానానూనకలనఁ జెలఁగ
రమ్యతానామృతంబున రాలుగరఁగఁ, బల్లవులనెల్ల మోదులు పల్లవింప
రంగురక్తుల గానంబు రహినొనర్తు,గానసీసాటివాని జగానఁ గాన
నందిగానము వెంకయ్య నందితార్య. ౨౯
క. భూలోకనారదుఁడ వని, యీలోకము వినుతిసేయ నిటఁ జెల్లితివో
లాలితగీతామృతనిధీ, వేళను నారదసుచర్య వెంకయ్యార్యా. ౩౦
చ. స్వరములతీఱు మూర్ఛనలసారు ఘనంబున మీటు నీటు బల్
సరసముగాఁ జెలంగఁగను సంగతులం గడు రంగు రక్తులం
గరమున వీణఁ బూని మృదుగాన మొనర్తువు గాన సార్థమై
పరఁగె భవద్గృహాహ్వయము బాగుగ వేంకయవైణికాగ్రణీ. ౩౧

—తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రి—

క. గానరసాంబుధిలోఁబడి, మానుగ నీఁదంగ లేక మగ్నుల మగుచో
మానితవీణను నావగఁ, బూని తరించితి గదన్న బుధసంగన్నా. ౩౨
చ. అలరెడు గోటుమీటు కడువాయి నొసంగెడు పాటనీటు మం
జులగతి రాగసంపదలు సొంపుగఁ బెంపగు రంగుతేటు కే
వలముగ రక్తిపుంజముగఁ బల్లవులందు గ్రహించుచోటు ను
జ్జ్వలగతి మించు నీదగు విపంచిక గీత మొసంగె సంగనా. ౩౩

సీ. ఘనరాగపల్లవుల్ గైకొని హాయిగా వీణవాయింపఁ బ్రవీణుఁ డితఁడు
రంగుమీఱఁగ నల్లరా ల్గరఁగఁగ ఫిడేల్ చల్లగా వాయించు జాణయితఁడు
తనరమందరమధ్యతారకంబులఁ గొని గాత్రంబునను బాడు ఘనుఁ డితండు
ఘనమందరంబుపాల్గడలిఘూర్ణిలఁ జేయు గతిగడావాయించుచతురుఁడితఁడు
జలతరంగిణిమూర్ఛింగు సరసగీత, పేటికావలు వాయింప వీరుఁ డితఁడు
గాన గానమునకు నిట్టివానిఁ గాన, మనెద రీసంగమేశ్వరుఁ గనినబుధులు.

సీ. కేకికేకారవోద్రేకంబుచాడ్పున హాయిగాఁ గోయిల గ్గూయుపగిదిఁ
గొదమతుమ్మెదగుంపు రొదసేయు పోలికఁ జిలుకలు కిలకిలఁ బలుకుకరణి
భరతపిట్టలదంట బలుకుచుండెడుభాతి కలహంసకూజితములవుబోలె
నలువొందవనభూషణములు ఘల్లనపోల్కి రమణీయమగు పికారావమట్లు
వినెడువారలవీనులవిందుగాఁగ, వీణవాయించుటకు మంచి జాణఁ డన నె
సంగితివి సంగమేశ్వరశాస్త్రివర్య, యార్యజననుతగానమాధుర్యధుర్య.

—జంగముకోటయ్యగారు—1911.

క. పాటలుపాడెడువారలు, కోటయ్యలుగలరు గాని కోటయ్య కిలన్
సాటి యగువానిఁ గానము, నీటగుగానమున నిజము నిజము మహేంద్రా !

—తంజావూరు, ఘటమువాయించుశాస్త్రిగారు—

సీ. సురలు దానవులు మందరముచేత మథింప ఘూర్ణిల్లుక్షీరాబ్ధిఘోష యనఁగ
భవుని ప్రదోషతాండవమందు వాయింప రంజిల్లు రుంజలరావ మనఁగఁ
గాలాంబుధరపాళి గంభీరరవముతో నురుతరలీలమై నుఱిమె ననఁగ
వాసవు విజయంబు వాసి మీఱఁగఁ దెల్పు మానిత దుందుభిధ్వాన మనఁగ
భవదతుల గానయుతఘటవాదనంబు, గడఁకశ్రగఁగూర్చుమీఁగడనుబోలె
వీనులను గ్రోలువారికి విం దొనర్చు, భవ్యగుణధుర్యులగు విప్రవర్యులార.

—పొట్లచెర్ల సీతారామయ్యగారు—1891—

సీ. ఒకసారి ఘనసారభోన్నతిరహి మీఱు మల్లెపూలెల్లడఁ జల్లినట్లు
లొకసారి మందారమకరందబిందువుల్ చెలువుగా నెల్లెడఁ జిలికినట్లు
లొకసారి ఘనసారశకలాంచితపటీరనీరంబు లెల్లెడ నెఱపినట్లు
లొకసారి చారుతరోక్తిసంగతి మీఱఁ బఱ్వెన గంగాప్రవాహమట్లు
దనరమందరమధ్యమతారకముల, గీతి నల్పితి వెంతయుఁ బ్రీతిమీఱఁ
బొట్లచెర్లకులాంభోధిపూర్ణసోమ, మహితగుణధామ సీతరామయ్యనామ.

—ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారిహరికథ 1896—

సీ. రంభ దాఁ బుంభావరాజితయై వచ్చి లాస్యంబొనర్చులీలలు చెలంగ
భారతి పుంభావభాసురయై వచ్చి గానంబొనర్చు సంగతులు వెలయ
నారదుం డతులశృంగారవేషతవచ్చి హరికీర్తనము చేయు కరణి మెఱయఁ
బ్రహ్లాదుఁ డల విప్రభావంబు గొనివచ్చి శ్రీహరిని భజించు చిన్నె లలర
జగతి నందఱ కమృతం బొసంగ వచ్చు, నలజగన్మోహినీకలాకలితగతుల
రమ్యతరవరహరికథా రచనయందు,నలరితి సెబాసు నారాయణాఖ్యదాసు.

—రావు గోవిందరాయణంగారు—

మ. సరసాంధ్రాధికకావ్యగీతకవిత న్సాహిత్యచాతుర్యముల్
కరుణాపూరితమానసత్వమున నన్గాంక్షించి బోధించు స
ద్గురుని న్రావుకులాబ్ధిచంద్రముని శ్రీగోవిందరాయాధిపుం
బరమాసక్తి మెయి న్నుతింతు మది సంభావింతు నేనెంతయున్. ౮౦

—గ్రంథరచనకుఁ గారణము—

క. సరసాంధ్రకావ్యరచనా, పరిపాకవివేక ధీప్రభావత మత్సో
దరుఁడై వెలసిన కామేశ్వరరాయనికోరి కలర వ్రాసితి నిటులన్. ౮౧

క. తప్పులు వెదకిన దీనం,గుప్పలుగా నుండవచ్చుఁ గూర్మిని సుకవుల్
తప్పక యొప్పొకటియె కని, మెప్పొనరించుట కొనర్తు మెంతుగ వినతుల్.

—కవివర్యునినామధేయాదులు—

సీ. ఘనసాహసౌదార్య గాంభీర్యనిధిసోమరాణ్మంత్రి యేకవిరాజుతాత
నయగుణవిద్యా వినయశాలి వేంకటరాయుఁ డేసత్కవిరాజు తండ్రి
సద్గుణసంతానసంతానవల్లియౌ రామాంబ యేకవిరాజుతల్లి
రావు వేంకటజగ్గరాయాహ్వయమహీతలేంద్రుఁ డేకవిరాజు నేలురాజు
అట్టి శ్రీసత్యవోలు వంశాబ్ధిచంద్రు, సరససంగీతసాహిత్యసత్త్వవిత్త్వ
తత్త్వధీసాంద్రు సోమసుందరకవీంద్రు,ననుగుణకదంబ జగదంబమనుచుఁగాత!

—ఒకదానికొకటి యలంకారము—

సీ. గ్రహతారకాదిసంకలితాంబరమునకు మహితుఁడౌ నంబరమణియె భూష
తావు లీనుచు నెప్డు బావిలో విలసిల్లు పద్మంబునకు మధుపంబె భూష
చాతుర్యసహితమౌ సరసవాణికి లోకహితకరం బైనసూనృతమె భూష
రూపరేఖాదుల న్రూఢిమీఱినసతీమణికిఁ బాతివ్రత్యగుణమె భూష

సంతతము సుమతికి సంతసమ్మె భూష, లలితమధుమాసమునకుఁ గోకిలయె భూష
నిండుకొలువుసభ కలపండితుండె భూష, గుణగణము లన్నిటికి వితరణమె భూష.

—సంగీతసాహిత్యకలావిహీనుఁడు—

గీ. సరససంగీతసాహిత్యవిరహితుండు, కొమ్ములును దోఁకయును లేక త్రిమ్మరియెడు
దొడ్డపశువె యతండిల గడ్డిదినక, బ్రదుకుటది పశువులమహాభాగ్యవశము.

—నీతిబోధ—

గీ. విత్తమొనగూర్చుచుండెడు విద్య విద్య
జ్ఞాన మొసఁగఁగఁ దగునట్టి చదువె చదువు
తఱచు దీనుల కిడునట్టి ధనమె ధనము
జనుల కుపకారమును జేయు జనుఁడె జనుఁడు. ౪౭

గీ. సజ్జనులు మెచ్చఁదగినట్టి చరిత చరిత, సతతైకమతాన్వితజనత జనత
పతి ననుసరించి మెలఁగెడు వనిత వనిత, కమలనయనుని వర్ణించుకవిత కవిత.

—ఆశ్రయదోషము—

గీ. నిర్మలాత్మకు లైనను దుర్మలులను
గూడి మాలిన్యమును గయికొందు రిలను
స్వాశ్రయపుదోషమును జెంది స్వచ్ఛమైన
స్ఫటికమణియును మలినతఁ బడయుఁగాదె. ౪౮

—ఆశ్రయవిశేషము—

గీ. స్వల్ప మగువస్తువైనను జగమునందు, స్వాశ్రయవిశేషమున గౌరవాప్తినెనయు
భవ్యనేపాళభూపతివదనలగ్న, మైనబురదను గస్తురి యండ్రు జనులు. ౪౯

—చేతికఱ్ఱ—

చ. పశుమృగపన్నగాళ్వఘనవారినిశాసమయాంధవృద్ధతా
దశలను సారమేయ రిపు దర్పహతి న్నిరతోపకారి వై
విశదయశంబు గాంచఁగ వివేకిజనావళి పాణినొందు నీ
దశగుణరాజిరాజిలెడు దండమ నీకొక దండ మియ్యెడన్. ౫౦

—సమస్యాపూరణము—

(1) "అంధుం దర్పణిశం గనుంగొనియె నయ్యక్షిం దుబింబంబులన్".

శా. గంధేభప్రభుయాన యోర్తు మణులం గల్పించుభూషాద్వయిన్
గంధంబున్ ధరియించి శీర్షతనువు ల్గ్రాల న్రతి న్వేపుతో
సంధానం బొనరింప దర్శ యనుచు న్సందేహముం జెందు మో
హాంధుం దర్పణిశం గనుంగొనియె నయ్యక్షిం దుబింబంబులన్. ౫౧

వ. అని యయ్యింతివలవంతసూచి నెచ్చెలులు పలుమాటలవలరాజునుద్దేశించి.

గీ. పద్మభవునిమీఁదఁ బంకజోదరుమీఁద, హరునిమీఁద వేసినట్టిశరము
నబలమీఁదఁ జాల నదయత నేయంగఁ, బంచబాణ నీకుఁ బాడి యగునె.

వ. అని పలికి యేమిట నమ్మగువనేన నుద్దీపించిన మదనతాపంబు వాయకున్న
ని ట్లనియె. ౨౬

చ. హరునిటలాగ్ని రూపఱియు నంగజుఁ డప్పుడ పుట్టె రాఘవే
శ్వరుఁడు శపించినం బికరవంబులు గ్రమ్మఱఁ గల్గె రాహువు ని
ష్ఠురగతిఁ బట్టి మ్రింగినను సోముఁడు వెల్వడివచ్చెఁ జెల్లఁబో
విరహులఁ బొందియున్నశని వీడియు వీడద యేమిసేయుదుర్. ౨౭

వ. అని పలికి యిందువదనకు మనసేయు చలిమందుల మదనతాపంబు దీపించె
నింక నివి వల దని శిశిరోపచారంబుల పని చాలించి చింతింపం దొడంగిన
నక్కమలమంజరిం జేరం జని. ౨౮

మ. తరుణీ నే నొకసిద్ధపుంగవుని నత్యంతంబు సేవించి యే
నరు లేరూపులు సూడ నర్థివడినం దద్భావము గ్రాంతసే
పరుదారం బొడసూపవచ్చు వరవిద్య న్వేఁడికొన్న న్మనో
హరభావస్ఫురదింద్రజాలవరవిద్య న్నాకు నిచ్చెన్ దయన్. ౨౯

క. ఈపొలఁతికిఁ గమలాకర, రూపము తద్విద్యచేర్చి రూపెసలారం
జూపుదును దాన మన్మథ, తాపంబు శమించుఁ దెలివి దలకొను ననినన్.

క. ఆచెలువుని చిత్రాకృతి, చూచినయట్లైన రూపుచూచిన మరుచే
నేచంద మగునొ మున్న న, గోచర మున్మాదవృత్తి గూరిన యేనిన్. ౩౧

క. అనునంతటఁ గమలాకరుఁ, డనుభూపతి వాహినీచయంబులతోఁ దెం
పెనయఁగ వేత్రవతీవా, హినిదరి విడిసె నని పౌరు లెల్లన్ బెదరన్. ౩౨

క. నీ వరగుదెంచి తని హం, సావళి దెలివొందుటయును నానందలస
ద్భావమున నంతిపురమున, నావెలఁదిని గొనుచు బోటు లరిగెదు నంతన్.

గీ. అడుగఁ బుత్తెంచుటయుఁ గమలాకరునకుఁ
బుత్త్రి నీ నిశ్చయము చేసె భూమిపాలుఁ
డనుచుఁ బరిచారికలు చెప్పికొనఁ గడంగ
నతికి విధికృతి నాత్మ సంశయము పుట్టె. ౩౪

క. ఆకీరము చెప్పినకమ, లాకరుఁడో యున్న కేంద్రుఁ డన్యుఁడో యని చిం
తాకులతఁ గమలమంజరి, నీకడకుం బనుప మరుఁడు నికృతి యొనర్చెన్.

క. కమలాక్షికిఁ బ్రాణముప్రాణము తత్సఖి కీవు సేయునా తలఁపఁగ నీ
కమనీయమూర్తివిభవము, కమలాననబాము మాన్పఁగలిగెఁ గుమారా.
క. నీవిడిసియున్నయది హంసావళి విహరించు తోఁట యనవరతంబున్
భూవల్లభ యిందాడుదు, మావనితయు మేముఁ జాల ననుమోదమునన్.
సీ. ఈచంపకముపొంత నీమావిక్రీనీడ మానినీరత్నంబు మరుని నోఁచె
నీమాధవీలత నీయశోకముతోడ నబ్జలోచన వివాహంబుచేసె
నీకేళికుళిలోన నెలనాఁగ ప్రోదిరాయంచలకవల నిందించి యాడె
నీపువ్వుఁబొదలలో నీరత్నవేదిపైఁ జెలువ బొమ్మలపెండ్లి చేసె మున్ను
భూపనందన యీసురపొన్నపొంత, ముత్తియంబులపందిరి ముదిత వెట్టెఁ
బ్రేమ నాడెడుచోటనీచామచూపె, మానవేంద్రనిహృదయంబు మరులుకొనఁగ.
సీ. ఈహంసయానంబు నింతయొప్పయి యున్నె యతివయిక్కడ గెడయాడెనేని
యీపుష్పములతావి యింత లెస్సయి యున్నె సుందరిమైతావి సుడిసెనేని
యీచిలుకలమాట లింత యింపయి యున్నె వెలఁదితిన్ననిపల్కు వింటిమేని
యీ తేఁటిగమిచాయయింతయొప్పయి యున్నెసుదతి వేనలిచూచిచూతుమేని
పూవుఁబోఁడి హంసావళి యీవనమున, వేడ్క విహరింపకుండుట వీని కెల్ల
నింపు సమకూరెఁగాక యియ్యింతి యున్న
మనకు నింపుఁ జేయునో యివి మానవేంద్ర. ౩౯
వ. అనిన మాటలు విని యనురాగంబు నివ్వటిల్ల. ౪౦
సీ. పొలఁతి కౌఁగిటఁ జేర్పఁ బూచి నెత్తావుల క్రోవి యైనదియొ యీక్రోవియొక్కొ
మానినీగండూషమధువుసోఁకునఁ బూచి పొగడనొప్పినదియీపొగడయొక్కొ
నళినాక్షిపదతాడనంబునఁ బూచి శుశ్లోకమైనదియొ యశోకమొక్కొ
యెలనాఁగ మెఱుఁగుఁజూపులఁ బూచి భూజాతతిలకమైనదియొయీతిలకమొక్కొ
యివ్వనములోన నిన్నియు నెఱుఁగకున్నఁ, దరుణికౌఁగిటఁ జేర్చినకురవకంబు
నాకుఁ జూపినఁ బరిరంభణంబు చేసి, నట్టులైనఁ గృతార్థుఁడ నగుదునబల.
క. అని యంత మదనతాపము, ఘనమగుటయు సైఁపలేక కాంతా నీనే
ర్చినయింద్రజాలవిద్యను, వనజాననరూపు చూపవలయు ననుటయున్. ౪౧
వ. తనవిద్యాప్రభావంబున రాజకన్యమోహనాకారంబు దృగ్గోచరంబుగావించిన.
క. వనజాస్యమోహనాకృతి, కనుఁగవ కతికౌతుకంబు గావించుటయున్
మనమున మాయారూపం, బని తెలియఁగ మఱచి చాల ననురక్తుం డై.

చ. తళతళఁ బర్వఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుఁదండములం బురణించు మేని [illegible]...
దళవమునందుఁ(?) జూపులు మనంబునుఁ జిక్కినఁ గ్రమ్మఱింపలే
కలికులవేణి తెప్ప యిది కానరపాలుఁడు సూచుచుండె ని
శ్చలమతిఁ గాముతూపులకు జానుగ నిల్పిన దెప్పమో యనన్. ౮౫

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల నెచ్చెలులై యొప్పు మృదుపదంబులమీఁద మొలఁగి మొలఁగి
నునుమించు మించునఁ గనకకుంభమ్ముల కెనయైన చనుఁగవ నెక్కి యెక్కి
కందని యిందుని యందంబు నొందిన చిఱునవ్వు నెమ్మోముఁ జెంది చెంది
మెఱచిన తొలుకారు మెఱుఁగులకవలైన చెలువుఁ జూపులమీఁదఁ బొలసి పొలసి
ముదితయనుపమాన మోహనాకారంబు, చాల మరగి యానృపాలుచూడ్కి
తీపుమిగులఁ బువ్వుఁదేనియ గ్రోలి మ, త్తిల్లి కడల నున్న తేఁటిఁబోలె. ౮౬

వ. ఇవ్విధంబున నంగజాధీనుండైన యమ్మానవేంద్రుండు. ౮౭

సీ. వనజాక్షి కెంగేలుఁ దనకేలుఁ గీలించి కేళికిఁ దివియంగ లీలఁ గడఁగు
నంగనామణి మోహనాంగవల్లికఁ జాల నాలింగనముసేయ నప్పళించుఁ
జెలువతీపారెడు చిగురాకుఁ గెమ్మోవి నాదట గముషంగ నాససేయు
నెలనాఁగ మెలపారు నిఱిచన్నుఁగవకాంతి సనుక్తిఁ గబళింప నగ్గలించు
నివ్విధమునఁ దమక మొంతయు మిగులంగ, నతివఁ జేరఁ గోరు నవసరమునఁ
దోయజాక్షి రూపు మాయమై పోయినఁ, జాల ఱిచ్చవడు నృపాలసుతుఁడు.

వ. అయింద్రజాలకలితమాయారూపంబని యెఱుంగనేరక మదనావేశంబుకతం
బున హంసావళియ కా నిశ్చయించి యారమణి నన్ను గారవింపంగాఁ ద
లంచి యవ్వనంబునం దాఁగె నని యూహించి పూఁబొదల నోలంబుల వెదకి
వెదకి యున్మాదంబుం బొందె. ౮౯

సీ. అదె నాకు నెలుఁగిచ్చె నంగన యని మొగి కలకంఠనుదిమైనఁ గళవళించు
నదె మాటలాడెఁ జంద్రానన యని చేరి శుకభాషణము లైన సొలపునొందు
నదె తలచూపె నీలాలక యని డాసి తుమ్మెదపొదమైనఁ దూలపోవు
నదె చీరెఁ జేసన్న నబ్జాక్షి యని చేరి యెలమావి చిగురైన నిచ్చఁ గలఁగుఁ
దడవి కానని చోటను దడవఁ బోవు, నేల పొడసూపి మాయమై తివ్విధమున
నలఁపఁదగునె హంసావళియనుచు దూఱు, భావజన్మునుగారి నృపభూవిభుండు.

వ. ఇవ్విధంబున మన్మథోన్మాదబాణవిదారితమానసుండగుచుఁ గొంతతడ వవ్వ
నాంతరంబున జరించినంత నత్యంతసంభ్రమంబున వసంతకుం డచ్చటికిం బఱ

తెంచి హంసావళీకన్య యున్నది యనుపలుకు మున్నుగా నన్నరనాథునితో
ని ట్లనియె. ౫౧

సీ. అధిప హంసావళి యాబూరుగున నుండ కొకపువ్వుఁబొదలోన నుండిరాత్రి
యనలంబుచేత నేయాపదఁబొందక బ్రదికియుండఁగఁ బ్రభాత వేళఁ
బూవ్రులకై పువ్వులావికలేగి యాకోమలిఁ గాంచి తోకొనుచుఁ బోయి
యంతఃపురంబున నడలెడుతల్లియు జనకుండు నున్నెడ కనుచుటయును
వార లెంతయువెఱఁగంది వచ్చిగ్రుచ్చి, యత్తి కౌఁగిటఁజేర్చి యందంద పేర్చి
క్రమ్ముకన్నీటితోడుత నుమ్మలించి, యమ్మ బ్రదికి యేగతి వచ్చితమ్మ యనుచుఁ
గీ. కన్ను నీరు దుడిచి కన్నియ నూరార్చి, పాపజాతి బోటిపాటుఁ జెప్పి
నేఁడు పెండ్లి యంచు నెమ్మి వుట్టగఁ బల్కి, వాఁడెమనకుఁ జెప్ప వచ్చెననిన.
వ. ఆనందకందళితమానస యమ్మొ నప్పు డమ్మేఖమాల నరేంద్రుండు విభవం
బున నక్కములానునం దోకొని చని. ౫౪

క. తొడవులుతనులత నునిచినఁ,గడునొప్పయి యుండి తొంటికంటెనురుచితోఁ
బడఁతుకయంగముతొడవులు,తొడవని మొ కుపలుకుపలుకుఁదొడవై మెఱయున్
వ. ఇవ్విధంబుననచ్చెలు లచ్చెలువకుశృంగారంబుచేసి రయ్యవసరంబునన క్కడ.
సీ. వాహననికురుంబవల్లరీజృంభితకాంచనకింకిణీక్వణనములును
మాణిక్యమండనమండితగాణిక్యమంజులమంజీరశింజితమును
వాంశికవైణికవందిబృందానేక వేణువీణాస్తుతక్వాణములును
లాసికమోహనలాస్యలీలోచితమర్దళమురజాదిమహితరవము
కర్ణచామరసౌవర్ణకర్ణలలిత, వర్ణకంబళభూషణవ్రాతకలిత
దంతిఘంటారవంబులుందనరుచుండఁ,గదలెఁబెండిలికొడుకు వేడ్కలుదలిర్ప.
ఉ. అంతఁ జిరంటికాజనము లల్లన వచ్చిరి రాజు ముందటం
గ్రంతకు నైనవస్తువులు కాంచనపాత్రలఁ గొంచు సంతతా
తాంతలతాంతకోరకవిలాసమనోహరపల్లవావళీ
కాంతఫలావలుల్ దనరఁ గామమనోహరవల్లికాకృతిన్. ౫౭

సీ. ధమ్మిల్లములఁ బుష్పదండలచెలువంబు సూనకప్రభలును సొబగు నొంద
నలికకస్తూరికాతిలకవిభ్రమములుఁ గుంతలరోచులుఁ గొమరుమిగుల
రంగార నలఁదిన యంగరాగంబులుఁ జీనాంబరంబులుం జెలువుమిగుల
భాసురమోహనాపాంగమరీచులుఁ గర్ణభూషణములుం గలసి బెరయ

నంగదీప్తులుఁదోడవులునఁగిపెనఁగి, విదితపార్వతీకల్యాణవిభవవినుత
గానములు కర్ణపర్వము ల్గాఁగనడచు, పేరటాండ్రయందంబులు బెడఁగుఁ జేసె.

వ. ఇవ్విధంబున విభవంబులు మెఱయఁ బురంబుఁ బ్రవేశించిన వైభవసురేంద్రుండైన మాళవేంద్రుండు మించిన వేడ్క నెదురు చనుదెంచి తోడ్కొని పోవం దదీయమందిరంబు ప్రవేశించిన యనంతరంబున స్వజనంబు లయ్యేలనాఁగ వివాహవేదికాతలంబున నునిచి గండవసం బెత్తించి యయ్యెడకు నక్షుమారుం దోడ్కొని యరిగిన. ౬౦

క. ఊఁడిరి కాంతయుఁ బతియును, గండవడము మాటునందుఁ గడునింపులతో
నిండిన వేడ్కలు దనరఁగ, నొండొరులం జూడఁ గన్ను లువ్విళ్లూరన్. ౬౧

వ. అంతం బురోహితమంగళాచారానంతరంబ మౌహూర్తికదత్తశుభముహూర్తంబునం దెరయెత్తించిన. ౬౨

సీ. లజ్జఁ గొండొకసేపు లలనదృగ్జాలముల్ తెప్పలలోనన యుప్పతిల్లు
విచ్చలవిడిఁ బర్వె విభునివీక్షణములు మెలఁతమోహనమూర్తిమీఁదఁ బర్వెఁ
దనరెడు వేడుకఁ దన్వంగిచూపులు చెలువునిమోముపైఁ బొలసి మగుడుఁ
జూపులు దార్కొన సుదతీలలామంబు లలితంపు సిగ్గునఁ గళవళించు
నపుడు దమచందములు చూచి యలరుప్రోడ
యలరుఁబోఁడులసరసోక్తు లమృతరసము
సోన లొలికించె నెంతయు సొబగుమిగిలి
తమకు నవ్వును చెవుల కుత్సవ మొనర్ప. ౬౩

సీ. పళ్లెరంబులనున్న ప్రాలు దోయిటముంచి పాణిపద్మంబులు భ్రమలు నిండ
సేసలు పెట్టంగఁ జేతు లెత్తె · చోటఁ గరమూలరోచులు గ్రమ్ముదేర
చేత(తె)గ్లుదెచ్చుచో సితకటాక్షంబుల మించి నీరెండల ముంచికొనఁగఁ
దలఁబ్రాలపందిడిఁ జెలువపయ్యెదవాసి యుఱిచన్నుఁగవకాంతి గిఱికొనంగఁ
దానుఁ జయ్యన ధవళాక్షతలు ధరించి
పౌలఁతిమౌళిపై నినుపారఁ బోయ మిగులఁ
బాటలాసితసితహారిప్రభలు దనరఁ
బాటవము లేక పతి తొట్రుపాటు నొందె. ౬౪

క. తలఁబ్రాలు వోయఁ దస్మర్ర,జలజంబులపొందు పతికి జలజాననకున్
దళముగ సకలాంగములను, బులకాంకురవితతి నాటుకోయుచునుండెన్.

వ. ఇవ్విధంబున మహోత్సవానందకందళిత మానసులైన యాదంపతులకు
హేమానంతరంబ మాళవేశ్వరుం డనేకకరితురగ రత్నభూషణ చీనాంబ
రాది మనోహరధనం బరణం బిచ్చి వందిమాగధాదిజనంబుల కభీష్టధనంబు
లొసంగి యందఱ నన్నపానాదులం బరితృప్తులం జేసి దంపతుల నర్హమందిరం
బుల నునిచె నయ్యవసరంబున. ౬౯

సీ. అబ్ధిశు సాంధ్యసేవాభిషేకమునకు జలధి ముంచిన హేమకలశ మనఁగ
జలధియుద్యానభూజంబున రాలిన బంధురపరిపక్వఫల మనంగ
నంబుదదంతి గోరాడ నంబుధిఁ బడ్డ యపరాద్రిధాతురాగార్ద్ర మనఁగ
వరుణకుటుంబినీకరతలంబునఁ దప్పి పడినమాణిక్యపుబంతి యనఁగ
వారుణీసక్తుఁడై జాఱి వనజబంధుఁ, డపరగిరిమీఁదఁ గాల్జాఱ నబ్ధిఁబడియె
వారుణీసక్తులై పెఱవార లెల్లు, చక్క నిలువంగ నేర్తురు నిక్క మరయ.

క. దినలక్ష్మి యినుఁడు చనుటయు, ననుగమనముసేయఁ బశ్చిమాచలమున నొ
ట్టినయొఱమంటలపోలికె, ఘనసంధ్యారాగరుచులు గడు నొప్పారెన్.

గీ. మించెనెఱసంజ లడరి యామీఁదఁదార, లల్లనల్లనఁ దోతెంచెఁ బెల్లుగాఁగ
నూతనంబుగ నంబరానోకహంబు, చిగురు నిండారఁ బెట్టి పూచెనో యనంగ.

గీ. జలరుహములుసూర్యబలమేమియును లేమిఁ, జంద్రుఁడొప్పకునికిఁ జాలఁగుందె
గ్రహబలంబు లేనికాలంబు నెంతటి, సిరులుగలుగువారుఁ జిక్కువడరె. ౭౦

సీ. మధుపసంఘంబులుమట్టిమల్లాడుచుఁ గువలయంబులుచూఱఁగొనఁదొడంగె
ద్విజకోటి సన్మార్గవిహారణంబులు దక్కి యడఁగి కుజాతుల నాశ్రయించెఁ
బతులచేరువ లేనిభామల డగ్గఱి మారుండు భీతి నిండారఁ జేసెఁ
గులశీలవిధములఁ దలఁపంగనేరక జారచోరావలి సంచరించె
మహి వివేకులు ఘనతమోమార్గులైరి, యేకవర్ణత వాటిల్లె లోకమునకు
నధికతేజస్వియగునినుఁ డస్తమింప, దివి యరాజకమై యున్న యవసరమున.

ఉ. తాంతము లైనతామరలతావులు సేవలు దక్కిపోవఁగా
నంతట వచ్చి చొచ్చె మధుపావళి గ్రోలుచు సోలుచుండఁగాఁ
గాంతవనాంతరాంతరవికామనివాసవిజృంభమాణసా
యంతనమల్లికాకుసుమహోమనోహరసారభావలుల్. ౭౧

సీ. ఇది చనుదెంచె నే నేగరా దనిరొక్కొ తోయజబంధుండు తొలఁగిపోవు
నిది తెరు రూపఱఁ బోదలెను ననిరొక్కొ రాజు రయంబున రాక తడసె

నిది వెనుదగిలిన నేగరా దనియొక్కొ చుక్కలు దీనిలోఁ జొచ్చి వెలసె
నిది క్రింగు ననియొక్కొ యిప్పుడుదీపరూపమున నిండులుసొచ్చెఁబవనబంధుఁ
డనఁగ దెస లెల్లఁ గస్తూరి నలఁదినట్లు, మింట నెల్లను గాటుక మెత్తినట్లు
నుర్వి గలయంతయును నీలి నూంచినట్లు,నంతకంతకు నగ్గలమయ్యెఁ దమము.

వ. అయ్యవసరంబున. ౭౪

సీ. సిరితోడఁ బుట్టువు చెంగల్వచెలిపొందు ప్రసంగడము తన్నునకు నెలవు
చీకటి మూఁకలఁ జెండాడి నెఱరాతు మున్నీటి నుబ్బించుముద్దుఁబట్టి
యుమపాలికన్ను పున్నమతేఁడు వెన్నుని పయ్యెంబు తామరవిరులగొంగ
ముక్కంటితలపూవు చుక్కలయేలిక వెన్నెలకందువు వేల్పుబువ్వ
కూడి పాసినవారలగుండెదిగులు, పాసి కలసినవారలపాలియింపు
ప్రేమపుఁగొంపున నెంతయు బెడఁగునొంది
మన్మథునిమామ యగుచందమామ వొడిచె. ౭౫

గీ. పూర్వగిరి పానవట్ట మైపొలుపుమిగులఁ,బన్నరాగలింగమువోలెఁ బ్రబలెరాజు
పూజ చేసిన నవకంపుఁ బూవులట్లు, లుపరితలమునఁ దారక లొప్పు మిగిలె.

చ. సలలితలీలఁ బ్రాగ్వనితఁ జాలఁగ రాగముఁబొందఁ జేసి యిం
పొలయఁ గుముద్వతీసతికి నుల్లసనం బొదవంగఁ జేయుచు
న్విలసితతారకాంగనల వెన్నెలగందపుఁబూఁతచేతఁ బె
ల్లలరఁగఁ జేసె నప్పు డమృతాంశుఁడు దక్షిణనాయకాకృతిన్. ౭౭

... ... (గ్రంథపాతము) ... ...

...సంతోషంబు నిగుడుచుండ వైభవముతోడ శృంగారవనము సొచ్చి

సీ. మంజీరమంజుల శింజితంబు సెలంగ
లవిందులుచేసి పూవ్రుఁదీఁగెలపొంతఁ బొలసిపొలసి
నెరుపారనిండు వెన్నెలచల్లు చూపుల సొంపార మామిళ్ళ చూచిచూచి
విరులు వేడుకఁ గోయఁ గరము
...టలోఁగరము స్నేహ్డఁ, దిరుగుచున్నట్టినిర్ఝరతరుణు లనఁగ
నవవికాసంబు గతులకు నవక మొసఁగ,వనములోపలఁదిరిగిరివనజముఖులు.

సీ. పొగడంగ దుమువారు
నోపాటలాధర యీపాటలము నీవు ముట్టకు మనియొట్టు పెట్టువారు

రాజాన యనుచు నీరాజాననఁ దొలంగ దటుచూడు దీని
లేవె చెలు లిందు రండని చీరువారు
మెరయుపువ్వులుగనుఁగొని మెచ్చువారుఁ, జిలుకబోదలఁ బట్టంగఁ జేరువారు
నగుచు నెంతయు వేడ్కల నతిశయిల్ల ... ౭౯

సీ. నొకకొంత మోపి నిక్కుటయును మంజీరములు తొలిమాటసలుప
వామకరంబులఁ వరశాఖ లూఁదిన మణిముద్రికలదీప్తి మాఱుమలయఁ
బూవులకందువఁబొ
గరములల్లన యెత్తి ఁిరులు గోయఁగఁబూన దోర్మూలరోచులు తొంగలింపఁ
గుచములొకటి నొక్కటి మీఁదిక్రొత్తనెగయ
వలుల జాడలు గనుపట్టివెలయుచుండ, ... కేలిసలిపిరపుఁడు. ౮౦

ఉ. సన్నపుఁగౌనుమీఁద వలిచన్నులవ్రేఁగు ఘనంబు నెవ్వడిం
దన్నకు మమ్మ యోపికచతామరసానన యంచు భీతితోఁ
దన్నొకబోటి ... ...
... ... ధజనతాకృతశోకమునయ్యశోకముః. ౮౧

సీ. ఎఱసంజపర్వ నదేలకో యెఱసంజ గాదిది చిగురాకుగముల పెల్లు
చిగురాకుపైఁ దమ్మశ్రేణి యిట్లడరునే తమముగా
...డునేతారక ల్గావిలి కోరకములు
కళికలమీఁద వెన్నెల లుద్భవించునే వెన్నెల గా దిది ఁిరులసొబగు
లనుచు ముగ్ధలు వలుకంగ నతివిదగ్ధ,లల్ల నవ్వుచుఁ దెలుపుదు ర...
, లు దిక్కులనుం జూపువఱపునపుడు. ౮౨

క. డోలాలీల లొనర్చుచుఁ, గేళీసదనంబులందుఁ గ్రీడింపుచుఁ గ్రీ
డాలాపములకు మెచ్చుచు, నాలేమయుఁ బఱియు... ౮౩

సీ. (నీకటాక్షంబులు నెర)సినయెడలెల్లఁ గలువలుపూచిన కరణినుండు
నీమేని నెత్తావి నెగడిన నేపూవు లైనను మంచి వైనట్లు దోఁచు
నీయంగములకాంతి నిండిన లత లెల్లఁ గనకంపులతికలఁ (కరణి వెలయు)
జిగురుల పోల్కినుండుఁ
దెలిసి తెలిసికోయనకానియలరులెపుడుఁ, గోరివిచ్చలవిడిమాకుఁగోయరాదు
నెలఁత నీపొత్తు గలయము నేఁటి కనుచుఁ, బాలఁతినొక్కతె... ౮౪

రామునిగుణములు, సింహములరౌద్రత, జేసః=చతుర్థికి, కైకొఱకూ=కై, కొఱకు-ఇవి వచ్చును. రామునికై, రాములకై, రామునికొఱకు, రాములకొఱకు, కడమవియు నిట్లే తెలియునది. జసిసః=పంచమికి, వలనః=వలన యనునది, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. రామునివలన, రాములవలన.

నఃకౌ జమః కు రనితా మందు జిప స్సవిధవర్తినా మిందు

ఇవి నాలుగుసూత్రములు. కౌ=కు అను విభక్తిపరమై యుండిన, నః=న, అనునాగమము వచ్చును. ని అనునది రాదు. అనితాం=ఇకారాంతవ్యతిరిక్తము లైన నామములయొక్క, జమః=షష్ఠికి, కుః=కు అనునది వచ్చును. రామునకు. సామాన్యాకారమున న్యాగమము వచ్చిన నికారాంతరూప మగుచున్నది, కనుక, అనితాం అనుపర్యుదాసచేత కు రాదు. జసఃకిశ్చ-అను సూత్రమున, కి వచ్చును, రామునికి. ఆమ్ రూపమునకుఁ గలదు, రాములకు. జిపః=సప్తమికి, అందు=అందు, అని వచ్చును. రామునియందు, రాములయందు; న్యాగమము నంగీకరింపనివారిపక్షమున, నుమ్వా౽తః, అని నుమ్ము వచ్చిన రామునందు అని కలదు. స్థానబలమునందు, అందు అనియుఁ గలదు. టాస్-మొదలైన విభక్తిసంకేతములు ప్రాకృతశాస్త్రప్రసిద్ధములు. సవిధవర్తినాం=సమీపవర్తులకు, సప్తమ్యంతము-ఇందు=ఇందు అనునది కలదు. ఇందు భుజించె. ఇందు శయనించె.

తోడ సహార్థేటాసః పట్టీతి చ పఞ్చమీ గుణే హేతౌ. ౭
కంటేన్యారాదాదే ర్లోపల నిర్ధారణోద్భవా షష్ఠీ
యొక్కచ శేషేషష్ఠీ విషయనిమిత్తాదిజా తథైవా న్యా॥ ౮

ఈవాక్యత్రయ మూఁడు సూత్రములు. సహార్థే="సహాయుక్తే౽ప్రధానే" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చు, టాసః=తృతీయకు, తోడ=తోడ యనునది వచ్చును. శిష్యులతోడ వచ్చె. గుణే హేతౌ="విభాషా గుణే౽స్త్రియాం" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చునట్టి-పఞ్చమీ=పంచమికి, పట్టి ఇతి=పట్టి యనునది వచ్చును. గుణముంబట్టి ధన్యుఁడు, జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుఁడు. అన్యారాదాదేః="అన్యారాదాదిషు" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చెడుపంచమికి, కంటె=కంటె యనునది వచ్చును. రామునికంటె నన్యుఁడు, వనముకంటెఁ జేరువ. నిర్ధారణోద్భవా="యతశ్చ నిర్ధారణం" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చెడు షష్ఠికి, లోపల=లోపల యనునది వచ్చును. దేవతలలోపల గౌరి యధికురాలు. శేషేషష్ఠీ=

శేషార్థమందు వచ్చుషష్ఠికి, య్యొక్క=య్యొక్క యనునది యగును. అంబయ్యొక్క దాసుఁడు. విషయనిమిత్తాదిజా=విషయనిమిత్తాద్యర్థములం బుట్టిన, అన్యా= సప్తమికి, తథైవ=అట్లలాగుననే యుండును. హరివిషయము, హరినిమిత్తము, ఆదిశబ్దముచేత సతీసప్తమియును వర్తమానార్థ మయియే యుండును. హరిరక్షిం చుచుండఁగాను.

స్యాదమహతాం విభక్తౌ సోశ్చము తదుపరి పునర్బుబూ ప్రాచామ్
సోర్లు గిత ఉత్బహుత్వే సమ్బుద్ధౌ నాదితాం జసః కిశ్చ. ౯

ఇది యాఱుసూత్రములు. అమహతాం=అమహత్తులకు, విభక్తౌ= సప్తవిభక్తులును బరమై యున్నపుడును, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, ఆదేశమై, ము=ము అనునది, స్యాత్=అగును. వనము, ప్రథమైకవచనాదేశము. వన ములు, వనమును, వనముచేత-ఇత్యాది, తదుపరి=ఆమూమీఁదను, పునః= తిరుగ, ముబూ=ము, బు అనునవి వచ్చును. అని, ప్రాచాం=పూర్వులయొక్క మతము. వనము+ము, అని యుండిన, మొదటి ము, సున్నయై ద్విత్వమా యెను, వనమ్ము; బు, ఉండిన నట్లే వనంబు అని రూప మాయెను. ఇతః= ఇకారాంతముమీఁద నుండెడి, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, లుక్=లోప మ గును. హరి, గిరి. బహుత్వే=బహువచనమందు, ఉత్=ఉకారము వచ్చును. హరులు, గిరులు. ఇతాం=ఇకారాంతములకు, సమ్బుద్ధౌ=సంబుద్ధిపరమై యుం డిన, అత్=అదాగమము, న=లేదు. ఓహరి, ఓశౌరి. జసః=షష్ఠ్యైకవచనము నకు, కిః చ=కి, అనునది యాదేశమై వచ్చును. హరికి.

టాదా విత్తో ననిస్స్యా దీదన్తా ఇద్వదేవ కృతహ్రస్వాః
వికృతౌ క్వచిచ్చ లోపో మోర్దీర్ఘ శ్చాత ఆదిమస్య భవేత్. ౧౦

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఇతః=ఇకారాంతమునకు, టాదా=తృతీ యాదివిభక్తి పరమై యున్న, నిః=న్యాగమము, నస్యాత్=లేదు. హరిచేత, హరి వలన. కృతహ్రస్వాః=అనంతరసూత్రముచేత హ్రస్వముం బొందిన, ఈదన్తాః= ఈకారాంతములును, ఇద్వదేవ=ఇకారాంతములవలెనె యుండును. సేనాని, అగ్రణి. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, క్వచిత్=ఒక్కొక్కదిక్కున, మోః=మూకు, లోపః=లోప మవును, ఆదిమస్య=ఆమొదటనుండెడు, అతః=అకారమునకును, దీర్ఘశ్చ=దీర్ఘమును వచ్చును. చకారము వలన వికల్ప మనుట, జంపాలు, జొం పాలు.

సర్వత్రోదోతోర్వ్వర్భవతి మువ ద్ధుజ్మహత్పదానాం వా
డుజతౌతు నప్లుతస్స్యాత్సమ్బుద్ధా విత్యుతాం విదుఃకేచిత్. ౧౧

ఇది మూఁడుసూత్రములు. ఉదోతోః=ఉకారాంత, ఓకారాంతములకు, సర్వత్ర=సప్తవిభక్తులయందును, వుః=వు, అనునది, మువత్=ము, అనుదానివలెనే, భవతి=అగుచున్నది. ప్రథమైకవచనమున కాదేశ మయ్యెను గనుక మచోటుల విభక్తి దాపయి యును వచ్చుననుట. గురువు, వస్తువు, ధేనువు, గురువులు, గురువులచేత-ఇత్యాది. ఓకారాంతమునకు, గోవు, గోవుచేత. మహత్పదానాంవా డుజ్-మహత్పదానాం=మహత్పదములకు, వా=వికల్పమున, డుజ్=డుజ్ఞు వచ్చును. విష్ణుఁడు, విష్ణువు, శంభుఁడు, శంభువు. సమ్బుద్ధౌ=సంబుద్ధియందు, ఉతాం=ఉకారాంతములకు, డుజతౌతు—డుజ్=డుజ్ఞును, అత్=అదాగమమును, న=లేవు, ప్లుతః స్యాత్=అంత్యవర్ణమునకుఁ బ్లుతమువచ్చును. ఇతి=ఇట్లని, కేచిత్=కొందఱు, విదుః=తలంతురు. ఓవిష్ణూ! 3, ఓశంభూ! 3. ఇందుకుఁ బ్రయోగము వాగనుశాసనులు తామే చెప్పినారు. "జరత్కారూమునిశ్రేష్ఠ"-"జరత్కారు ర్జరత్కార్వా" అని వ్యాసులు చెప్పినారు. కనుక, ఉకారాంతములు, "కేచిత్" అన్నాఁడు గనుక విష్ణుండ అనియు నుంగలకు.

దీర్ఘాణాం హ్రస్వస్స్యాన్నచ దేశ్యపదే నచైకవర్ణేపి
డా బవిధాత్రాదేరు స్తస్యచ వా తావుభౌ రమేశసమౌ. ౧౨

ఇది యాఱు సూత్రములు. దీర్ఘాణాం=దీర్ఘములకెల్ల, హ్రస్వః-స్యాత్=తెనుఁగున హ్రస్వమవును. అంబ, లక్ష్మి, కరభోరు. దేశ్యపదే=దేశీయపుఁదెనుఁగునందు, న చ=లేదు. నవలా, నేఁజా, లకోరీ, ఇత్యాది- ఏకవర్ణేపి=ఏకాక్షరతత్సమమందును, నచ=లేదు. స్త్రీ, శ్రీ, స్త్రీ. డాప్, అవిధాత్రాదేః, ఉః=అవిధాత్రాదేః=విధాత్రాదిగణవ్యతిరిక్తమైన, ఉః=ఉకారాంతమునకు,డాప్=డాప్ అనునది యాదేశము వచ్చును. డాప్లో డకార పకారములు పోఁగా, ఆ- యని శబ్దశాస్త్రన్యాయమున ఋకారమును గొట్టి నిలువఁగా-కర్త, ధాత. తస్యచ=అవిధాత్రాదికిని, వా=వికల్పమున, డాప్వచ్చును. విధాత, మాంధాత. తౌ ఉభౌ=ఆడాబంతౌ ఉడాబంతములు, రెండును, రమేశసమౌ=రమాశబ్ద, ఈశశబ్దములవంటి వౌను. విధాత యనిన రమాశబ్దమువంటిది. విధాత్రుఁడు, ఈశశబ్దమువలెనే యకారాంతమై యుండును.

క్వచి దమహతోఽపి డుజ్స్యా దేకాదే రమహతాంచడావున్న
స్త్రీత్వ బహుత్వే సురాదే రసమాసే లుగ్భవే త్కుశాదే ర్మోః. ౧౩

ఇది నాలుగుసూత్రములు. క్వచిత్=ఒక్కొక్కచోట, అమహతోఽపి=అమహత్తునకును, డుజ్స్యాత్=డుజ్ వచ్చును. పుట్టిమొక్కఁడు, వనమొక్కఁడు. ఏకాదేః=ఏకాదిగణమునకును, అమహతాం చ=అమహత్తులకును, డౌ=డుజ్ పరమై యుండిన, ఉత్=ఉకారము, న=లేదు. ఏకాద్యులు-ఒక్కండు, మొరియుండు, సురియుండు, పాపండు, ఇత్యాది. కత్తళఁడు, కైరఁడు, జన్నఁడు, అశ్వవాచకములు. వీనికన్నిటికిని, క్వచిదమహతోఽపి డుజ్స్యాత్, అని డుజ్ వచ్చును. సురాదేః=సురాదిగణమునకు, అసమాసే=సమాసముగానియప్పుడు, స్త్రీత్వబహుత్వే=స్త్రీలింగమును బహువచనమును నగును- సురలు. సమాసమైన భూసురుఁడు. సురాదులు ప్రయోగముచేతఁ దెలిసికొనునది. కుశాదేః=కుశాదిగణముయొక్క, మోః=మూఁకు, లుగ్భవేత్=లోప మగును. కుశ, దర్భ, హంస, దూఁత, ఇత్యాది.

షష్ఠీవిశేషణానాం ప్రథమాస్యా ద్వ్యవహితాశ్చ సర్వేస్యుః
వికృతౌచ స్త్రీలిఙ్గాః స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాస్యుః. ౧౪

ఇదిమూఁడుసూత్రములు. షష్ఠీవిశేషణానాం= షష్ఠ్యంతములయొక్క విశేషణములకు, ప్రథమాస్యాత్ = ప్రథమ వచ్చును. "శిష్టవత్సల గౌరి కాత్రితుఁడ నేను". సర్వే= సర్వవిభక్తివిశేషణములును, వ్యవహితాశ్చ =విశేష్యముతో వ్యవధానము గలిగియును (అడ్డముగలిగియును) నుండును.

గీ. ఆశ్రితావన సురల ము న్నంబ ప్రోచె, శంకరునిరాణి నర్చింతు శైలసుతను
ఇందువదనకుఁ బ్రణతి సర్వేశ్వరికిని,యాద్యయం దనురక్తిమాయార్యయందు.

స్త్రీలిఙ్గాః= స్త్రీలింగపదములు , వికృతౌచ= తెనుఁగునందును, స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాః= స్త్రీలింగములైనవిశేషణవిశేష్యములుగలవి, స్యుః= అవును. చకారమువలన సంస్కృత స్త్రీలింగపదవిశేషణములు స్త్రీలింగములే యనుట. గౌరి భక్తవత్సల, గట్టురాపట్టి యాపన్నవరద.

ఉభయవిధ మమహతీనాం నియత స్త్రీప్రత్యయస్తు సర్వాసామ్
ఇతరత్రచ ద్వితీయా తస్యాః ప్రథమాచ జడపదానాంస్యాత్. ౧౫

ఇది నాలుగుసూత్రములు. అమహతీనాం= అమహత్తులైన స్త్రీలింగములకు, ఉభయవిధం=పుంలింగ స్త్రీలింగరూపవిశేషణములు రెండును గలవు.

శరచ్చంద్రిక మనోహరము, పుష్పలత మనోహర- సర్వాసాం= స్త్రీవాచక ములైన తెనుఁగు సంస్కృతముల కన్నింటికి, విశేషణములకు, స్త్రీప్రత్యయః= జీప్, జీషులు మొదలైన స్త్రీ ప్రత్యయములు, నియతః=ఆవశ్యకము. శరచ్చంద్రిక తాపాపహారిణి, మిన్నేరు శివజటాజూటవాసిని, అంబ సకలజగత్కర్త్రి. ద్వితీయా=ద్వితీయావిభక్తి, ఇతరత్ర చ=తనచోటఁగాక కడమవిభక్తులచోటను వచ్చును. హేతిని నఱకెను, తృతీయయందు ద్వితీయ. ద్వారక నున్నాఁడు, సప్తమియందు ద్వితీయ. జడపదానాం=జడపదములయొక్క, తస్యాః =ఆద్వితీయకు, ప్రథమాచ= ప్రథమావిభక్తియును, స్యాత్ = అగును. కొండదిగె, రథ మ్మెక్కె- చకారమువలన ద్వితీయయు నుండును. వనమును జేరి.

స్తోవావౌ రైనావోః స్త్రీవద్గ్లౌ ర్భ్వాదివోస్తు జౌయత్తత్
వాయిరవు ర్వక్రతమా వృద్ద్వన్ద్వే ఽరః క్వచి ద్గకారోవః. ౧౯

ఇది యాఱుసూత్రములు. రైనావోః=రై శబ్ద నౌశబ్దములకుఁ దుదను, అవావౌ=ఓ కారమును, అనయునదియు (ఓ + అవ, అవావౌ)స్తః=అగును. రో, నావ- గ్లౌః=గ్లౌశబ్దము, స్త్రీవత్ =స్త్రీశబ్దమువంటి దౌను, ఏకాక్షరమై నిలుచు ననుట, గ్లా. భూదివోస్తు=భూ, దివ్ శబ్దములకు, జౌ=సంస్కృతము లో సప్తమ్యేకవచనమందు, యత్ =ఏరూపమో, తత్ =ఆరూపమే యగును, భువి, దివి. వక్రతమా=ఐ, ఔలు, వా=వికల్పమున, అయి రవుః=అయి, అవు, అని యుండును కైలు, కయిలు; ఔరా, అవురా. ద్వన్ద్వే=ద్వంద్వసమాసమందలి, ఉః=ఋ కారమునకు, క్వచిత్ =కొన్నిచోటుల, రః=రేఫమగును. మాత్రపితృభావనను శైలపుత్రిఁ గొలుతు. కొంద ఱీ క్వచిచ్ఛబ్దము నుత్తరమునకే యన్వయించుకొందురు. గః=గ కారము, క్వచిత్ =కొన్నిచోటుల, వః=వకారమౌను. ప్రేగులు, ప్రేవులు; తొగలు, తొవలు; పగలు, పవలు; ఇత్యాది.

న్వన్తా న్నామ్నః కుజ్నోర్బహువచనే కుత్రచి న్నులోపశ్చ
సలలో ర్బిన్దుయుతో డుర్వా లులయో రుల్లుగపి తయోః పరతః. ౨౦

ఇది మూఁడుసూత్రములు. న్వన్తాత్ =నుకారము తుదయందుఁ గల, నామ్నః=శబ్దమునుండి, నోః=నుకారమునకు, బహువచనే=బహువచన మందు, కుజ్ =కుజాదేశ మగును. జకార మిత్తయిపోయిన, జిత్తు గనుక యర్థబిం

దుయుక్తమగును.* కొలను, కొలఁకులు; కెలను, కెలఁకులు, మ్రాను, మ్రాఁకులు; క్వచిత్ = కొన్నిటియందు, నులోపశ్చ = నుకారలోపమును నగును. చేను, చేలు; మీను, మీలు. చకారప్రయోగముచేతఁ గొన్నింటికి లోపము లేదు. మేనులు, కానులు. లులయోః = లు, ల, అనునవి పరమై యుండిన, సలలోః = లకారయుక్తమైనలుకారమునకు, వా = వికల్పమున, బిన్దుయుతః = సున్నతోఁగూడిన, డుః = డుకారము, వచ్చును. తయోః = ఆలులలకు, పరతః = పరమైయుండెడు, ఉల్లుగపి = ఉకారలోపము నగును. విల్లు, అనులకారయుక్తమైనలూకు విండులు, అని వచ్చును. ఉకారలోపమైన, విండ్లు, అని వచ్చును. వికల్పము గనుక విల్లును గలదు. ముండ్లు, ముండ్ల, ముండ్లమ్రాను, "బహువచనే" అనుపదమనువర్తించుచున్నది.

నిత్యం దారాదేశ్చ స్యాల్లో ర్లులయో రురౌచ తత్రస్తః
రోలో డలటా ముదితాం తస్య చవా లుక్సలోలోశ్చ. ౧౮

ఇది నాలుగు సూత్రములు. దారాదేశ్చ = దారాదిగణముయొక్క, లోః = లుకారమునకు, లులయోః = లులలుపరమైయుండిన, నిత్యం = నిత్యముగాను, బహువచనే = బహువచనమునందు, డుః = డు అనునది వచ్చును. (బహువచనడువర్ణకము లనువర్తించుచున్నవి) దారాదు లనఁగా, ఆలు మొదలైన తెనుఁగు శబ్దములు. తత్ర = ఆదారాదులయందలి, లులయోః = లు, ల, యనువానికి, రురౌ చ = రు, ర, యనునవియు, స్తః = అవును. ఆండ్రు, జవరాండ్రు, కోడండ్రు, చెల్లెండ్రు; వాండ్రు, వీండ్రు, విలుకాండ్రు, అనుస్థలములడకారము మునుపే యున్నది. దారాదులలోనివి గనుక రురలు వచ్చినవి. రః = ర అనుదానికి, లులలుపరమై యుండిన, లః = ళకారము వచ్చును. గోరు, గోళ్ళు; ఏఱు, ఏళ్ళు; ఉత్తరసూత్రముచేత, ఉకారలోపమైనది. డలటాం = డ, ల, ట, అను నీమూఁటియొక్క, ఉదితాం = ఉకార, ఇకారములకు, తస్య చ = మునుపటిసూత్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన, రు అనువానియొక్క యుకారమునకు, వా లుక్ = వికల్పముగ లోపము వచ్చును. వికల్పము గనుక గోరులు అనియుం గలదు. రః = అని పొల్లు రేఫ చెప్పినాఁడు గనుక, ఉకారలోపము లేనప్పుడు లకారాదేశము రాదు. పాడి, పాళ్లు; త్రాడు, త్రాళ్లు; అంబలి, అంబళ్లు; చాలు, చాళ్లు; చెట్టు, చెట్లు; పెట్టు, పెట్లు; జట్టి, జట్లు; పెంటి, పెంట్లు; ఇత్యాది. సలః = లకారయుక్తమైన, లోశ్చ = ళుకారమునకును, ఉకారలోపమగును. పంది ళ్వేసి, అంబళ్వార్చి.

---

* కొలను, కొలంగ్ కులు; కెలను, కెలగ్ కులు, మ్రాను, మ్రాగ్ కులు-పా.

ఔపవిభక్తికలీనా మిల్లు గ్బహుళం తథైవ డు శ్చ స్యాత్
అపి సంయుక్తసమాప్తౌ భూయోన్తే లుక్ప్రదృశ్యతే నామ్నామ్. ౧౯

ఇది రెండు సూత్రములు. ఔపవిభక్తికలీనాం=ఔపవిభక్తికములయందలి లి యనునక్షరమునకు, ఇల్లుక్, బహుళం=బహుళముగా, ఇకారలోపమగును. తథైవ=ఆలాగుననే, డుశ్చ=డుకారమును, స్యాత్=అగును. గుద్దలి, ఇకారలోపమై, ఉకారము వచ్చి, గుద్దండ్లు, గొడ్డండ్లు, గోకండ్లు, ఇత్యాది బహుళగ్రహణముచేత, పందిలి-ఔపవిభక్తికమైనను రాదు. పెండిలి-ఔపవిభక్తికము కాకున్నను వచ్చెను. పెండ్లిండ్లు. లుః=లుకారము, సంయుక్తసమాప్తౌ, అపి=నామాంత్యాక్షరములతో స యుక్త మై ముగిసి పోయియు ను, నామ్నాం=నామములయొక్క, అన్తే = తుదయందు, భూయః ప్రదృశ్యతే= మరలఁ గనిపించును. ఇండ్లులు, పండ్లులు, పెండ్లులు-ఇత్యాది.

కేషాంచి దుదన్తానాం నేతి విభక్తౌ వునో లుక్స్యాత్
ఔపవిభక్తికనామ్నా మత్వంస్యా త్సప్తమీతృతీయార్థే. ౨౦

ఇది రెండుసూత్రములు. కేషాంచిత్=కొన్నియైన, ఉదన్తానాం=ఉకారాంతములకు, నేతి విభక్తౌ=న, అను సప్తమియందు, ఉనః=ఉన్ అనుదానికి, లుక్ స్యాత్=లోప మగును. (మేరున) చోటున, అనుసప్తమ్యంతమందు, టులోని, ఉకారమును న లోనిపొల్లును గూడి, ఉన్ అగును. దానికి లోపమయిన, "చోట" అని నిల్చెను. ఇటులే, ఊర, నడుమ, మీఁద మొదలైన రూపములు. ఔపవిభక్తికనామ్నాం=ఔపవిభక్తికనామములకు, సప్తమీతృతీయార్థే=సప్తమీతృతీయార్థములయందు, అత్వం స్యాత్=అకారము వచ్చును, విల్లు-అనుసౌపవిభక్తికనామమునకుసప్తమ్యర్థమందు, అత్వము వచ్చెను గనుక టివర్ణములోనియికార మకారమాయెను-వింట, ఇంట, మింట, కంట,ఇత్యాది.

అనుతాం స్త్రీయాం సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్యచ సులోపః
ఏదన్తతాచ నామ్నా మన్యతరస్యా మియాన్తానామ్. ౨౧

ఇది రెండు సూత్రములు. అనుతాం=ఉదంత వ్యతిరిక్తము లైన, సమానాం=తత్సమములకు, స్త్రీయాం=స్త్రీలింగమందును, సర్వస్యచ=ఉదంతములుసహా గా సమస్తమైన, స్త్రీసమస్య చ=స్త్రీసమశబ్దములకును, సులోపః=ప్రథ

మైకవచనలోప మౌను. అంబాశబ్దమున కీసూత్రమున నేకవచనలోప మై "దీర్ఘాణాం హ్రస్వః స్యాత్ " అని హ్రస్వము వచ్చిన, అంబ యని నిల్చెను. ఇట్లే గౌరి, వాణి మొదలైనవి. అనుతాం, అన్నాఁడు గనుక, ఉకారాంతములకు లేదు. భీరువు, చంచువు. వు అనువర్ణకము వచ్చునని మునుపే చెప్పినారము. గోడ, మేడ మొదలైనవి స్త్రీసమములు. ఇయాన్తానాం=ఇయయనునది తుదగాఁగల, నామ్నాం=నామములయొక్క తుదకు, అన్యతరస్యాం=వికల్పమున, ఏదన్తతా చ=ఏకారాంతత్వమును, అగును. గద్దియ, గద్దె-సురియ, సురె-ఇత్యాది. నామాఁత్యత్వము గ్రహించుకొని, ముత్తెము, ముత్తియము; విడెము, విడియము-ఇత్యాదులయందును జెప్పుకొనునది.

వికృతౌ సద్దేశ్యాః క్లీబసమాః స్త్రీసమాశ్చ నాన్యే స్యుః
క్లీబసమా అమహద్వత్ స్త్రీవత్స్యుః స్త్రీసమా స్సమాస్తు సమాః. ౨౨

ఇది నాలుగుసూత్రములు. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, సద్దేశ్యాః=దేశ్యశబ్దము లన్నియు, క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు ను, స్త్రీసమాశ్చ=స్త్రీసమములును గాని- అన్యే=పుంసమములు, నస్యుః=లేవు. క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు, అమహద్వత్ =అమహత్తులైన తత్సమములవంటివి యగును. "ము ర మహతాం " అని ము వచ్చు ననుట. అందము, చందము, గుఱ్ఱము, పల్లము-ఇత్యాది. స్త్రీసమాః=స్త్రీసమములు, స్త్రీవత్ =స్త్రీలింగ తత్సమములవంటివి, స్యుః=అవును. హ్రస్వవిభక్తిలోపము లగు ననుట- గోడ, మేడ, మోవి, బావి చామ, మోరు, పుల్లె, పల్లె, ఎల్ల-ఇత్యాది. సమాస్తు=తత్సమములు, సమాః= యథాపూర్వ సమములై యుండును. రాముఁడు, సీత, రఘుకులము.

శా. కర్ణాంతాయతచారునేత్ర కమలాకర్పూరకూర్చత్రపా
వర్ణ శ్రీకర మంత్రసాదిత విభాస్వద్రూప చిద్రూప సౌ
వర్ణోదంచిత మంచ బిందు మయ దీవ్యద్దివ్య సింహాసనాం
తర్ణిష్పంద విహార *హారకలికోద్యత్కాంచికాభూషణా.

గద్యము-ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్దచింతామణియందు సకలకవితాస్వతంత్రభట్టారక యెలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీతంబైన టీకాగ్రంథంబునం దజంతపరిచ్ఛేదము.

* పద. కలికా—పా.

పాలింప లేఁ దయా ప్రభు వెందు నీకన్న నీకన్నబిడ్డని వీఁక నెన్ను
పతితుండు లేఁడయా పరికింప నాకన్న నాకన్నమహినొప్పు నరులలోనఁ
బడుచున్న పాటు లెప్పుడుఁ జెల్పనా విన్న నావిన్నఁదన మింకఁ బోవఁజూడు
గతినీవె లేరికఁ గడతేర్పు నాయన్న నాయన్నమాటల న్యాయ మెఱిఁగి
యిది నిజం బని కరుణ నన్నేలితేని, కేనియవిధంబు నీకథలానలేనె, చారుఁగ
వినిపింతు నిదె నాకవిత్వంబు తాళరా తాళరాగైక్యనృత్యప్రమోద
నీవె దైవము నాకు నీపదమానరా మానరా జాగు రామానుజన్న
నాకింత కెన్నిజన్మంబులో యెంచరా యంచరాయనిసాదిఁ గాంచినవారి
ప్రబలతాపత్రయబాధల కోపరా కోపరాగస్వాంతకుజనదూర
యరసియిఁక నైన నామొఱ నాలకింపు, కింపురుషయక్షగంధర్వకృతసపర్య-
సిద్ధింపనేర్చునే శ్రేయోనిశాంతంబు శాంతంబు నావంటిచపలమతికి
సమకూడనేర్చునే సంపన్నిదానంబు దానంబు నావంటి హీనగతికిఁ
జేకూరనేర్చునే చింతావియోగంబు యోగంబు నావంటి భోగరతికిఁ
బొసఁగంగనేర్చునే భూతహితత్వంబు తత్త్వంబు నావంటి దైన్యకృతికిఁ
గాన నిటువంటి పతితుఁడ నైన నాకు, నాకుజాతునికట్ల నీనామమబ్బెఁ, జా.
నీపార్శ్వముల రుక్మిణీసత్యభామలు భామలస్మితముఖులై వసింప
నీయోష్ఠమునఁ గరాన్వితవేణుకాండంబు కాండంబునించురాగమున నొప్ప
నీశయద్వయిని మానితశంఖచక్రముల్ చక్రము ల్వేలయు తేజమునఁ దనర
నీమేన నిర్మలహేమాభవాసంబు వాసంబు దీపించు వన్నె నలర
నుదుటఁ గస్తూరితిలకంబు నొదలమించు, మించునీమూర్తిఁ గాంచి సేవించువాఁడఁ-
భూపీకృతామ్నాయభావనాచరణము ల్చరణముల్వ్యత్యస్తసరణి నిలిపి
యశ్రాంతసంశోషితాభీరవంశంబు వంశంబు మోవిపై వఱలఁజేసి
వర్షావసరచరద్వారిదాబర్హంబు బర్హంబు మౌళి నేర్పడ ఘటించి
జితిభూభయంకర దేవతాసుముఖంబు సుముఖంబు నొరగా సొంపొనర్చి
నట్టి నీదివ్యమగు తేజ మనువియోగ, యోగవేళఁ గనంబడు నొక్కొ నాకుఁ
జారుతరమందహాసపోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౦

— (3) పితృమాతృదశకము. —

మొదలనె బ్రహ్మంబు పదునాల్గుభువనము ల్భువనము లొంకిగాఁ బూనెఁ గుక్షి
వంతనే విభుఁ డాద్యుఁడై మహదాదుల దాదులఁగా స్వతంత్రత విధించె

తీవి నేమేధావి జీవపార్శ్వస్థుఁడై స్వస్థుఁడై వటపత్రశాయి యయ్యెఁ
జెలఁగి యేదేవుండు సృష్టిసంధాతను ధాతను నాభిపద్మమునఁ గాంచె
నట్టినిను దేవకిపిచండమందు దేవ, దేవ నవమాసములు మోచి తిరుగుటరిది
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౧

శంఖచక్రగదాసిసాధనోత్తరములు కరములు నాలుగు పరిఢవిల్ల
ధృతకిరీటాధరీకృత భాస్వమస్తంబు మస్తంబు నిస్తులమహిమ నొప్ప
లలితరేఖాభాసిలక్షణాస్పదములు పదములు పల్లవప్రభల నలరఁ
బూర్ణప్రతీకస్థభూషానికాయంబు కాయంబు దివ్యమంగళతఁ దనర
నెసఁగునిటువంటినినుఁబుటటింటఁగన్న, కన్నతలిదండ్రులెంతసంపన్నులొక్కొ.

ప్రచలితహేమాద్రి పక్షావిశేషుఁడై శేషుఁడై పూనె నేజితజడాగ్రి
విధినిశివేళ నుదధిఁ బాఱ మత్స్యమై మత్స్యమై త్రిప్పె నేమహితకీర్తి
తరువంగఁ గ్రుంగు మంధానాద్రిఁ గూర్మమై గూర్మమైమోచె నేధర్మవర్తి
యతలస్థమహిఁ దిరస్కృతసోమఘృష్టియై ఘృష్టియైయెత్తె నేస్పష్టమూర్తి
యట్టినినుఁగాంచువసుదేవుఁడతిరయమున, యమునదాఁటివ్రేపల్లెకునరుగుటరిది

ముందఱ నిడుకొని ముదుక నేర్పరిపాటి పరిపాటి తైలంబు శిరమునంటి
యూరువులందిడి యుదకశీకరములఁ గరములు సున్నితోఁ గలయ బులిమి
మృదులోష్ణధూతహరిద్రకృజ్జలముల జలముల దోయిట జలకమార్చి
కడువేగముగ మేనితడిని బయ్యెదనంట నెదనంటఁ జేర్చి పెంపొదవనొత్తి
కుత్తుకకు డాయఁ జేతుల నెత్తిపట్టి, పట్టివని ముద్దుగొను తల్లి భాగ్యమే మొ-

నిటలస్థలిని జ్యోతిఘటియించుఁ గావునఁ గావునఁ బోరిడి కలఁగు వేళ
బొమలక్రిందున రేఖ నమరించుభసితంబు భసితంబు కడు దుళ్ళి పడెడువేళ
నొకచెక్కిటనె రక్ష నుంచు నంజనముచే జనముచేకొని ముద్దుగొనెడువేళ
మొలత్రాట నింగువ ముడిచిన ముడిపెట్టు ముడిపెట్టిపురుడంటి బడలువేళ
నందసతియిట్లునినులోచనముతఁగాంచి, కాంచినవధూటికధికంబుగాఁగఁ బెంచె-

ప్రక్కలో నిడుకొని పలుమాఱు జోకొట్టి జోకొట్టి పుణుకుచు జోలవాడుఁ
బోరువెట్టిన భుజంబునఁ జేర్చి చిచ్చోసి చిచ్చోసి యని వ్రేళ్ళఁ జిచ్చుకొట్టు
హాయి రేయనుచు నుయ్యాలనుంచి లాలించి లాలించి మెల్లమెల్లనఁ గదల్చు
బూచివచ్చెనటంచు బుసవెట్టి బెదరించి బెదరించి మీఁగాళ్ళఁ బెట్టియూఁచు
నిన్ను నిన్నివిధంబుల నిద్రఁబుచ్చి,బుచ్చిశిశువంచుఁ దల్లిపాలిచ్చు లేపి, చా.

వనమాలికేవలార్భకుఁడనఁ జనుబాలుఁ జనుబాలు గుడుపవే సమయమెఱిఁగి
వినఁజాలఁ బ్రొద్దెక్కె ననుచు నీవెన్నఁగా వెన్నఁగాచిననేతి నన్నమిడవె
లీల నుయ్యెలఁ బవ్వళించి పెంపొందుగాఁ బొందుగా నిఁకని ద్రపుచ్చఁదగదె
తడవాయె నిద్రించి తాళఁ డాఁకలికినోఁ కలికి నేర్పున మేలుకొలుపఁగదవె
యనుచు నందుండు నీతల్లి ననుచుటప్పు, టప్పటికి నెన్నఁగాంచు మోహమునఁ గాదె-
నునురావిరేక నెన్నుదుటిపై నలకల నలకలాపాగ్రణిన్మై మెలంగ
నురమునఁ బచ్చల నొప్పి యొప్పులెగోరు పులిగోరుపతకంబు పొంకమలర
నడుమున మణివితానపు మొలుఁగంటల గంటల మొలనూలు గల్లురనఁగఁ
దళతళదివ్యరత్నప్రభావలయము ల్వలయముల్ హస్తాగ్రములఁ జెలంగఁ
దనరు నీజానుయానంబు తల్లి చూచుఁ, జూచుకంబులఁ బాలిచ్చి చొక్కఁగాదె-
కుడువ రాచను బువ్వగడియలో నుడుకు నే నుడుకు నేర్పున నూఁదియిడుదు ననుచు
మీఁగడ పెరుఁగుతో మెసవు మోగిరము వేగిరము వేడుక సుభాకృతియటంచుఁ
జెచ్చెర భక్షింపు చేకొని యీ వెన్న యీ వెన్న నేల నన్నెప్పు డనుచుఁ
ద్రాగురా నునుపంచదారతో నీపాలు నీపాలు సున్ని లేఁ బాప యనుచు
నిత్యము నుజిన్ని పాయపు నిన్న భూత, భూతదయగల్గుజనయిత్రి బుజ్జగించుఁ-
శింశుమారస్థ దివ్యాంశు విగ్రహముల గ్రహములఁ దారల రాశికములఁ
బూర్వదిక్పాలాదిపుటభేదనంబుల నంబులఁ దనరుసప్తార్ణవముల
భూజలాగ్ని మరున్నభోభూతగణముల గణములు దిశల నాకాశచరుల
నతలాద్యధోలోకగతఫణిసత్వముల సత్వములు జంగమస్థావరముల
మృత్తుఁ గనుమంచు నీవు నోరెత్తఁగాంచెఁ, గాంచనాంశుక జననినీగర్భమందుఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. 30

—(4) బాలదశకము. —

నరుల కిందలిజీవనంబులు భంగముల్ భంగము ల్జీవనప్రతతియందుఁ
జరము లిందలి గోవృషస్త్రీసురత్నము ల గణ్యము ల్లన నచరంబు లందు
నమృతాప్తికిందు ననాయాసమథనంబు మథనంబు లమృతసంప్రాప్తికందు
నిందవస్థలమూఁట నందాత్మచర్యలు చర్యలు రెండవస్థలనె యందు
ననిక దా వార్ధిఁ దొలఁగి బాల్యమునఁ బాడి, పాఁడిపంటలుగల్గు వ్రేపల్లెనుంట
దారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. 31

త్రైస్త్రిక్తప్రసూతజ్ఞని సారెకుఁ సారెకుఁ దోలునొత్తఁ జప్పరించి
పిదపఁ దజ్జనయిత్రి పృథుకుచాహారంబు సారంబుగలతనుస్తన్యమౌని [వి
యుభయసంధ్యలయందునుగ్గునాముదముతో ముదముతోఁ జనుబ్రాలుపిసుకఁ ద్రా
త్తూర్ణదూరీకృతాజీర్ణవికారంబు కారంబు వారసంగతిని గ్రోలి
యలరెతివిగాదెతచ్ఛైశవానుభవము, భవముగలవారలకుఁ గదా ప్రాప్తముగుట-
నులుకకంకటిఁ బ్రొత్తియలఁ గూర్చునెమ్మది నెమ్మది వటపలాశమ్ముఁ దలఁకు
వెడనెడఁ జనుబ్రాలుగుడుచుఁ దానుదురుచినుమురుచిక్రతువపాహుతిదలంప
వాభీరజనమనోహరణమౌనవలీల నవలీల లసి విభువ్యక్తి దలఁప
వధిగతదధిభాండ మథనస్వనంబున నంబునర్గి రావంబు దలఁప
వంబపతిభక్తిచే నలోపంబునంపు, నంపుసంపత్తి గనుటవిన్నొందె మఱపు-
వరకుంతలాళిభాస్వన్ముఖపద్మచేఁ బద్మచేఁ గను నొత్తఁబడిన వెవ్వి
పావనకృత్తుంగభంగత్వగంగకు గంగకుభవజనకంబు లెవ్వి
యచలితయోగియోగానుసంధానప్రధానప్రచారంబు లైన వెవ్వి
సకలవర్ణాశ్రమాచార విస్తుతులంపు శ్రుతులంపు నృత్యాంబు ద్రొక్కె నెవ్వి
యిట్టి నీపాదములు నందునింట బెదరి
బెదరికని తప్పటడుగులు పెట్టుటరిది, చారు. ౩౮

అమ్మ పాలిప్పు డిమ్మని పటాంచలముఁ జంచలము చెందఁగఁ బట్టుసమయమందు
నమ్మ వెన్నయొసఁగు మనినుంఖదండంబు దండంబునిడి పట్టుతఱిని మఱియు
నవ్వపెట్టవె బువ్వ యని లీల వ్రేలిచే వ్రేలు చేకొని పట్టువేళయందు
నప్పచ్చి దే తల్లి యని శుభాకరములు కరము లడ్డమువట్టు కాలమందు
నిట్టినీశైశవక్రీడలింతియెన్ని, యెన్ని పనులున్న మానినీయిష్టమొసఁగుఁ, జారు.

సతతభక్షితమఘాహుతిసరసాన్నంబు సన్నంబుగాఁ దిన సరణిమొసవ
సర్వవేదాకృతి శ్వరపలుకులు పలుకులు గడుముద్దుగులుకఁ బలుకఁ
బ్రాణ్యంతరనుగత పాదపల్లవముల లవములగతి వీథి లగువులెత్త
శ్రుతిరవాకర్ణనశ్రుతివల్లవార్తల వార్తల సార్థక్యవ్యక్తి వినఁగ
నేర్చుకొను టద్భుతము గాదె నీవు మంద
మందచర్యలఁ బ్రాకృతుమ్మాడ్కిమెలఁగి, చారు. ౩౯

ఆత్మాలయము దాఁటునంతకు నడుగున నడుగు నవీనకుహాకతనిడుచు
నవలివీథికిఁ బోవునంతకుఁ బదమెత్తి పదమెత్తితిన్నగాఁ బాడుకొనుచు

నరసి సేస్తులఁ గూడునంతకు నల్లన నల్లనఁ గనువారి నడిగికొనుచు
నచటఁ బెన్నుద్ది యా నంతకు గొబ్బున గొబ్బునఁ గసరి కేగో యటంచు
నాటలకు వేఁట వెడలి ఘోయనుచునంత,నంతభూర్తశిఖామణివైతివౌర, చారు.

అన్న రా మనమాటలాడంగఁబోవలెఁ బో వలెవాటెంకఁ బోనఁగదోయి
తల్లులు గనికొట్టఁ దలఁతురు మనముల మనములఁ గోపంబు మాన రెపుడు
వెన్న దొంగిలి తెత్తు విను మన కిరువుర కిరువు రథోదరం బీదినంబు
ఆటల కధికుల మయ్య యీమందలో మందలోలాత్మడింభకులకన్న
ననుచు నమ్మించి సకలగుణాభిరాము
రాముఁ దోడ్కొని రాజమార్గంబుసారవె, చారు. ౩౮

సంహిత విని వచోర్ఘురిఁ బదక్రమముల క్రమములఁ దప్పక ఘనను చెప్పి
సాము చూచి ప్రయోగసంహార మనువుల మనువులస్మృతికీతిమహిమ తెన్ని
క్రయవిక్రయస్థితు ల్గని యాదివృద్ధుల వృద్ధులగతి వివరించి మించి
ఋనుల నన్నిటిఁ గాంచి బహువిధోపాయము ల్పాయముల్గల వారిఫణితిఁ దెలిపి
ప్రబలు నిను ముఖబాహూరుపాదజన్మ
జన్మబాలురు గని నిల్వఁజాల రెదుటఁ, చారు. ౩౯

గళదచ్ఛదధిపయఃకణమై వశీకర శీకరకణము నిరాకరించి
లవరజస్సహితావయవమై విభూతిద భూతిదనర్చు శంభుని నెదిర్చి
చలదలకాస్యమై జలదపోతాంజనతాంజనగిరి శృంగ మపహసించి
నవనీతదిగ్ధమై పవిభవాభాసిత భాసితహరినీల మోసరించి
భువనమోహనమగునీదుబుడుతమూర్తి, మూర్తిమంతంబుఁజూపినాయార్తినుడుపు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౪౦

(5) చోరత్వదశకము.

ఉదయాద్రి నేధనాథ్యులకైనఁ జిక్కని చిక్కని పెరుఁగు వాసింప జుట్టి
ప్రొద్దు జామైన సేపుణ్యులకందని కందని వెన్న నింపొంద మ్రెక్కి
మధ్యాహ్నవేళ నెమ్మది నట్టుగట్టిన గట్టినయంపు మీఁగడలు మెసవి
యపరాహ్ణమున నెట్టనై తడవారిన వారినంటని పాలు వడిగఁ ద్రావి
ప్రతిదినం బిట్టిచోరకర్మప్రసిద్ధి, సిద్ధవడసితి వే మంద నుద్ధరింపఁ
చారుతరమందహాస పోలూరి వాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౪౧

ఉట్టిఁగట్టిన వెన్న నొడియుచు నందక నందకధర కుంతనడుము పొడిచి
పులుసైనదధి ద్రావఁగలఁగుచు గదిపంచ గది పంచదార నేకలయఁబోసి
కాఁగుభాండములమీఁగడ లంట లావతి లావరి ధరవానిఁ బోవ నడిచి
కళకళఁబారలు దుగ్ధములానఁదటిగాక దరి కాఁక చన మధు వరసి నించి
శార్ఙ్గి నీవిట్టులనుభవించ వెయసాధ్య,సాధ్యకర్ముఁడవై బాల్యసమయమందుఁ, జా.

సమయ మెఱింగి వే చప్పుడు గాకుండఁ గాఁగుండలోఁ బాలు గఱచి త్రావి
పనులకై యొకబోఁటి చనుచోట నంతలో నంతలోలత వెన్న లరసి స్వీక్రి
త్రచ్చుకవ్వము నిల్పి వచ్చుకాంతను గాంచి తనుకాంచిరవుఁడవైదధిని జుఱ్ఱి
పొరుగున కొకవ్రేత మెరవడి చన్నంతఁ జన్నంతమీఁగడఁ జాల మెసవి
గండిదొంగలకగ్రేసరుండవైన,వైనతేయాశ్వనాకర్మవసువుగొనుము, చారు.

చెలులు వ్రేఁకటి నెడశిశువులకాఁగిన కాఁగినపాలార్చి కాని కొనవు
ఎటు చలింపనిఱాతి కెట్టిబా గట్టిది గట్టిది పెరుఁ గైనఁ గాని కొనవు
మిగులఁ గాఁగినపాలమీఁదఁ బాఁగనిపించు గనిపించుమీఁగడఁగానికొనవు
పెనుగానుచల్లలో మునుఁగక పైనిగ్గు పైనిగ్గు గల వెన్నగాని కొనవు
కోరుకులఁ జోరు లిటు దీర్చుకొనఁగఁగలరె
కలరె నీవంటి కన్నదొంగలు ధరిత్రిఁ, జారు. ౪౪

అంబతోఁ జెప్పెద ననుసారసాక్షిని సాక్షినిదోడ్పొని చను మటంచు
మరలి వచ్చిన నిన్ను మర్దింతు ననుబోఁటి ననుబోటి నీకుఁ జిక్కునెయటంచు
నిరుగువా రెఱుఁగఁ గు య్యిడు మచ్చెకంటిని గఁటిని నీపాడికలిమి ననుచు
నిన్నేమియనఁజాలనన్నకాంచనగాత్రిఁజనఁగాత్రివారంబుగొనక యనుచుఁ
దొడరి నీవిట్లు వ్రేతలతోడ మంద,మందలింపవె చోరకర్మములవేళఁ, జారు.

తెంపరి గాకున్న సంపత్తి పెరుఁగునే పెరుఁగు నేఁటి కొసంగు పృథునితంబ
చెనఁటికిఁ బాఁడివృద్ధినిఁ బొందునా పాలు నాపాలు గావింపు నాగయాన
నింపురచ్చలలోన నీహిత వెన్ననా వెన్న నావశము గావింపు తగుణి
తిట్టి నన్నదలింపఁ బట్టకు మీఁగడె మీఁగడ గొనువాఁడ మీననయన
యని వ్రజస్త్రీల నర్థించి నెనరుగలుగఁ
గలుగని యుపాయముల మంద నలరితౌర, చారు. ౪౫

గోవత్సరావసంకులగృహాంతరములఁ దరములు గడచుపద్ధతులఁ జూచి
దంపతీకలహప్రకంపితాలయముల లయములఁ గనని లౌల్యమునఁ జొచ్చి

బాలవృద్ధార్భటిభయదమందిరములఁ దిరము లఘువ్యక్తి నరసిచొచ్చి
వ్యాకీర్ణనిలోల్యత్సవస్త్రీబవంతుల వంతుల నెన్నుచు వరుసఁజొచ్చి
యట్టెసందడివేళల నాడి పాడి, పాఁడి సకలంబుగొని కొల్లలాడితౌర, చారు.

దొరకొడుకై యుండి దొంగిల నేటికే నేటికేవలులమే నీకు మేము
పూని యేమిడలేము వానికోర్కులు మేలు కులమేలువాని కీగుణము గలదె
రట్టుచేయఁగనందటము కానివారమా వార మాటడిచేయవలెనె యెపుడుఁ
గలఁచి హావ్యముల నెంగిలి చేయఁబాడియే పాఁడియేమర్యాద ప్రబలునింక
ననుచు వ్రేతలు దెలుపనీయంబవారి, వారివారించు నేరనివాఁడవంచుఁ, జారు.

నిలయంబులనుజొచ్చు నేర్పుదొంగలయందుఁ గలయందు నెన్నఁడుఁ గానమనుచు
ననుపమాత్మ ప్రిసర్వాదనామునియందు మునియందుఁ జెప్పఁగావినమటంచు
సంచారచపలంబుశంపార్భకములందుఁ గములందు నేనాఁడుఁ గనమదనుచుఁ
మిథ్యావచోభవామృతము తే నెలయందు నెలయందు నేభంగిఁ గలుగదనుచుఁ
బలుకు వ్రేతల యిండ్లలోఁ బాఁడిమరల
మరలఁ జెలరేఁగి కొనవె డింభకులఁ దనుప, జారు. ౪౯

వెన్నలు దినఁ గాంచి వేవే కవాటంబు వాటంబుగాఁ జిల్కు వైచి యోర్తు
పెరుఁగు జుర్రఁగఁ గని బిరబిర బరువెత్తి పరువెత్తి చెప్పఁగాఁ బఱచియోర్తు
మీఁగడఁ జెచ్చెర మెసవు రీతిని జూచి తిని చూచి మరిగినాఁ డనుచునోర్తు
పాలు ద్రావఁగ నోర్వఁ ఛరమై విలోకించి లోకించిదనుకంప లేక యోర్తు
తల్లి కెఱిఁగి ప నిను జోటఁద్రాటఁగట్టి, గట్టిపనిసేయదే చోరకర్మవేళఁ
జారుతర మందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౫౦

(6) జారత్వదశకము.

విలసిత కుందకుట్మలసుందరరదముల్ రదముల ముద్రిడఁ బెదవి నొక్కి
విస్ఫురత్తరముల వీజితలికుచములఁ గుచముల జంకకుఁ గొనినఁ బట్టి
తొడలపై నిడుకొన్న వడిసాభిమానంబు.....................
యెదుట నిల్చిన మీఁది కెగసి లోనలుగఁగా నలుగఁ గాఢాలింగనం బొనర్చి
బాలుఁడని చేరు చెలులపై భ్రాంతిపడుచుఁ, బడుచుఁదనమున నీరీతిఁ బ్రబలితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.

గోవులఁ గని భీతిగొనువానిగతి వేగ గతివేగమున వచ్చి కౌఁగిలించి
మేల దాఁచెదు పైఁట నిచ్ఛాసఫలముల ఫలముల నని కుచంబుల గ్రహించి

బింబ మెంగిలి చేయఁ బిన్నవు గావింపు గావింపు మిదియని మోవిగఱచి
నీవీపీడె బిగింప నెత్తు నీమనుమని మనుమని... ... ...
లేని నెపములనిట్లుగల్పించికొన్నరి,కొన్నరిప్రేతలమానంబుగొంటివౌర,చారు.

తల్లిదండించె నింతకుఁ గన్నులంగుచు రంగుదుకూలాంతరమున రమణి
నిదుర వచ్చెడి శయనింతు నంచలములోఁ జలము లో నెడలింపు చంద్రవదన
పతివచ్చునంతకుఁ బవళించి చనుఁగాఁడ చనుఁబాఁడవారిదే ఘనము కలికి
యీలు సేరలేని పెన్నిరుల నొక్కడ నేఁడు కడనేఁడుగడ నేనె కంబుకంఠి
యనుచు నీరీతి సమయోక్తు లాడు దరసి
యరసి వ్రజమెల్ల జారశేఖరుఁడవగుచుఁ, జారు. ౧౩

పతి యూర లేఁడని పతిసినేఁ గలుగంగఁ గలఁగంగ నేటికే జలజగంధి
దొడ్డికిఁ జనిననాథుఁడు వచ్చునంతకు నంతకు నేఁ జాలనా లతాంగి
యలిగి పోయినమనోహరుని బిల్వఁగనేల వగ నేలలేనె నిన్నిగురుఁబోఁడి
వరుఁడు దూఱుట నన్యతరుణి గామించునే మించునే నీమాటచంచలాక్షి
చనుపబాలుఁడనాసురసప్రబంధ, బంధముల నేరుననిపల్కి ప్రబలితౌర,చా.

లలితరుగ్వ్రజిత పల్లవిత తాపింఛంబుఁ బింఛంబు నొందల బిగియఁ జుట్టి
మృదులనాదసుధాఝురీ నిరర్గళమున గళమున వనమాలికలు ధరించి
రంగుబంగరుసాలు చెంగులు జారఁగా జారగా మైవలెవాటువైచి
జనితామృతాధరం బనుపవడంబున డంబున వేణుకాండంబు నిలిపి
గాన మొనరింప విని తాళమాన మెంచి
యెంచి ప్రేతలు నిన్ను మోహించి రౌర, చారు. ౧౪

గోపికల్ గ్రుంకుచుఁ గొలనిలో నుండఁగా నుండగాఁ జీరల నొడిసికొనుచుఁ
దీరభూజము నెక్కి తెగడుసుందరులను దరులను జేరఁగాఁ దలఁచికొనుచు
నలయించునిన్నుమాయాత్మలాకులముగాఁగులముగాదన దెయిాకొఱఁతనచు
దిరుగ మాకిప్పు డంబరముల నొప్పింపు నొప్పింపవలదు నమ్మెప్పుడనుచు
హస్తములు మోడ్చి మ్రొక్కు రామాభిమాన
మానములుగాచి పటములు మరలనిడవె, చారు. ౧౫

నవరాగమకరంద విపులకుంకాసార కాసారముల జలకంబులాడి
కుంకుమాదిపరాగశంకితచిత్రాంశు చిత్రాంశుకముల నచ్చికధరించి

కాకినాడ పరిషత్కార్యాలయమున వెలకు దొరకు

గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు 0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి ...	... 0	10	0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	... 1	0	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలార్యుఁడు ...	... 0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము- శ్రీమాన్ కపిస్థళం కృష్ణమాచార్యులుగారు	... 0	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి ...	... 0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...	... 0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము- జ. రామయ్యపంతులుగారు,	... 0	8	0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి- విన్నకోట పెద్దయకవి ...	... 0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...	... 1	0	0
11	అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక ...	... 0	8	0
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	... 0	12	0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు ...	... 0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	... 0	8	0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి ...	... 0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	... 0	8	0
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	... 0	4	0
18	ప్రాస్వరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు ...	... 0	8	0
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు ...	... 1	0	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ ...	... 0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁకుఁడు	... 0	12	0
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (మొదటిభాగము) అహోబలపతి	... 1	0	0
23	రెడ్డినాఁటి రెండుశాసనములు ...	... 0	4	0
24	ఆంధ్రధాతుమాల ...	... 0	12	0
25	కాళిందీకన్యాపరిణయము (ద్వితీయభాగము) అహోబలపతి.	... 0	8	0
26	శాసనపద్యమంజరి ...	... 0	12	0
27	శతకసముచ్చయము (ప్రథమభాగము) ...	... 0	12	0
28	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము) ...	... 0	8	0
29	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయసూరి ...	... 0	8	0
30	రసాభరణము—అనంతకవి. ...	... 0	8	0
31	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) ...	... 1	4	0
32	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము) ...	... 0	8	0

కార్యదర్శులు-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు, కాకినాడ.

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada.